

92-3
L 594

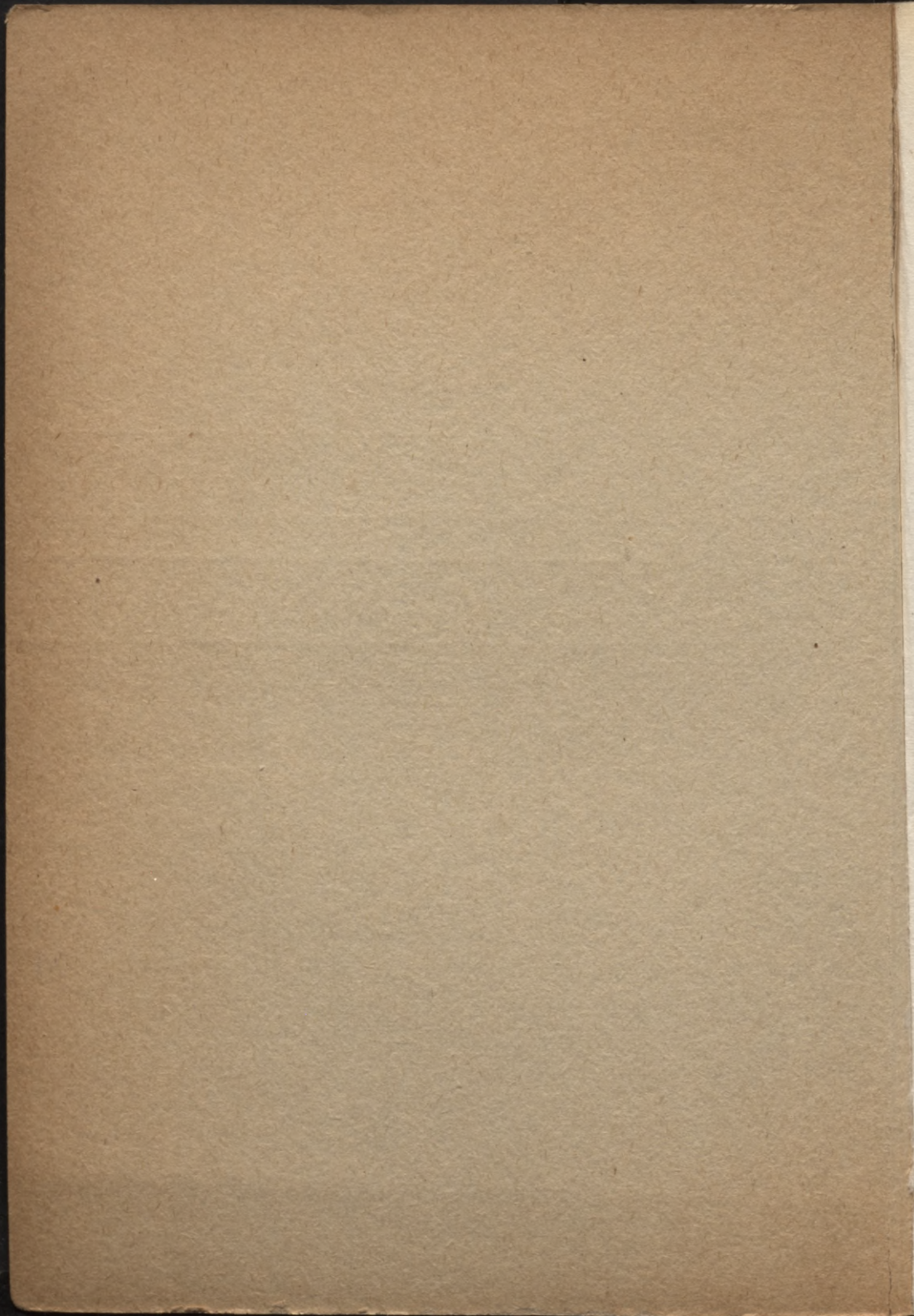
Dr. med. Harijs Marnics

KĀVI PĀR DAUGAVU

KĀVI PĀR DAUGAVU

KĀVI PĀR DAUGAVU

APGĀDS LATVIJA

KĀVI PĀR DAUGAVU

KĀVI
PĀR DAUGAVU

—*—
—*—

—*—

REVERSE SIDE

L 92-3
594

dukt. L
9

DR. HARIJS MARNICS

KĀVI PĀR DAUGAVU

Atceres un apceres par Latvijas likteņiem
no 1941. līdz 1943. g.

APGĀDS LATVIJA

1958

80

Ernas Geistautes

vāks un iekārtojums

KĀVI

PĀR DAUGAVU

Atrodas uz grāmatu par latviešu tautību

no 1944. gada 1944. gada

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~97~~ 20.322

0305050259

APGABALS LATVIJA

1931

Satz und Druck Weilheimer Druckerei, Weilheim/Oberbayern

IEVADAM

Es tevi sevi glabāju,
Tur mirdzošu tevi atrodu —
Vairogā kaltā.

(Zinaida Lazda)

Ja cilvēks pārdzīvojis kādus grūtākus gadus ārpus parastā, mierīgā pilsoniskās dzīves loka, viņam rodas tieksme sarakstīt atmiņas. Jautājums paliek tikai — vai šādas atmiņas kādu interesē. Manā gadījumā to varēja pieņemt. Esmu dabūjis nostrādāt no 1941. g. 19. septembra līdz 1943. g. 3. decembrim vācu civīlā pārvaldē, un proti, kā Rīgas ģenerālkomisāra „veselības un tautas kopšanas nodaļas” vadītājs. Kaut gan tas nebija nekāds nozīmīgais postenis, bet tomēr ļāva kaut cik ieskatīties civīlās pārvaldes iekšienē un tās latviešiem tik nesaprotamā un mīklainā garā. Jāpiezīmē, ka arī pašiem pārvaldes darbiniekiem — un nevis mazajiem vien — daudz kas palika nesaprotams. Tikai vēlāk izrādījās, ka īstie nodomi un mērķi pilnībā bija zināmi tikai nedaudziem vīriem Vācijas vadības virsotnē. Ja nu pašiem darbiniekiem nebūt nebija zināms viss, tad jo vairāk latviešiem bija sveša tās pārvaldes darbība un mērķi, no kuŗas — pēc boļševiku padzīšanas — karsti bija gaidīts ļoti daudz, bet sagaidīts ļoti maz.

Atmiņas atstāsta tikai to, ko personīgi esmu pārdzīvojis un pieredzējis savā darbā, kas neritēja pašā politikas centrā, bet

gan nomalē. Lai parādītu lasītājam, kā cilvēks — par spīti audzināšanai, sabiedriskiem aizspriedumiem un partejiski-politiskam noskaņojumam — var nonākt pie taisnīgas un saprātīgas apstākļu un notikumu uztveres, turēju par vajadzīgu sākt savu stāstu no bērnības gadiem. Visi tie jautājumi un saspīlējumi, kuņi šķīra baltvācuš no latviešiem, nav nepārvarami, ja tikai cilvēks ieklausās sevī un savas sirds dziļumos sadzird neapklusināmo dzimtenes balsi. To lai šī grāmatiņa vēstī visiem, kuņus neaizmirstamā dzimtene nemitīgi sauc.

Un beigās jāpasaka liels paldies apgāda vadītājam par stāsta patīkamo virsrakstu. To atrast tik skaistu nebija man pa spēkam.

Bremenē, 1958. g. septembrī.

Harijs Marnics

IKŠKILES DAUGAVIEŠOS

Liktenis man bija lēmis piedzimt un uzaugt Ikšķiles mācītāja muižā, Daugavas labajā krastā, apmēram pusotra kilometra leļpus vēsturiskās Ikšķiles baznīcas vietas, kur stāvajā klints kraujā divpadsmitā gadsimta beigās bīskaps Meinhardš bija uzcēlis pili un pirmo kristīgo baznīcu šinī zemē.

Mazais zēns auga latviešu bērnaukles uzraudzībā, un tāpēc, gluži dabiski, pirmie vārdi, kuļus viņš iemācījās runāt, bija latviski vārdi, un pirmā valoda — latviešu. Protams, sarunas valoda Ikšķiles mācītāja ģimenē bija vācu, un ar gadiem zēns jau arī ieauga savā mātes valodā, tomēr neaizmirstot pirmo bērniņas gadu latviešu valodu. Ārpus ģimenes loka: kā bērnu rotaļās, tā saimniecības darbos un Daugavas ļaužu dzīvē citas valodas nebija, tā kā bieži visādu lauku dzīves priekšmetu, darba un laivošanas rīku apzīmēšanai pat vāciskā sarunā bija jāpielieto latviskie nosaukumi.

Skolas mācības notika vāciski, pa daļai krieviski, bet brīvlaika sarunas ritēja latviešu valodā, un laikam taču vairums zēnu skolas dzīvi tur par uzspiestu, bet brīvlaika dienas — par īsto dzīves formu. Tāda vismaz bija mana domāšana. Tātad šis īstās dzīves nedēļas, ar priecīgu prātu gaidītas un pavadītas, izcēlās pār pārējo skolas gaitās ritējušo gadu, un bija saistītas ar latviešu valodu latviskajā vidē. Pie mācītāja muižas piederēja diezgan liela saimniecība, un mēs ar vecāko brāli jau no maziem gadiem gājām palīgā visādos lauku darbos. Ziemā braucām strādniekiem līdz uz mežu pēc malkas,

katrs ar savu zirgu un vezumu, gājām palīgā pie zāģēšanas un skaldīšanas. Vasarā braucām sienu vest, gājām ražasievākšanas un labības kulšanas darbos. Bet sevišķi mani allaž pievilka Daugava ar savu raibo un rosīgo dzīvi.

Protams, tur bija goda lieta nerunāt neviena vārda vāciski. Ļaudis teica, ka to nedrīkstot tāpēc, ka tad līstot lietus. Te būtu interesanti piezīmēt, ka kādā vācu grāmatā par kuršu kāpām esmu lasījis ko līdzīgu. Kuršu jomas zvejnieki, kas paši sevi apzīmē par kursiešiem, un kuŗu sarunas valoda ir latviešu, braukdami zvejā arī sakot, ka nevajag runāt vāciski, lai nesāktu līt lietus.

Vācu valoda reiz nu bija kungu valoda, un mēs, zēni, darba ļaužu vidū negribējām skaitīties kungi, bet viņiem līdzīgi cilvēki. Taš nozīmēja ne vien runāt viņu valodu, bet iemanīties arī viņu darbu prasmē. Uzkraut pusasi malkas uz ragavām, vai astoņu birkavu siena vezumu uz raspuskas, atsiet to kārtīgi ar bomi un izbaupt no meža uz mājām, apieties ar izkapti, ar cirvi, ar arklū, iejūgt pareizi zirguš — viss taš bija jāiemācās no ļaudīm, kaš to prata priekšzīmīgi un — runāja latviski. Vēl vairāk es apbrīnoju daugaviešus, jo laivinieku mākslu prata tālu ne visi ļaudis. Iet ar laivu, kā laivinieki apzīmēja šo nodarbošanos, taš nozīmēja — pareizi cilāt airus un ķekšus, zināt vēju un laiku un, galvenais, zināt ceju.

Daugava pēc sava rakstura ir pavisam īpatnēja upe. Tai līdzīgaš vismaz austrumu un vidus Eiropā nav, jo Daugava savu gultni nav izveidojusi samērā mīkstos zemes slāņos, kā piemēram lielās kaimiņupes Mēmele un Visla, bet tās pamatos ir cietaš dolomīta klintis. Tāpēc ūdens dziļums ir nevienāds, un mierīgo tecējumu pastāvīgi traucē neskaitāmas asas apkšūdens klintis, akmens bluķi un sēkļi, tā izveidojot krāces, laivinieku valodā — straumes un visāda veida bīstamas vietas, kuŗās bieži laivām un plostiem iziešanai paliek tikai nedaudzu metru plata noteka. Vadīt dziļi peldošu pielādētu

liellaivu pa Daugavas ūdeņiem, noiet lejā pa straumēm un krācēm, un tukšā uzzēģelēt augšā no Rīgas atpakaļ uz mājām — tas tiešām prasīja pamatīgas zināšanas un sevišķu prasmi. Ar to laivinieki atšķīrās no pārējiem zemi strādātājiem ļaudīm, un viņi arī apzinājās to ar lepnumu. Tas radīja laivniekos solidaritātes sajūtu un pašcieņu. Laivnieks laivnieku allaž sveicināja, pieklājīgi paceļot cepuri, kamēr citu zemes ļaužu starpā tas ne vienmēr bija parasts. Tā kā man jau no maziem bērniņbaš gadiem prāts uz ūdeni vien nesās, tad, protams, es laivniekus apbrīnoju bezgalīgi un visādi centos iegūt viņu zināšanas un kļūt viņiem līdzīgs.

Te būtu izdevība aizrādīt uz vienu faktu, kas apbrīnojamā kārtā pašiem latviešiem nav pietiekami zināms. Daugava, sākot no Doles salas uz augšu, skaitās nekuģojama, un tiešām — pat mazākie tvaikonīši, atskaitot pirmo palu ūdeņu laiku, tur nevar rādīties. Bet par spīti sēkļiem, akmeņiem, krācēm un klintīm uz Daugavas vienmēr ir bijusi ļoti rosīga laivu kustība, lai Rīgai piegādātu visādus vajadzīgus materiālus, kā akmeņus, ķieģeļus, kaļķus, ģipsi, malku un citus. Pirms dzelzceļa izbūves, laivu satiksme pat gāja līdz krievu pilsētām, pat līdz Polockai. Daugavas laivām tāpēc bija jādod tādas formas, kas tās padarītu atbilstošas visām prasībām. Kravas celtspēja bija jāsavieno ar ne pārāk dziļu peldi, un tām bija jābūt droši novadāmām visās bīstamās vietās. Atpakaļ uz augšu laivām bija jāuznāk pret stipro straumi un pret krāču nesaudzīgo sparū, vai nu velkot tās gar malu ar zirgu vai pat cilvēku spēku, vai arī, izmantojot biežos vasarās rietumu vējus, ar zēģelēm. Laivinieki neburāja, viņi zēģelēja. Ar to tad nu uz Daugavas jau no veciem laikiem ir attīstījušās ļoti raksturīgas laivu un buru formas, kādas nav sastopamas nevienā citā Eiropas upē, un manāmi atšķiras arī no krievu apdzīvotā Daugavas augšgala formām. Tātad jāatzīst, ka te mums ir darīšana ar īpatnējiem latviešu tautas kultūras elementiem. Tikai,

diemžēl, neviens no tautas kultūras sargiem to līdz šim nav ievērojis.

Interesanti tieši no kultūrālā viedokļa ir tas, ka Kuršu jomas zvejas laivas zināmā mērā atgādina Daugavas laivas. Kā Kuršu, tā arī Svaigajā jomā (Frisches Haff) esmu sastapis starp citiem buru tipiēm arī Daugavas laivām līdzīgas buras. Kuršu joma pa daļai bija latviešu apdzīvota, un Svaigā joma piederēja pie radniecisko senprūšu zemes.

Vecā paruna saka, ka pirmā mīlestība mēdz būt vispastāvīgākā, un man tiešām, atskatoties uz bērnības un jauneklā gadiem, jāatzīstas, ka jau no bērna kājām manū mīlestību piesaistīja pie sevis latviskā Daugava, un ka esmu palicis uzticīgs šai savai pirmajai mīļākai līdz šai baltai dienai. Kad tālu no neaizmirstamās dzimtenes pēc ikdienas steigas un grūtā maizes darba īsajos svētvakara brīžos sirds meklē mierīgu un netraucētu atpūtu, tad domas vienmēr lolo baltās māmuļas Daugavas līkumus un krastus, ūdeņus, laivas un zēģeles. Protams, ka tur skan tikai latviešu valoda, jo ne vien cilvēki, bet pati Daugava runā vienīgi latviski, atklājot ceļniekam savus noslēpumus. Ikšķilei, Nāves salai, Salaspilij ir savi svešvalodu nosaukumi, bet Zušakmeņi, Cūku sēklis, Toles rags, Vedmera kauls un visas citas neskaitamās vietas, bez kuŗu zināšanas Daugavā nav ko rādīties, ikvienam jāzina latviski.

MALDĪGIE PRIEKŠSTATI

Tādiem jaunības iespaidiem pretstatā bija vispārējā audzināšana un gadsimta mijas vācu ģimenes gars. Ikšķiles mācītāja draudze bija latviešu draudze, un neviens gan nebūtu varējis noliegt mācītāja lielo centību un mīlestību, kuŗu viņš veltīja saviem draudzes gana uzdevumiem un viņa draudzes locekļiem. Bet tie vēl bija laiki, kad patriarchālisma gars, lai gan sava pēdējā norieta posmā bija noteicējs attieksmēs starp mācītāju un draudzi. Ticības mācība, sprediķis un dvēseles aprūpe vienoja mācītāju un draudzi, te viņi runāja vienu un to pašu valodu. Bet gara, un sevišķi politikas dzīvē, ceļi un mērķi bija gluži atšķirīgi, pat pretēji. Vācu valsts tapšana un uzplaukums 19. gadsimta beigās attīstīja stipru pievilcību, un „dzelzkanclera” Bismarka attēls bija redzams daudzos vācu dzīvokļos. Ikšķiles mācītāja muižas ēdamistabās sienu tādā rotāja gandrīz dabiskajā lielumā. Tas nozīmēja izteiktu nacionālismu, kuŗa skatieni un ilgās vērsās pāri cara valsts robežai uz rietumiem. Latviešu zobgalīgām piezīmēm par baltvācu „fāterlandi” patiesi bija diezgan reāls pamats. Tātad vairums baltvācu aprindu piekrita politikas veidošanai kirasiera zābakos ar asinīm un dzelzi, kādu piemēru bija devis pats aprīnottais kanclers.

Tie bija laiki, kad jauns nacionālisma vilnis gāja pāri visām Eiropas tautām. Cara valdība bija stājusies pie konsekventas savas valsts vienveidošanas, tas ir rusifikācijas, un pa lielāku daļu bija likvidējusi Baltijas guberņu pašpārvaldi, ar

atnesa iedzimtiem kristīgo ticību un Vakareiropas kultūru, tā pildot līdz tam pastāvējošo vēsturisko, politisko un kultūrālo tukšumu (Vacuum) ar jaunu jēgu un saturu, par to tad pašsaprotami ordenim pienācās tiesības „ņemt” zemi savā īpašumā un valdīt pār to. Ka ar to varmācīgi tika pārtraukta vietējo cilšu kultūrālās, politiskās un saimnieciskās attīstības gaita un ievirzīta tām nevēlamā un brīvprātīgi nepieņemamā gultnē, par to mēs nedabūjam dzirdēt nekā, un varējām saprast tikai daudz vēlāk. Mēs zinājām vienīgi to, ka, tā sakot, paši vēsturiskie fakti apliecināja un apstiprināja vāciešu pirmdzimtības tiesības šinīs zemēs, kuŗas tika apvienotas zem nosaukuma Sv. Māras zeme jeb Livonija, un no kuŗām vēlāk izveidojās trīs cara Krievijas guberņas Kurzeme, Vidzeme un Igaunzeme (Kurland, Livland, Estland). Šāds uzskats, starp citu, spilgti atspoguļojās visā baltvācu daiļliterātūrā. Latvieši tur vienmēr attēloti kā kalpotāji, vai nu uzticami un cītīgi, vai nu kā tādi, kas strādā kungiem, zobus griezdamī un dūres kabatās slēpdami. Un ja viņi pieder inetllīģences šķīrai, tad parasti viņi ir viltīgi un nonicināmi dumpinieki, revolūcionāri un „zucāji”, kā to teca vecie lauku ļaudis.

Baltvācu aprindās valdošais uzskats bija tāds, ka tiem latviešiem, kuŗiem bija izdevies tikt uz augšu, atlika vienīgi pāriet vācietībā un pārvācot savus uzvārdus, lai iegūtu sabiedrības atzīšanu. Tā tas faktiski no sākuma arī bija, bet kopš atmodas laikmeta pamazām izauga pašu latviešu intelliģence un sabiedrība, stājoties blakuŗ vācu sabiedrībai. Baltvācietības traģika bija tā, ka šī latviešu sabiedrības tapšana netika ne atzīta — apzināti vai neapzināti — ne redzēta, nedz pamanīta. Tāpēc arī tautiskās pašapziņas pieaugums latviešos un cenšanās pēc valstiskās neatkarības viņu vadošajās aprindās nebija lietas, par kuŗām kādam baltvācietim nācās galvu lauzīt, jo tiem parasti par to nebija ne mazākā priekšstata.

Pēc cara valsts sabrukuma, visas tautas centās izveidot patstāvīgas valstis, to vidū arī latvieši. Ar latviešiem jau varēja runāt, kā līdz šim vienmēr muizkungs bija runājis ar savu priekšstrādnieku un ar mežsargu, bet iedomāties, ka Rīgas pilsētas vecākais, komercbankas direktors, universitātes rektors, dzelceju valdes priekšnieks un visvisādu vadošo amatu vīri varētu būt latvieši, — to varēja vienīgi fantasti. Doma par latviski nodziedātu operu, par latviski nolasītu universitātes lekciju katrā baltvācietī izsauca nicīgu smīnu. Kad beidzot 1918. g. Latvijas republika bija proklamēta, tad iesākumā nevienam negribējās lāga ticēt nedz tās reālītai, nedz tālākai pastāvēšanai. Patiesība liek piezīmēt, ka Latvijas brīvvalsts tapšanas apstākļi radīja ticību nākotnei tikai nedaudzos pašu latviešu patriotos-dibinātājos, bet ne tajās aprindās, kuŗas šo faktu turēja par nenozīmīgo epizodu un turpretim iecerēja gluži otrādu notikumu atrisinājumu.

Šeit atkal iezīmējās baltvācietības traģika, jo viņu nostāja pret valsts tapšanu konsekventi izrietēja no tās pašas iepriekš minētās nostājas pret latviešu tautu vispār. Ja tanī laikā būtu atradušies tālredzīgi vīri, kas spētu baltvācu masām dot sapratīgus politiskus saukļus ar mērķi — atrast jaunus ceļus un apvienot valstij pozitīvi noskaņojamos elementus ar vadošām latviešu aprindām, varbūt, vētrīnie jaunās valsts pirmie gadi būtu gājuši citā, abām pusēm labvēlīgākā virzienā. Gribu šai sakarā pastāstīt dažus personīgus pārdzīvojumus, kuŗi tomēr būtu derīgi izskaidrojumam, ka tāda doma, atskatoties uz gadu notikumiem var rasties gan, un varbūt nav nemaz tik neparasta, kā tas varētu izrādīties neiztrūkstošiem bargiem kritiķiem.

Kad 1918. g. cara valsts sveštautu centieni pēc patstāvības kļuva par sarunu tematu, mana reakcija uz to bija visai pozitīva. 1917. g. februāra revolūcija bija proklamējusi brīvību un taisnību, kā personīgajā, tā arī tautu dzīvē. Tāpēc tas likās

loģiski un konsekventi, ka latviešiem jābūt savai valstij, ja viņi paši to vēlas. Tā bija, tā sakot, jūtu un sirds reakcija, atbalss no visa tā, ko man bija devusi Daugava. Bet drīzi vien tradīcijās audzinātais prāts guva pārsvaru un noklusināja sirdsbalsi. Jo tas taču nebija iedomājams, ka kādi lauksaimnieki, vai „Rīgas kungi” no Tērbatas vai Suvorova (Latvijas laikos Krišjāņa Barona) ielām nu pēkšņi valdītu pār mums, vāciešiem.

Gadsimta sākumā jaunais vācietis parasti ieauga šādā priekšstatā par pasaules kārtību: valsts priekšgalā atrodas cars Pēterburgā, Baltijas vāciešu dzimtene ir cara valsts sastāvdaļa un dalās trijās guberņās — Igaunzeme, Vidzeme un Kurzeme. Ļoti svarīga nozīme šo guberņu pārvaldei, blakus krievu ierēdņiem, piekrita baltvācu pašpārvaldes iestādēm, kuŗas darbojās uz veco cara atzītu privilēģiju pamata un atradās galvenokārt dižciltīgo muižnieku rokās. Vispār vietējās politikas noteicēja bija muižniecība. Pilsoņu kārtas vācietis tika atzīts un vispār varēja runāt līdz tiktāl, par cik viņš uzskatoš neatšķīrās no normālā domāšanas veida, tas ir — no muižnieku noteiktās normas. Un ja tomēr kāds padevās izlēcieniem, to turēja par demokratu, un tas bija tikpat kā sabiedriski iznīcinošs lamu vārds. Polītiskā ziņā baltvācietība bija viengabalaina. Bet šī viengabalainība pa daļai bija ārēja, ieaudzinātā patstāvīgās polītiskās domāšanas trūkuma rezultāts. Vācu pilsoniskajās aprindās bija gan konstatējams zināms antagonisms pret dižciltīgo šķiru. Pēdējā vienmēr ievēroja uzsvērtu atturēšanos, sevišķi sabiedriskajā ziņā un pilsoniskās šķiras ļaudis nekad neatzina par pilnīgi līdztiesīgiem. To viņi arī apzinājās un norobežojās no dižciltīgās virskārtas, taču polītiskajā vadībā palāvās tai pilnīgi.

Tātad baltvāciešu priekšstatā eksistēja šādi polītiski un sabiedriski slāņi: krievu ierēdniecība, baltvācu muižniecība un pilsoniskās aprindas. Ar krieviem bija jārēķinas, kā ar valsts

un cara pārstāvjiem. Kā tādus viņus, gribot negribot, respektēja, bet sabiedriski neatzina, un vācieši no viņiem norobežojās. Muižnieku un pilsoņu savstarpējās attiecības jau minētas.

To, protams, katrs zināja, ka bez šīm grupām vēl eksistēja latviešu masas, bet par tām nevienam rūpju nebija, kamēr viņi neiejaucās vācu dzīvē, kā tas, piem., nepatīkamā veidā notika 1905. g. Reti kāds prata šī laika pazīmes iztulkot pareizi, un kad atkal iestājās klusums, tad vecais domāšanas veids no jauna apņēma prātus. Vācieši sāka gan organizēties, radās rosīga līdz tam novārtā atstātu vācu mazpilsoņu sabiedriskā aprūpe, bet attiekmē ar latviešiem neturēja par vajadzīgu iepazīties ar viņu apstākļiem, novērot viņu dzīvi, politisko spēku nogrupējumus un centienus, nemaz jau nerunājot par mazāko personīgo saskari. Tāpēc arī nevienam neienāca prātā doma, ka ārpus vāciskā redzes loka vēl atradās plašas iedzīvotāju masas, kurām skaitliski vien piemita savs svars, un kuŗas no sava vīdus bija izveidojušas ievērojamu izglītotās inteliģences šķiru, pietiekoši sagatavotu iecerētās patstāvīgās valsts kādreizējai vadībai.

Par to, ka citam ir tā pati griba dzīvot, un bez tam ir arī tās pašas tiesības uz dzīvi, pirms pirmā pasaules kara daudz galvas nelauzīja un domas necilāja. Latviešos pēc 1905. g. saskatīja aplūsinātus nemierniekus, kas gluži neatļauti un nepamatoti bija saslējušies pret parasto, derīgo un, acīm redzot Dieva nolikto iekārtu. Kad šī iekārta ar cara valdības palīdzību bija atjaunota, vairs nebija iemesla nodarboties ar šādas gluži nesaprotamas neapmierinātības cēloņiem. Lai kam jau tur bijušas vainīgas visādas jaunas idejas par demokrātiju, kamēr kopš simtiem gadu nav iedomājams, ka varētu būt citi valdnieki kā vienīgi cars Pēterburgā un muižnieks Vidzemē. Un padevīgās tautas masas tikai samulsinājuši tie svešie „zucāji” — aģitatori no Rīgas, kas nu ar valdības gadību un kazaku palīdzību laimīgi pādzīti projam.

Varbūt kāds no vācu sabiedrības šai lietā ieskatījās dziļāk, bet man, kuŗa dzīves otrais gadudesmits ritēja tieši starp piekto gadu un kuŗa sākumu, pasaule rādījās tādā apgaismojumā. Tas man bija radies ne jau pats no sevis, bet kā vispārējās sabiedriskās domas atspoguļojums.

JAUNI LAIKI

Ikšķiles mācītāja muižai piederošo Daugavas zveju kopš gadiem bija izrentējis latviešu sabiedrībā labi pazīstamais Jānis Goldmanis. Viņam piederēja Vēveru mājas Daugavas kreisajā krastā, iepretim vēsturiskajai Ikšķiles baznīcai. Tēva uzdevumā man pa reizei zvejas lietās bija jābraukā uz Vēveriem, un tā dabūju iepazīties ar pašu saimnieku. Bija zināms, ka viņš ir sabiedriska darbinieks un pat ievēlēts valsts domē. Bet mācītāja muižas ļaudis runāja, ka tas nav nekāds zemnieks, kas darbdienā staigā apkaklē un vairāk dzīvo pa pilsētu, nekā pa saviem laukiem. Saimnieks palūdza mani istabā, un tur mēs pieklājīgi sarunājāmies par visādām lietām. Mūsu domu izmaiņa bija „izglītota” un risinājās sabiedrībā pieņemtajās formās, kā starp līdzīgiem. Bet ne man, ne kādam citam no vācu sabiedrības nenācās padomāt dziļāk par šādu, tais pirmskaņa gados tomēr uzkrītošu parādību, ka latvietis uzstājas kā kungs, pieņem apmeklētāju savā kabinetā un vispār nezturas kā parasti zemnieks — nestaigā kreklā un pastalās pa pagalmu un laidaru.

Līdzīgi mācītāja muižas ļaudīm, arī vāciešos bija tāda doma, ka zemnieks paliek zemnieks, un tā ir latviešu daļa. Bet ja kāds latvietis iegūst augstāku izglītību un „smalkāku” nodarbošanos, tad jau viņam nekas cits neatliek kā pārvācoties.

Pirms 50 g. tā arī bija, bet ne jau vairs ap 1910. g. Tikai vāciešos reti kāds saprata to straujo attīstību un augšupeju, kāda norisa šajos 50 gados. Par Jāni Goldmani, kā arī par

cietiņiem latviešiem, „kas gribēja tēlot izglītotos ļaudis”, smīnēja nevis mācītāja muižas ļaudis vien, bet vairums vācu sabiedrības, kura nenojauta, ka ar tiem uznāk jauni laiki. Vācietība vai nu neredzēja, vai arī nevēlējās redzēt, ka tai blakus aug un veidojas jauns spēks, kas nebūt nav identisks ar 1905. g. nemierniekiem un muižu dedzinātājiem, un kas reiz sāks pieteikt savas tiesības un savas prasības.

1915/16. g. ziemā es pirmo reizi redzēju soļojam pa Aleksandra (vēlāko Brīvības) bulvāri kādas jaunformētas latviešu strēlnieku vienības ar orķestri priekšgalā, braši skandējot latviešu tautas melodijas, starp citu, pazīstamo Kur tu teci, gailīti man'. To mēs bieži bijām dzirdējuši muižas kalpu bērnu trallinātu. Vienīgā Rīgas vāciešu reakcija bija nicīgs smīns par to, ka kaņavīru orķestris parasto maršu vietā skandina kaut kādas „bērnu melodijas”, kādas neiederas karaspēkam, bet gan ar savu latvisko raksturu un izpildītāju apbruņojumu atsvaidzina nepatīkamas atmiņas par 1905. g.

Tad 1917. g. 3. septembrī Rīga krita vācu karaspēka rokās. Kurzemes lielākā daļa jau bija okupēta kopš 1915. g. vasaras. 1917. g. oktobrī lielinieki Krievijā sagrāba varu savās rokās. Kad miera sarunas starp vācu vadību un lieliniekiem Brest-litovskā nedeķa panākumus, vācu karaspēks ātrā triecienā okupēja Vidzemi un Igauniju, padzenot lieliniekus no Latvijas teritorijas. Ar viņiem uz Krieviju aizgāja arī latviešu strēlnieki. Pēdējie savas dzimtenes aizstāvēšanā bija ieguvuši izcili kareivisku slavu, bet par to, kā pret viņiem izturējās cara armijas vadība, bija sarūgtināti, un no lieliniekiem, laikam, gaidīja labāku taisnību. Vairums latviešu strēlnieku jau bija tiešām proletārieši bezzemnieki, un lielinieki sākumā solīja visu ko — ir zemi, ir materiālu labklājību. Ar to arī daļēji kļūst saprotama strēlnieku pievēršanās viņiem.

Latvijas vāciešiem no šīs notikumu norises izrietēja divi secinājumi, kuri traģiskā ziņā vienkāršoja visu problēmu, tā liktenīgi apgrūtinot tāda atrisinājuma atrašanu, kas derētu abpusējai apmierināšanai: Latvieši vispār pēc sava noskaņojuma uzskatāmi par boļševikiem; to jau parāda 1905. g., un lieku reizi to pierāda strēlnieku nostāja. Ar vācu okupāciju piepildījūsās kopš Bismarka laikiem lolotās cerības Ar vācu, kā ar „savu ļaužu” palīdzību nu beidzot būs iespējams nokārtot Baltijas likteni pēc patikas.

Tiešām, 1918. g. baltvācu vadošās aprindās bija nodomājušas apvienot trīs bijušās Baltijas guberņas Baltijas hercogistē, pievienojot to vācu valstij, un hercogistes kroni piedāvājot Vācijas ķeizaram Vilhelmam. Vācijas valdība pret šādiem plāniem izturējās labvēlīgi. Bez tam mužniecība bija nolēmusi trešo daļu savas zemes vācu kareivju apmetināšanai patstāvīgās saimniecībās, tā izveidojot jaunu vācu tautības zemnieku slāni, kā pretsvaru latviešiem. Vācijas sabrukums 1918. g. novembrī pārvilka svītru visiem šiem plāniem.

Ar to radās jauns stāvoklis. Vācu okupācijas armija sāka atkāpties uz rietumiem, pametot lielos armijas krājumus. Lai neatstātu tos boļševiku kaņaspēkam, kas pa vācu armijas pēdām no austrumiem spiedās Latvijas teritorijā, un lai nodrošinātu atkāpšanos, no brīvprātīgiem formēja ts. Dzelzdivīziju. Bet tā izrādījās par vāju, lai paveiktu savus uzdevumus, un tās kaņavīri vairāk interesējās par iedzīvošanos mantā, nekā par saviem militāriem pienākumiem. Tā Latvijas iedzīvotājiem neatlika nekas cits, ka aizstāvēt savu zemi pašiem. Sāka formēties brīvprātīgo vienības pēc tautībām. Baltvācieši pieteicās savā Landesvērā un samērā īsā laikā varēja uzstādīt skaitliski ievērojamu spēku, kas savu iztrūkstošo kaujas pieredzi sākumā aizstāja ar brašu pretkomunistisku stāju.

Latviešiem bija 3 rotas. Krievus Zemgalē organizēja pazīstamais kņazs Līvens. Par žīdu rotu gan nekas netika dzirdēts. Ja lasītājiem varbūt nepatīk, ka vācieši uzskaitīti pirmajā vietā, tad uz to ir jāatbild, ka ne tamdēļ, ka šo rindiņu autors pats ir baltvācietis, bet secību noteic skaitliskais lielums un nozīme kaujas spēju ziņā. Kad boļševiki tuvojās Rīgai pa Vidzemes šoseju, viņiem pretī uz Inčukalnu sūtīja Dzelzdīvīzijas un Lanesvēra daļas. Latviešu rotas nebija kaujas spējīgas, jo tanīs īsi pirms Ziemas svētkiem izcēlās dumpis, kuru izdevās likvidēt tikai ar kāda angļu karakuģa palīdzību. Kuģis bija pietauvojis Daugavas malā nedaudz augšpus Rīgas pils. Kad dumpinieki atteicās nolikt ieročus, angļi ļoti precīzā tēmējumā ieshāva pāris granatas viņu kazarmās, kuŗas atradās, ja nemaldos, Matīsa ielā, un ar to piespieda viņus padoties. Kara tiesa nekavējoties piespieda nāves sodu 16 kareivjiem, dumpja barvežiem, un otrajā dienā pagaidu valdība uzticēja sprieduma izpildījumu kādam Landesvēra vadam. Sprototams, boļševiki pēc Rīgas ieņemšanas cildināja šos vīrus kā revolūcijas mocekļus.

Ar šo notikumu aprakstu nav domāts cildināt vāciešus un pašus latviešus, jo vienas un otras grupas stāja izskaidrojama psiholoģiski. Latviešos, īpaši vienkāršo karavīru masās nebija vēl attīstījusies patstāvīgās valsts apziņa, kurpretim boļševiku pazīstamie vilinājumi izrādīja daudz stiprāku pievilcību ar savu reālistisko mērķu noteikšanu. Par meliem tie izrādījās tikai vēlāk. Turpretim vāciešus vienoja stipra nacionāla disciplīna un rūpīgi izkopta tradīcija. Latviešos visu to apbrīnojami īsā laikā pamodināja brīvvalsts tapšana, bet ap to laiku tās idejai daudzos vēl nepiemita reālītātes spēks.

Tādus apsvērumus tobrīd gan neviens neizdarīja. Vāciešiem lieta bija skaidra un slēdziens vienkāršs, kā jau augšā minēts: latvieši bija un palika tie paši boļševiki, kuŗi apspiejami, kur un kā tik tas iespējams. Liktenīgi bija tas, ka tādi vispārīgi

slēdzieni aptvēra visu latviešu tautu, nepūloties analizēt atsevišķos politiskos nogrupējumus, to centienus un virzienus.

Taču pretboļševistiskiem spēkiem Rīga un pat Kurezme līdz Ventai bija jāatsāj ienaidnieka pārspēka varā. Pats es biju pieteicies Landesvēra Drachenfelsa jātnieku nodaļas ložmetēju vadā. Atkāpšanās ceļš mūs veda caur Saldu, un bijām apstājušies Saldu mācītāja muižā. Te man palicis atmiņā kāds mazs piedzīvojums. Drachenfelsa jātnieki pa ceļam no zemniekiem bija „sarekvizējuši” prāvu skaitu zirgu. Man iznāca stāvēt sardzē pie zirgu šķūņa, kas atradās savrup no citām ekām. Pa to laiku pie šķūņa, žēlodamies un raudādams, pienāca kāds pavecs zemnieks un sāka lūgties, lai atdod viņam atņemto vienīgo zirģeli, bez kuŗa viņam pašam esot jāizput. Šķūnī bija kāds mācītāja muižas strādnieks, kas palīdzēja padot zirgiem barību. Viņš pazina atnācēju un apliecināja stāstīto. Par laimi neviena drachenfelsieša tobrīd šķūnī nebija, jo visi bija atgūlušies pusdienas atpūtā. Vai nu posteņim bija tiesības un vara atdot vecītim savu zirgu? Taču, daudz nedomādams un ļaujoties uz pusdienas klusumu, atraisīju zirdziņu, apvedu ap šķūni un iedevu aplaimotam īpašniekam, kas to žigli aizveda un nepamanīts pazuda aiz tuvākā pakalniša.

Latviskā Daugavas bals bija noklusinājusi cīnītāja pienākumu apziņu. Zināju, ka zirgi bija ņemti bez reģistrācijas un bez sevišķas jēgas, un šādu rīcību nevarēju atzīt par cīņu pret boļševismu, kuŗai mēs visi brīvprātīgi bijām pieteikušies. Landesvērs gan sākumā visus latviešus uzskatīja par boļševikiem un tāpēc izturējās un rīkojās kā ienaidnieka zemē. Attieksmē uz tiem „Rīgas kungiem”, kas bija pret caru un muižniekiem, es tam varēju ticēt gan, jo nepazinu tos, un man tas tā bija mācīts, bet te, Saldu mācītāja muižas strādnieks un mans vecais zemnieciņš, kam varmācīgi bija atņemts vienīgais zirģelis, tie jau gan bija tādi paši cilvēki,

kādu vidū es biju audzis Ikšķilē. Tie runāja to pašu manas bērniņas valodu un baudīja tos pašus priekus un bēdas. Tie nebija nekādi boļševiki, bet savi ļaudis, kuņiem bija jāpalīdz kā vien iespējams. No kareiviskā viedokļa mana rīcība, bez šaubām, bija aplama, peļama un pat sodāma, bet nekad gan neesmu to nožēlojis.

Pretboļševistisko spēku atkāpšanās apstājās pie Ventas, martā sākās pretuzbrukums uz austrumiem, un līdz aprīļa vidum Kurzemes lielākā daļa atkal bija atbrīvota. Tad pēkšņi Landesvēra vienības aplidoja vēsts par apvērsumu Liepājā. Kļuva zināms, ka īsi pirms 16. aprīļa Landesvēra trieciengrupa, kā uzticamākā vienība, bija atvilkta uz Liepāju, un ka tieši 16. aprīlī izdarīta pagaidu valdības gāšana un jaunas valdības iecelšana. Pašam Ulmanim gan esot izdevies uzbēgt uz kuģa Sarātov, kas vēl atrodoties Liepājas ostā angļu flotes apsardzībā. Landesvērieši šo vēsti uzņēma ar gandarijumu, jo pēc oficiālās informācijas Ulmanis esot visādi kavējis ar nepacietību gaidīto uzbrukumu Rīgai, un vispār šī pagaidu valdība neatšķiroties no boļševikiem, jo tā esot nodomājusi izdarīt agrārreformu uz muižniecības rēķina, tātaud neatzīt privāti-pašuma tiesības.

Man personīgi jaunās latviešu valdības iecelšana patika, jo tādas valdības pilnīgu likvidēšanu es turēju par netaisnu rīcību. Tā, pēc manām domām, abām pusēm tika sava tiesa — vācieši atzina patstāvīgo Latviju, un latvieši neaizkāra vāciešu stāvokli jaunajā valstī.

Ne citiem Landesvēra karavīriem, ne man pašam — kā jau jauniem cilvēkiem bez mazākā politiskā priekšstata — prātā neienāca, ka atrisinājumā slēpās jaunas traģēdijas dīgļi, un ka dažam labam, kas tagad naivā priekā apsveica „jaunās Ulmaņa valdības padzīšanu“, nedaudz mēnešu vēlāk jau būs jāsamaksā par to ar savām asinīm un pat dzīvību. Mēs daudz nevaicājām un nebēdājām, kas īsti noticis, bet vienkārši prie-

cājamies, ka nu drīzi ceļš būs brīvs uzbrukumam Rīgai, kur mums visiem bija palikuši piederīgie.

Par šī Liepājas puča sākumiem fronti nekas daudz nesaņiedza. Stāstos pavidēja fon Štrika vārds, un vispār bija zināms tik daudz, ka dzenošie spēki nāca no muižnieku aprindām. To, kas īstenībā bija noticis, jaunais Landesvēra brīvprātīgais kaņavīrs varēja saprast tikai daudzus gadus vēlāk. Pie šīs izdevības atkal izrādījās, ka baltvācu politiku veidoja muižnieku aprindas. Skaidrs, ka muižniecība ar visiem spēkiem centās paturēt savās rokās izšķirošo ietekmi visas zemes politiskajā un saimnieciskajā dzīvē. Ar pagaidu valdības nostiprināšanos muižniecībai būtu bijis veltīgi par to domāt. Tāpēc tā bija izšķīrusies par radikālu atrisinājumu, jo tās rīcībā bija ievērojams kaņaspēks, kuņam tobrīd, salīdzinot ar latviešu bruņoto spēku, vēl bija neapšaubāms pārsvars. Kāpēc bija vajadzīgs vērst ieročus pret otro pusi un rīkoties ar varas pielietošanu? Vai nebūtu bijis pareizāk un abām pusēm izdevīgāk sarunu ceļā gūt abpusēji apmierinošu atrisinājumu, kas, protams, varēja būt vienīgi kompromiss ar piekāpību no abām pusēm.

Katram sarunu dalībniekam viņa apbruņojuma stiprums dod atbilstošu svaru, kaut zobenš pie sarunu galda paliek makstī. Pagaidu valdībai kopš pirmās dienas bija skaidrs, ka tai nepieciešams atrisināt visvairāk degošo bezzemnieku jautājumu, jo tas bija jaunās valsts „būt vai nebūt”. Un tikpat skaidrs bija, ka vajadzīgā zeme ņemama tur, kur tās bija pārpilnībā, tas ir — muižu platībās. Muižniecībai bija skaidrs, ka tas nozīmētu tās vadošās lomas galu. No pagaidu valdības viedokļa bija tikai divas izejas: vai nu dalīt muižu zemi bezzemniekiem, vai rēķināties ar iekšējā komūnisma draudiem. No muižniecības viedokļa bija vēl kāda trešā varbūtība, un proti — ar ieroču palīdzību radīt apstākļus, kas negrozītu tās dominējošo stāvokli. Te rodas jautājums, vai šis trešais atrisinā-

jums bija vienīgi pieņemamais arī vācu pilsoniskajām aprindām, un vai agrārā reforma pēdējai būtu atņēmusi līdzšinējos eksistences pamatus. Liekas, ka atbildei uz šādu jautājumu nav jābūt noliedzošai. Jo kas tad būtu kavējis ikkatru vācu tirgotāju, amatnieku, akadēmiķi un citus laist darbā savas spējas un spēkus brīvajā konkurencē ar latviešiem, kā tas arī notika visos Latvijas patstāvības gados. Brīvajā demokratiskajā iekārtā izšķirošais faktors par to, vai kādam izdodas tikt uz priekšu vai ne, paliek vienīgi personīgās spējas un sniegumi.

Muižniecība bija izšķīrusies ne par sarunām visu Latvijas vāciešu aprindu labā, bet par zobena izraušanu no maksts. Nāvīgais cirtiens tomēr aizgāja mērķim garām. Traģiskās sekas bija divējādas. Pēc Rīgas atbrīvošanas no bolševikiem, Landesvēram bija jāatduras pret Ziemeļlatvijas kaŗaspēku. Kaujā pie Cēsīm krita daudz Landesvēra kaŗavīru, nevis zemes atbrīvošanai no bolševisma, bet muižniecības interešu aizstāvēšanai. Jaunās valsts visgrūtākajā brīdī baltvācu kaŗaspēks bija vērsis pret to savus ieročus. Kāda tad turpmāk varēja būt latviešu tautas uzticība pret šo valsts iedzīvotāju grupu? Agrārās reformas radikālo raksturu un vispārējo tautas un politiķu nelabvēlīgo noskaņojumu pret vāciešiem droši gan var uzskatīt par latviešu tiešo atbildi uz šo vāciešu nostāju tieši tanī brīdī, kad liktenis bija devis iespēju pārvilkt svītru visām pagātnes nesaticībām un kopīgi celt jauno namu, kas būtu devis visiem pietiekoši labuma.

Protams, pret šādām domām var celt iebildumus, ka tās tagad viegli cilājamas, bet pirms 30 gadiem vēl bija pilnīgi utopiskas. Par to var būt divējādās domās. Gribu vienīgi pastāstīt kādu mazu tā laika piedzīvojumu, kas arī rāda šī virzienā. 1919. g. jūnija vidū Landesvēra daļas, starp tām arī mūsu Drachenfelsa jātnieki, sasniedza Cēsis un tur sadūrās ar plkv. Zemītāna vienībām. Viss Landesvērs bija uzsoļojis uz Cēsu tirgus laukuma pilsētas centrā, kamēr vadība vies-

nīcā Baltischer Hof veda sarunā ar latviešu štābu. Tikai tad pamanījām, ka bijām iegājuši slazdā, jo visapkārt namos un jumtos pie logiem un lūkām bija novietojušies latviešu karavīri ar šautenēm un ložmetējiem. Vai nu tāpēc, vai cita iemesla dēļ mūsu vadība piekāpās latviešu prasību priekšā atstāt Cēsis un atkāpties kilometrus 10 aiz Amatas upes. Tur nonākuši, palikām neziņā, kas nu īsti tālāk būs. Mūsu komandieris Drachenfels, cara armijas kavalerijas pulkvedis, lai uzzinātu savu vīru noskaņojumu, sapulcēja savu nodaļu un Kurzemes vācu izloksnē vienkārši apjautājās: „Nu zēni, vai nu mums cīnīties, vai necīnīties?” Zēnu atbilde nāca pa vadiem un bija ļoti raksturīga. Pirmais vadis savā sastāvā bija jaukts, tur bija baltvācieši, daži dižciltīgas, daži pilsoniskas izcelsmes, bija arī krievu virsnieki un policisti. Tā arī vada nostāja iznāca diezgan nenoteikta. Varēja labi redzēt, ka vīriem stāvoklis rādījās visai neskaidrs. Otrais vadis bija mūsu „brūņniecības vadis” — visi no vietas lepnī muižnieki, tikai divi no tiem bija pilsoņu kārtas muižas pārvaldnieki. Vada atbilde bija ļoti raksturīga savā augstprātībā, un varbūt vēl raksturīgāka ar to, ka par vada domas izteicēju uzstājās viens no šiem pārvaldniekiem: „Mēs šinī zemē esam noturējušies 700 gadus, mēs noturēsimies arī šobrīd un uz priekšu!” Trešajā vadā visi bija studenti, jauni cilvēki, un šī vada runātājs izteicās šādi: „Mēs brīvprātīgi esam pieteikušies cīņai pret boļševismu. Ja tie latvieši Cēsīs ir boļševiki, tad skaidrs, ka jācīnās. Ja tie tādi nav, tad mums nav ko cīnīties!”

Tātad mūsu „mītiņš” nedeļa vienprātības, bet raksturīgi atspoguļoja noskaņojumu vācu aprindās. Tāpēc arī nav lieks jautājums — vai pie labas gribas nebūtu bijis iespējams atrast izlīdzinājumu starp latviešiem kā vairākuma tautu un visiem tiem vācu elementiem, kurus būtu bijis iespējams ieinteresēt jaunās brīvvalsts celšanā?

Tādu elementu nebija mazs skaits. Bet, par nožēlošanu, pilnīgi trūka tādu tālredzīgu vīru, kuŗi būtu izskaidrojuši jauniem cilvēkiem stāvokli un parādījuši, ka viņu intereses tieši sakrīt ar latviešu tautas interesēm. Kā jau teikts, baltvācu politiskā vadība atradās muižnieku rokās, un no tās puses veltī būtu bijis gaidīt pozitīvu nostāju pret valsti. Gluži pretēji — vadošās aprindas visādi centās nostatīt latviešus par tiem pašiem boļševikiem, pret kuŗiem cīnīties ir katra kārtīga cilvēka pienākums. Kā pierādījums šādam apgalvojumam, starp citu, pat tika pievests fakts, ka daudziem latviešu karavīriem Cēsīs šautene bija karājusies uz pleca nevis siksniņā, bet saitē, daudzi bija civilās drēbēs un daži pat basām kājām. Kad saskaņā ar Strazdumuižas pamiera noteikumiem vācu karaspēkam Rīga bija jāatstāj, daudzi vācu tautības iedzīvotāji pānikā aizbrauca uz Vāciju, jo viņi nopietni baidījās otru reizi piedzīvot boļševiku varmācības šausmas.

Tā baltvāciešiem un latviešiem nebija lemts atrast kopīgo ceļu. Tas, protams, nepalika bez iespaida tāda cilvēka domāšanā un uztverē, kas pēc dzimšanas un audzināšanas pilnīgi bija iekļauts baltvācu dzīves un kultūras lokā, un kuŗam tādēļ nebija sevišķas iespējas ieskatīties šinīs lietās un problēmās dziļāk un daudzpusīgāk.

MODERNIE ORDEŅBRĀĻI

Studiju gaitas aizveda mani uz Vāciju, un tur jauno cilvēku savaldzināja idejas par nacionālo vienotību un sociālo taisnību, kuŗas pauda toreiz vēl jaunais un nepazīstamais Hitlers. Bet lai gan vēlāk maizes darbs saistīja mani Vācijā, tomēr sirds pastāvīgi vilka atpakaļ uz Latviju, kur klinšainos, akmeņainos krastos, savā skarbahā krāšņumā un pievilcībā vilināja pie sevis bērniņas dienu mīlākā — māmuļa Daugava. Tāpēc arī, kad vien bija iespējams, savas brīvdienas pavadīju vecajā Ikšķilē pie draugiem laivniekiem un uz Daugavas.

Tā pienāca 1941. gads, kad Hitlera armijas varenā triecienā padzina no Latvijas boļševiku kuŗaspēku. Pēc Rozenberga plāniem tika sagatavota iekuŗoto un vēl iekuŗojamo austrumu zemju civilā pārvalde. Un te man radās nodoms, izmantot šo vienreizējo izdevību tikt atpakaļ uz dzimto zemi. Aizbraucu uz Berlīni pie attiecīgiem partijas dižvīriem un pieteicos dienestam civilajā pārvaldē Rīgā. Izrādījās, ka biju atnācis īstajā brīdī, jo pašlaik bija nozīmējams Veselības un tautkopības nodaļas vadītājs pie ģenerālkomisāra valdes Rīgā. Tā kā biju vecs partijas biedrs ar zelta goda nozīmi pie krūtīm un biju arī izdienējis ārsta-standartfirera pakāpi, minēto amatu uzticēja man.

Civilās pārvaldes uzbūve galvenajos vilcienos bija šāda: Berlīnē atradās centrālā pārvalde — Austrumu ministrija, kuŗu vadīja Rozenbergs. Austrumu ministrijas pārvalditās zemes bija iedalītas plašos novados, un katrs tāds novads bija pak-

ļauts vienam reichskomisāram. Šo novadu jaunradītie nosaukumi bija: Ostland (Austrumzeme), Ukraine, (Ukraina), Russland (Krievija) un Kaukasus (Kaukaza). Ostlandes reichskomisārs bija rīdziniekiem pazīstamais Loze (Lohse), Ukrainā bija iecelts bēdīgi slavenais Ērihs Kochs. Krievijas un Kaukaza reichskomisāri arī jau bija iecelti un tikai gaidīja savu valstību iekarošanu. Reichskomisāru novadi bija iedalīti vairākos, ģenerālkomisāriem pakļautos apakšnovados. Ostlandē šādu ģenerālkomisāru bija četri, ar valdes mitekļiem Tallinā, Rīgā, Kauņā un Minskā. Šo ģenerālkomisāru piekritībā ietilpa Baltijas valstu un Baltkrievijas padomju republikas zemes. Sākumā bija paredzēts iekļaut Ostlandē bez Baltijas valstīm arī prāvus Krievijas kaimiņapgabalus. Tallinas ģenerālkomisāram bija pieskaitīta zeme uz austrumiem no Peipusa ezera un Narvas upes, Rīgas ģenerālkomisāram — plašs apgabals ar centru krievu pilsētā Veļikije Luki. Tā nolūks bija, lai nerastos pārvaldes vienības ar vienveidīgu nacionālu raksturu, jo nebija domāts atjaunot Baltijas valstis kā tādas. Bija paredzēts iekļaut visu Ostlandi pašā vācu valstī cik vien ātri iespējams, apzīmējot šo procesu par Eindeutschung (ievācošana). Iedzīvotājus bija paredzēts šķirot tādos, kas derīgi pārvācošanai (tie bija atstājami uz vietām), un tādos, kas atzīti par nederīgiem pārvācošanai. Pēdējie būtu izvietojami uz citiem apgabaliem, pa daļai tālāk uz austrumiem, pa daļai uz Baltkrieviju, kas bija domāta kā galvenā visas Ostlandes nevēlamo elementu novietne.

Katra ģenerālkomisāra apakšnovads bija iedalīts apgabalos ar apgabala komisāru. (Gebietskommissar) priekšgalā. Rīgas ģenerālkomisāram šādu apgabala komisāru Latvijas teritorijā bija seši: Kurzemes apgabalā ar Liepājas Aizputes, Ventspils, Kuldīgas un Talsu apriņķiem (komisāra mitekļis Liepājā); Zemgales apgabalā ar Jelgavas, Bauskas, Tukuma, Jēkabpils un Ilūkstes apriņķiem (komisāra mitekļis Jelgavā); Rīgas pilsētā

(komisāra mitelis Rīgā); Rīgas lauku apgabālā ar Rīgas un Madonas apriņķiem (komisāra mitekļis Rīgā); Vidzemes apgabālā ar Valmieras, Cēsu un Valkas apriņķiem (komisāra mitekļis Valmierā) un Latgales apgabālā ar Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un Abrenes apriņķiem (komisāra mitekļis Daugavpili). Kā redzams, apgabalu robežas visumā sakrita ar Latvijas brīvvalsts apgabaliem, tikai Rīgas un Madonas apriņķi bija apvienoti īpašā apgabālā. Kā septītais apgabals bija paredzēta diezgan plašā Krievijas josla uz austrumiem no Latgales ar komisāra mitekli Veļikije Lukos. Šī plāna īstenošana izrādījās neiespējama, jo frontes straujā virzīšanās uz austrumiem apstājās 1941. g. beigās, un Veļikije Luku apgabals palika zem militārās pārvaldes.

Civilās pārvaldes personāla sastāva sagatavošana notika Pomerānijā, kādā partijas funkcionāru skolā (Crössinsee). Tā atradās ļoti skaistā kalnainā vietā, ezera malā. 1941. g. augusta vidū saņēmu pavēli ierasties tur. Skolā mani drusku nepatīkami pārsteidza organizācijas trūkums. Lielais vairums tur sapulcēto vīru pārvaldes darbā nebija skoloti nemaz, jo nāca no visādiem arodiem, lielāko tiesu no visādām partijās pusmilitārām organizācijām. Es gaidīju, ka mūs sīkāk iepazīstinās ar mūsu uzdevumiem un vismaz ar pārvaldes pamatpaņēmieniem, bet no visa tā nepasniedza nekā. Pat vēl nebija zināms, vai mums būs jāveido pavisam jauns savas pārvaldes aparāts, vai būs jāizmanto uz vietas atrodamās iestādes. To vietā tika nolāstas vairākas lekcijas bez kādas vispārējas sistēmas.

Kāds kungs lasīja par vecās Livonijas vēsturi, gan interesanti, bet nesniedzot nekā aktuāla, jo mums taču vairs nebija darīšana ar vācu ordeņa zemi, bet ar Latviju un citām Baltijas valstīm. Kāds cits kungs no Austrumministrijas ieteica apgabalu komisāriem tūlīt pēc nonākšanas noteiktās vietās celt sev blokmājas no resniem baļķiem ar šaujamiem robiem, lai varētu atvairīt uzbrukumus. Bez tam viņš ieteica iegādāties pār-

tiku visai zīmai. Ko īsti viņš ar to gribēja teikt, palika nezināms. Acīm redzot, viņam bija priekšstats par Krieviju kā par pirmatnēju zemi ar mežonīgiem, necivilizētiem iedzīvotiem.. Par Baltijas valstīm šis kungs gan laikam nekad nebija dzirdējis, bet vairāk izmantojis savu brīvlaiku indiāņu stāstu lasīšanai. Es nemaz nebrīnīšos, ja lasītāji man neticēs, jo tiešām zināšanu līmenis par austrumu zemēm vairākumā šo austrumu pārvaldei nozīmēto vīru galvās bija pārāk zems un aizstāts ar visai naivām domām un fantazijām.

Reiz priekšlasījumā ieradās arī Zemgales apgabala komisārs brīvkungs fon Medems. Viņš sniedza diezgan dzīvi tēlotu ainu par savu darbību Zemgales mētopolē un savā apgabalā. Bet tas, ko mēs dabūjām dzirdēt, nebija augstāka pārvaldes darbinieka rīcība, bet kādas nelielas valstiņas suverēnas gaitas. Pieņemšanas Jelgavas pilī, rīkojumi, visādu jautājumu un strīdu izšķiršana, inspicējumu izbraucieni uz apriņķiem, viss tas izklausījās, it kā kāds no veciem hercogiem būtu atkal sācis valdīt.

Un patiesību sakot, tā tas arī bija domāts. Ar sevišķu labpatiku apgabala komisārs stāstīja par to, ka zemgalieši, viņa parādītās labvēlības uzdrošināti, esot lūguši piekrišanu uzrunāt viņu par prezidenta kungu, jo vārds „komisārs“ tiem esot pārāk ienīsts kopš boļševiku okupācijas gada. Protams, šis lūgums bija izšķirts labvēlīgi. Izbraucienos uz apriņķiem viņš nemēdzot pārnāksnot viesnīcās, bet parasti iegriezoties pie kāda lielāka saimnieka uz naktsguļu, jo ar to rodoties tuvāka un sirsnīgāka saskare ar tautu, un visi zemgalieši jūtoties sava prezidenta parādītās uzticības pagodināti.

Tā tas tiešām arī bija, — Latvijā pēc boļševiku padzišanas katrs nāca pretim vācu okupantiem ar lielāko sirsnību, jo visi no tiem gaidīja taisnīgu sava likteņa atrisinājumu un vecās brīvības atjaunošanu. Bet par to nedomāja ne Hitlers, ne Austrumu ministrija, ne arī Zemgales apgabala komisārs. Savu

darbību priekšlasījumā viņš raksturoja nevis kā palīdzību latviešiem līdz tam brīdim, kad tie atkal varēs stāties uz savām kājām, bet kā uzkundzēšanos un valdīšanu pār viņiem, lai gan patriarchālajās formās, apzīmējot to savas runas noslēgumā vācu vārdā „herrschen” par augstāko civiltārvaldes darbinieka laimi. Tobrīd gan mums, klausītājiem tādas kritiskas domaš neradās. Šī Zemgales apgabala komisāra runa mums bija pirmā vēsts no kāda Austrumu pārvaldes jau piedzīvojuša vīra mutes par to jauno, vēsturisko darbu, kuŗu jaunatdzimušās Lielvācijās uzdevumā veikt mēs visi bijām norīkoti. Mēs nopietni jutāmies kā seno ordeņbrāļu modernie pēcteči, kuŗiem bija uzdots paplašināt šo vareno Lielvāciju tālu uz austrumiem, par jaunu iegūstot tautiskajā, kultūrālajā un saimnieciskajā ziņā veco Māras zemi, kas jau reiz gadsimtiem ilgi piederēja viduslaiku ķeizārvalstij.

Mēs ar bijību noklausījāmies fon M. kunga politisko gudrību. Viņš teica, ka esot nepieciešams atšķelt zemniekus no Rīgas inteliģentājam aprindām, parādot zemniekiem labvēlību, pretimnākšanu, bet apkaŗojot un apspieŗot nevēlamo Rīgas inteliģenci, jo šī vien esot negatīvu patstāvības ideju paudēja, kamēr zemnieki esot tas krietnais, zemē iesakņojies elements, uz kuŗu vācu pārvalde varot paŗauties un balstīties. Ja mums, kas bija sapulcēti partijas skolā, lai tiktu sagatavoti pārvaldes darbam, kāds šīs pārvaldes vadošs darbinieks tēloja savus darba principus, tad mēs gan bijām tiesīgi slēdzienam, ka tie nav viņa personīgie vien, bet visai civiltārvaldei saistošie politiskie principi.

Visš tas saskanēja ar kādu citu mācību, kuŗu mums deva līdzī. Visa Ostlande, kā jau teikts, nolemta ievācošanai (Eindeutschung) un iekļaušanai Lielvācijā. Lai veicinātu šo procesu no paša sākuma, mums tika uzdots ne oficiāli, nedz personīgi, ne rakstiski, nedz mutiski nepielietot vārdus — latvisks, Latvija, latviešu tauta. Ar to būšot vieglāki atradināt un izsak-

not šos jēdzienus pašos latviešos, ta kā viņi ātrāk aizmiršīšot savu patstāvību un vieglāk padošoties ievācošanai. Jāatzīstas, ka pat citādi ticīgie, modernie ordeņbrāļi šo gudrību uzņēma ar mazu skepsi. Cik vispār visas šīs domas bija naižas, liecināja par Latvijas apstākļu pilnīgu nezināšanu, to es ātri vien dabūju saprast pēc iebraukšanas Rīgā 1941. g. 19. sept.

ROZENBERGA PLĀNI

Pēc ilga laika atkal visapkārt dzirdētā latviešu valoda Rīgas stacijā mani sevišķi aizkustināja. Jutos it kā pēc ilga ceļojuma pa svešām malām savās mājās atgriezies. Otrajā dienā nevarēju nekur pieteikties, jo bija svētdiena; tāpēc izmantoju savu brīvību un devos ar agro piena vilcienu uz Ikšķili apmeklēt vecos draugus. Biju ģērbies partijas formā, tomēr pa ceļam iznāca saruna ar kādu pavecu dzelzceļa darbinieku, jo man atgriešanās priekā paspruka arī vecā bērnu dienu valoda. Tās pamudināts, vecais dzelzceļnieks drīzi vien sāka jautāt par to, kas viņam rūpēja visvairāk: vai jaunie valdnieki vācieši nu atdošot viņam atpakaļ, boļševiku nacionālizēto zemes gabalu? Vēlāk sapratu, ka šis jautājums bija tas pats, ko neizteikti, bet ilgojoties atbildes no vāciešiem, nesa sirdī visa tauta. Hitlers atkārtoti bija deklarējis agrākajos gados, ka nacionālsociālistiskā partija atzīst privātīpašumu, un līdz tam nebija arī nekādu iemeslu to apšaubīt. „Skaidrs”, atbildēju, „ka vācieši atdos atpakaļ katram to, ko nolaupījuši boļševiki. Vācija atrodas karā pret boļševismu un, saprotams, izlabos visas nodarītās netaisnības un varmācības.” Vecais vīrs kļuva priecīgs un apmierināts. Tobrīd es pats vēl nezināju, ka mana ticība idejai bija padarījusi mani par meli, un ka mums abi ar sarunu partneri drīz pēc tam nāksies diezgan rūgti vilties.

Otrā dienā pieteicos pie ģenerālkomisāra Drechslera. Oficiālais dienesta nosaukums viņam bija „der Generalkommissar in Rīga.” Tātad nevis „in Lettland”, jo, saskaņā ar rīkojumu,

no Latvijas vārda pieminēšanas visādi bija jāizvairās. Drechslers bija vecās ķeizara armijas virsnieks, pirmajā pasaules karā zaudējis kāju, pēc ķeizarkās Vācijas sabrukuma pārskolojies par zobārstu un praktizējis Libekā. Kā vecs nac. soc. partijas biedrs viņš tika iecelts par Libekas virsbirģermeistaru un vēlāk par ģenerālkomisāru Rīgā. Principā viņš bija noskaņots latviešiem labvēlīgi un meklēja saprašanos un sastrādāšanos ar tiem, bet ātri bija sapratis, ka Austrumu ministrijas ieceltiem priekšniekiem nebija atstāta iespēja iet savus ceļus pēc personīgā uzskata un saskaņā ar pieredzējumiem, kas iegūti uz vietas saskarē ar vietējiem iedzīvotājiem — iezemiešiem. Nosaukums iezemieši (Einheimische) arī bija Austrumu ministrijas radīts, lai apzīmētu okupēto zemju iedzīvotāju pelēkās masas, neizceļot to tautību, jo par derīgiem atzītos elementus bija paredzēts „ievācot“, kamēr par nederīgo likteni sākumā nekas galīgs izpausts netika; tik daudz gan bija skaidrs, ka tie būtu izvācami vai nu uz Baltrutēniju vai tālāko Krieviju, vai arī — uz viņu pasauli. Drechslers redzēja skaidri, ka ar šādu kailās varaš politikā, ko aizstāvēja Lielvācijas līdzšinējo militāro panākumu apskurbušie vadītāji, nekas nebūs padarāms pašas Vācijas labā. Tāpēc viņš lūkoja aizstāvēt savus līdzdarbiniekus, kuŗi ar viņu bija vienās domās un rīkojās saskaņā ar šo atzinumu, cik tas bija iespējams. Taču viņš pats atkīvi neuzstājās pret Vācijas valdības nosprausto līniju un vairāk aprobežojās ar reprezentatīviem uzdevumiem. Viņš labi zināja, ka te cīņa nedotu nekā cita, kā viņa paša atcelšanu no amata, ar ko tad būtu panākts vienīgi tas, ka viņa vietā tiktu nozīmēts kāds karstgalvīgs cietā kursa aizstāvētājs. Ar šādu gudru un atturīgu politiku Drechslers iespēju robežās latviešu tautai izdarīja daudz laba un pasargāja to no ļaunākām iespējām.

Te man drusku jāpakavējas pie civilpārvaldes iekšējās uzbuves, jo citādi lasītājam būs tikpat grūti saprast, kādēļ Liel-

vācijas pilnvarotajam varas nesējam (Hoheitsträger) savā apakšnovadā šīs varas bija tik maz, — kā man pašam to nācās nojaust tikai pēc dažāda laba rūgta piedzīvojuma.

Ģenerālkomisāra iestāde bija sadalīta trijās galvenajās nodaļās. Pirmā pārzināja visas personāla lietas, darbinieku novietojumu, aprūpi, atalgojumu, auto parku un taml. Otrā galvenā nodaļa pārvaldi un politiku (Hauptverwaltung II, Politik und Verwaltung), un bija sadalīta vairākās nodaļās: pārvaldes (Verwaltung), politikas (Politik), finanču (Finanzen), tieslietu (Recht), propagandas (Propaganda), kultūras (Kultur), veselības un tautas kopšanas (Gesundheit und Volkspflege), veterinārlietu (Veterinärwesen) un labklājības (Wohlfahrt).

Trešā galvenā nodaļa pārzināja saimniecību (Hauptabteilung III, Wirtschaft). Šīs nodaļas iekārtojumu man nav iespējams uzskaitīt, jo otrās nodaļas darbiniekiem ar šo trešo galveno nodaļu saskares bija ļoti maz.

Trešā nodaļa arī bija novietota citā ēkā. Pietiek ar otrās galvenās nodaļas sarežģīto uzbūvi vien.

Tas pats iedalījums atkārtotās reichskomisāra iestādē, kuŗa pārzināja visu Ostlandi, un pašā Austrumu ministrijā Berlīnē.

Ģenerālkomisāram bija pakļauti apgabalkomisāri (Gebietskommissar), kuŗi veica savus uzdevumus ar nedaudzu vīru štāba palīdzību.

Ja ģenerālkomisāra iestāde gribēja dot kādu svarīgāku rīkojumu, tad attiecīgajai nodaļai tas bija jāizstrādā un jāvirza piekrišanai uz visām citām savas galvenās nodaļas apakšnodaļām. Nodaļas vadītājam, ja viņš negribēja ciest neveiksmi ar kādu savu pasākumu, iepriekš bija jāpārrunā sava lieta ar visiem citu nodaļu kollēgām. Kad lieta te laimīgi bija cauri, tā bija jāliek priekšā galvenās nodaļas vadītājam (Hauptabteilungsleiter), kuŗš to vai nu izšķīra pats, vai lika priekšā

ģenerālkomisāram, vai arī virzīja tālāk uz reichskomisāra iestādi.

Tur nu atkal atkārtojās līdzīgs process ar visu nodaļu vadītāju piekrišanu. Ja kādam nodaļas vadītājam — vai nu ģenerālkomisāra, vai arī reichskomisāra iestādē — ierosinātajā rīkojuma metā kaut kas nepatika, tad viņš varēja lietās tālāk virzīšanos aizkavēt vai nu uz laiku, vai arī galīgi. Protams, viņam bija jādod pamatojums savai nostāijai, kurū galvenās nodaļas vadītājs varēja arī neakceptēt, bet ar to vien jau bija iespējams panākt rīkojuma atlikšanu uz nenoteiktu laiku. Kad rīkojums beidzot bija gatavs, tas tika virzīts izpildīšanai uz attiecīgo latviešu pašpārvaldes ģenerāldirektoru.

Pēdējie bija gan visai neapskaužami vīri, jo no viņiem tika prasīts viss, bet pilnvaras grūto uzdevumu veikšanai dotas netika.

Te nu spilgti atklājās vācu okupācijas pārvaldes nemākulība un divkosība. Kā zināms, boļševiki 1940/41. g. tecējumā Latvijas saimniecībā un administrācijā bija paspējuši diezgan daudz pārveidot savā garā. Pēc boļševiku padzišanas vācu kaŗaspēka komandieris ģenerālis fon Rokss (von Roques) uzsaukumā aicināja visus Latvijas ierēdņus un administratīvos darbiniekus stāties atpakaļ savās bijušajās darba vietās. Latvieši ar prieku bija sekojuši šim aicinājumam. Visi bija sajūsminātā gara stāvoklī, jo uzskatīja vāciešus par saviem atbrīvotājiem no nīstā boļševiku jūga un gaidīja vāciešu tālākos soļus, Latvijas brīvības un pilsoniskās iekārtaŗ atjaunošanā, Latvijas kaŗaspēka uzstādīšanu, apbruņošanu un ierindošanu kopējā cīņā pret ienaidnieku austrumos. Ar to Lielvācijai būtu radušies uzticīgi un paŗaizliedzīgi sabiedrotie, un ne tikai Baltijas valstīs vien, jo ar pareizu nostāju nebūtu bijis grūti sacelt pret Kremļa tiranniju baltrutēņus, ukraiņus, jā, pat — kā to rādīja Vlasova piemērs — pašus krievus. Bet viss tas Hitlera nodomā nebija.

Rozenbergs, bijušais Tallinas ģimnazists un Maskavas students, bija mācījis, ka Krievijā samērā plānā vīkingu iekarotāju kārtā uzkundzējusies pār slavu cilšu masām un izveidojusi valstis, uz ko šiem pašiem slaviem trūcis organizācijas spēju. Tātad sveštautas virsslānis virs pelēkās austrumu „zemcilvēku” masas. Tā tas esot palicis Krievijā, līdz revolūcionārie boļševiki, — pa lielākai daļai arī sveštautieši, kā piem. tatārs Leņins, gruzīnis Staļins, žīds Kaganovičs — iznīcinot līdzšinējos kungus, uzmetušies paši par valdniekiem. Tagad atliktu vācu kaņšpēkam tikai notīrīt šo tautai svešo virsslāni un ielikt tā vietā vāciešus, lai tad varētu paši viegli valdīt pār „pelēkām masām”, kuņš šo savu valdnieku svešumu panestu kā jau kopš daudziem gadsimtiem parastu lietu, ar pazīstamo krievu muzika pacietību. Cik vārdu, tik kļūdu, bet — Rozenbergs skaitījās austrumu apstākļu liepratējs. Īsi sakot, Hitlers gribēja Krievijas tautas verdzināt un izmantot, kamēr Baltijas tautas bija šķirojamas vēlamajā daļā „ievācošanai” un nevēlamajā daļā — izvietošanai vai arī iznīcināšanai.

Visi šie plāni okupācijas sākumā bija zināmi samērā nedaudziem, raksturīgākā kārtā tikai SS-vīriem. Un lai no paša sākuma neizsauktu iedzīvotāju pretestību, vācieši mēģināja uzstāties kā atbrīvotāji. Visur publiskās vietās, iestādēs un skolās parādījās pazīstamās Hitlera ģimetnes ar uzrakstu Hitlers — atbrīvotājs.

Tauta ticēja tam, bet samērā drīzā laikā visiem nācās grūti vilties. Latvijā un vispār Baltijas valstīs civilpārvalde nomainīja militāro jau diezgan drīzi pēc šo zemju ieņemšanas. Augusta vidū šis process jau bija beidzies. Bet pašā civilajā pārvaldē nebija skaidrības par ļoti svarīgu principiālu jautājumu, un proti — vai izveidot pašiem savu pārvaldi līdz pat zemākām iestādēm, vai arī noorganizēt samērā nelielu uzraudzības pārvaldi, kamēr tiešais pārvaldes darbs būtu veicams latviešu iestādēm. Apdomīgam tiešo apstākļu vērotājam drīz

vien kļuva skaidrs, ka pašiem vāciešiem skaitliskā ziņā tālu nepietika vajadzīgo darbinieku, lai izveidotu paši savu pārvaldes aparātu, nemaz nerunājot par šo darbinieku amata prasmi un par trūkstošo valodas zināšanu. Bet civiltārvaldes vīri ne Austrumministrijā, ne uz vietas Latvijā par šādiem pamatjautājumiem galvas nelauzīja. Viņi pa lielākai daļai bija sīki gariņi ar mietpilsoņa apvārsni, sevišķi vietējās iestādēs Latvijā. Negaidīti tikuši pie pašiem nesaprotamas varas, viņi, lie-tišķu apsvērumu un zināšanu neapgrūtināti, ķērās pie darba, nezinādami ne savu spēju, ne apstākļu robežas, un bez kriti-
kas padevās jau tā kā tā katrai iestādei piemītošai tieksmei — izplest savu darbības un ietekmes loku.

CIVĪLPĀRVALDE UN ĢENERĀLDIREKTORI

Prātīgāk no vācu puses būtu bijis — ierobežoties ar nelielu darbinieku štābu un pārvaldes tiešā darba veikšanai stiprināt latviešu iestāžu kompetences. Tad lieta būtu gājusi vieglāk, lētāk un ar daudz labākiem panākumiem. Bet, par nožēlošanu, prāta apsvērumiem civīlpārvaldei bija maz vietas. Rezultātā netika īstenots ne viens, ne otrs princips — ne plašais vācu aparāts, ne arī neliela uzraudzības pārvalde, bet iznāca tā, ka samērā stipri uzpūsts vācu aparāts jaucās visur iekšā, tomēr īstenībā nebūdam spējīgs pārvaldes darbu veikt. Ar to uz latviešu iestādēm gūlās visa grūtā darba slodze, bet vajadzīgās pilnvaras un atbildīgā patstāvība tām tika liegtas.

Bez tā klāt nāca vēl kāds cits apstāklis. Kad ģenerālis fon Rokš aicināja latviešu ierēdņus iestāties pārvaldes darbā, tam sekoja ne vien boļševiku atstātie, bet arī baigajā gadā atceltie darbinieki, un darbība tika atjaunota kā nu katrs zināja, ti. pa daļai pēc boļševiku, pa daļai arī pēc pilsoniskās Latvijas iekārtas. Ar to radās grūti pārrēdzami apstākļi, kuri jau tā tika pamatīgi sarežģīti ar vācu pastāvīgo iejaukšanos.

Vācieši, no sākuma nezinādami par visām šīm lietām, iecēla latviešu ģenerāldirektorus, kuriem bija pakļauti bijušo ministru attiecīgi resori, bet paši ar savu iejaukšanos pastāvīgi vājināja šo ģenerāldirektoru stāvokli un autoritāti. Tanī pašā laikā no viņiem prasīts tika viss. Sevišķi spilgti šādu ģenerāldirektoru darba apgrūtināšanu varēja vērot aprīņķos. Latvijas brīvvalsts laikā aprīņķi bija pakļauti Iekšlietu mini-

strijai. Civīlpārvalde gan bija iecēlusi, piemēram iekšlietu ģenerāldirektoru, kuŗam arī bija pakļautas apriņķu valdes. Bet vienlaicīgi vairākus apriņķus pārzināja arī vācu apgabalkomisārs, kuŗa rokās bija liktas okupācijas varas pavēles tiesības, un nav brīnums, ka pie tādiem apstākļiem apriņķa vecākais vispirms centās iztikt ar savu apgabalkomisāru, un ka viņam laviešu ģenerāldirektors, kuŗa rokās faktiskās varas nebija, rūpēja daudz mazāk. Ja nu vēl apgabalkomisārs bija iedomājies valdīt ar to, ka viņš centās atskaldīt vietējos („ar zemi saaugušos zemniekus“) (erdverbundenes Landvolk) no Rīgas inteliģences kā galvenās Latvijas valsts idejas paudējas, tad ar tādu patiesībai neatbilstošu, bērnišķīgu domu viņš nepanāca neko citu, kā vienīgi galīgu ģenerāldirektoru darba apgrūtināšanu. Pēdējie beidzot taču bija tās pašas okupācijas varas iecelti. Bet šāda skatīšanās šaurajā personīgajā darba lokā vien un neprašana pacelties augstākā vispārīgā skatījumā, bija raksturīga gandrīz visiem civīlpārvaldes darbiniekiem.

Tagad lasītājs, cerams, būs sapratis, cik grūts bija ģenerāldirektoru stāvoklis, un ka viņi tiešām bija neapskaujami savos amatos. Iekams nosodīt un nopelt viņus kā vācu kollaborantus, kā to pēc Vācijas sabrukuma daudziem labpatika darīt, derētu atcerēties 1941. g. vasaras laiku un tā vispārīgo noskaņojumu. Vācieši Latvijā tika saņemti ar asarām acīs un ar ziediem rokās, bet arī ar plīvojošiem sarkan-balt-sarkaniem karogiem. Sadarbībai un līdzcīņai ar vāciešiem gatavi bija gandrīz vai visi, gaidot no vāciešiem kā atlīdzību Latvijas atzīšanu. Zem šādiem priekšnoteikumiem visi ģenerāldirektori bija uzņēmušies savus pienākumus. Rūgtā vilšanās vāciešos sākās jau sekojošos mēnešos un pastiprinājās arvienu vairāk. Vai nebūtu bijis vieglāk tādos apstākļos atrunāties un izvairīties no sadarbības ar vāciešiem, kuŗa jo ilgāk jo vairāk varēja tikai sakompromitēt tos vīrus, kas stāvēja tik nepatīkamajā vietā par savu tautu. Tā tas tiešām bija, ka šie vīri un bei-

dzot visi ts. pašpārvaldes darbinieki darīja savu darbu par savu tautu. Iegūt diezin kādus labumus parastā kārtā tur nebija iespējams. Kā vācieši saka — „ein Blumentopf war nicht da zu erben“ (ne puku pods tur nebija iemantojams), jo tos blumentopfus pievākt jau no sākta gala pamatīgi bija iemanījušies paši civiļpārvaldes kungi, ts. zelta fazāni. Ne velti Vācijā tauta piedēvēja viņiem palamu Teppichroller (tepiķu ritinātāji).

Ģenerāldirektori labi apzinājās to, ka viņiem bija jāstāv savās vietās, kuŗās dažu labu reizi jācieš pazemojumi pat no jauniem civiļpārvaldes referentiem, kamēr dažs labs tautietis tos turēja aizdomās par savtīgumu sadarbībā ar vāciešiem. Man pašam bija izdevība tuvāk iepazīties ar vairākiem ģenerāldirektoriem, un viņi man palikuši labākā atmiņa kā pašreizēdie un visai godīgi nelokāmas stājas vīri, kuŗiem latviešu tauta ir parādā daudz pateicības. Īstus kvislingus, par nožēlošanu, varēja atrast gan arī latviešos. Nav grūti iedomāties, kas būtu noticis Latvijā, ja ģenerāldirektori būtu atteikušies no līdzdarbības un ja viņu vietā būtu bijuši iecelti šādi bezrakstura vīri. Vispār jāsaprot, ka Latvijā pārvaldes darbs ritēja samērā labi, par spīti vācu iestāžu un darbinieku pastāvīgai nelietderīgai tās funkciju traucēšanai. Tas bija iespējams vienīgi pateicoties tam, ka visi latviešu ierēdņi un darbinieki disciplinēti bija sekojuši ģenerāļa fon Roka aicinājumam un sāka pašreizējiem strādāt un uzturēt pārvaldes aparāta tālāko gaitu.

Bez ģenerālkomisāra Rīgā atradās arī reichskomisāra iestāde. Par reichskomisāru Hitlers bija iecēlis Hinrichu Lozi (Hinrich Lohse), Šlesvīgas-Holšteinas gauļeiteru. Kā tādām viņam savā laikā tikusi piešķirta mantojumā zemnieku sēta (Erbhof), un tādā kārtā viņš no kādreiz nenozīmīga kādas iestādes darbinieka tika izbīdīts zemes īpašnieku šķīrā, kuŗa Hitlera Lielvācijā tika ļoti cienīta. Ja jau pašā Vācijā gauļeiteri savos nova-

dos jutās pilnīgi kā mazi diktatori-hitlerīši, kur tad vēl austrumu iekārotās zemēs! Loze gan nebija tik straujas dabas, kā viņa Ukrainā bēdīgu slavu ieguvušais kollēga Ērihs Kochs, bet diezgan lēnprātīgs vīrs, kas vairāk cienīja personīgo ērtību un labklājību. Tomēr viņš arī drīz vien iemanījās savā jaunajā lomā un, pēkšņi piešķirtās lielās varas apskurbis, sāka uzvesties kā neaprobežots valdnieks. Man pašam nebija izdevības personīgi iepazīties ar reichskomisāru, un jāsaka, neizjutu sevī uz to nekādas vajadzības. Man pietika reiz viņu redzēt Nacionālās operas gaitenī.

Tie civiltārvaldes darbinieki, kas apsveica stingras rokas valdīšanu Baltijas valstīs, cienīja un slavināja viņu. Tā reiz man kāds reichskomisāra darbinieks baltvācietis, kas sapņoja par vecā privileģētā stāvokļa atjaunošanu, sajūsmināts stāstīja par kādu Lozes uzrunu saviem līdzstrādniekiem, kuŗā viņš arī esot izteicis savas Ostlandes vietējiem iedzīvotājiem (Einheimische, tātad latviešiem, igauņiem un lietuviešiem) adresētus brīdinājumus būt paklausīgiem un padevēīgiem. Viņa vārdos it kā esot bijusi sadzirdama lauvas draudošā rūkoņa, kuŗu neviens lai neuzdrošinātos lieki kaitināt. Bet visumā par Lozes valdīšanu daudz gan netika dzirdēts. Laikam lauvam pietika ar rūkšanu, un pielietot ķepas nebija vajadzības.

Viņš bija labi iekārtojies Majoros kādā greznā vasarnīcā, kuŗu apdzīvoja cauru gadu un no kurienes šoferis ar dienesta mašīnu katru dienu veda viņa meitu uz Rīgu vācu skolā un atpakaļ, pat vēl tad, kad degvielu trūkuma dēļ darbinieku dienesta braucieni tika ierobežoti līdz pēdējam. Bieži tika rīkotas „galma medības” Vijciema mežos un Usmas apkārtnē. Par spīti visu būvmateriālu apķīlājumam kara vajadzībām, Lozem tika celta solida medību mājiņa.

Reichskomisāra aizsardzībā viņa iestāde personāla ziņā bija izpletusies diezgan plaša un skaitliski ievērojami pārspēja

ģenerālkomisāra iestādi. Piedzīvojuši un prātīgi pārvaldes ierēdņi — arī tādi civilpārvaldē bija, — teica gan, ka tas nesot pareizi, jo reichskomisāra iestādei pienākoties tikai uzraudzība pār Ostlandes četriem ģenerālkomisāriem, kamēr tiešais pārvaldes darbs esot pēdējo uzdevumos. Bet prāta apsvērumiem civilpārvaldē gan daudz vietas nebija, un, ja reichskomisāra darbiniekiem pietrūka uzdevumu ko veikt, tad tie nekavējoties ķērās pie valdīšanas pašā Rīgā un pastāvīgi iejaucās ģenerālkomisāra nodaļu vadītāju resoros, pat aicinot pie sevis latviešu ierēdņus un dodot tiem tiešus rīkojumus, neziņojot par to ģenerālkomisāra vīriem. Dabīgi, ka tas pēdējiem gaužam nepatika, un ka savstarpējās attiecsmes starp ģenerālkomisāra un reichskomisāra darbiniekiem pa laikam bija diezgan sasprindzinātas. Uzkrītoši bija, ka reichskomisāra darbinieku skaitā bija samērā daudz baltvāciešu. Pēdējie pa lielākai daļai loloja cerības par senās baltvācu kundzības atjaunošanu, un tikai samērā nedaudzi vēroja apstākļus skaidru prātu.

VARA PĀRI VARAI

Ar ģenerālkomisāra un reichskomisāra darbiniekiem Latvijā valdošo kungu vēl nepietika. Hitlers savas valdīšanas sākumā bija nodibinājis stipru saimniecības organizāciju un tās vadību ar lielām pilnvarām uzticējis Hermanam Gēringam (Hermann Goering), Prūsijas ministru prezidentam. Šī organizācija, Vācijā pazīstama zem nosaukuma Vierjahresplan, tūlīt pēc austrumu zemju okupēšanas nosūtīja uz turieni savus darbiniekus, kuŗi uz savu plašo pilnvaru pamata sagraba savās rokās svarīgākās rūpniecības nozares un iestādes, kuŗas tad tika sakoportas trestos. Pēdējo vidū pazīstamākais bija Ostlandfaser. Pa daļai boļševiku iekārtotie tresti turpināja pastāvēt un mainīja tikai nosaukumu un vadību. Šie tresti darbojās saskaņā ar tiešiem rīkojumiem no minētās Vierjahresplan valdes, tātad ģenerālkomisāram un reichskomisāram šinīs lietās nekādas līdzrunāšanas nebija.

Sevišķa nozīme bija piešķirta policijai. Visas Ostlandes policija bija pakļauta augstākajam SS un policijas vadītājam (Der Höhere SS- und Polizeiführer); tas bija SS-gruppenfīrers Jekelns. Viņš nebija vis padots reichskomisāram Lozem, bet piedrots pēdējam kā līdztiesīgs sava resora vadītājs. Policija atradās vienīgi viņa rīcībā. Ja reichskomisāram bija vajadzība pēc policijas, tad viņš nevarēja rīkoties tieši, bet viņam iepriekš bija jāpanāk Jekelna pavēle. Atbilstoši tam arī ģenerālkomisāriem savukārt bija piedroti SS un policijas vadītāji (der SS- und Polizeifuehrer). Rīgā tas bija SS-brigādefīrers

Šrēders (Schroeder). Arī ģenerālkomisārs Drechslers policijas lietās varēja rīkoties vienīgi caur Šrēderu. Tiešas varas šinī ziņā viņam nebija.

Tātad latviešu policija atradās nenoteiktā stāvoklī, jo darbības iekšlietu ģenerāldirektora pārziņā, bet tieši padota bija vienīgi Šrēderam. Policijas ierēdņiem nebija viegla dzīve, jo atbildība viņiem bija jānes, bet vara bija aprobežota. Skaidrs, ka paši fazāni ar savu izturēšanos necik necentās atvieglot policijai darbu, jo tas taču bija pret uzvarētāju godu — paklausīt latviešu policista rīkojumam. Reiz man nācās šķērsot Brīvības bulvāri — Elizabetes ielas krustojumu, bet britiņu bija jāapstājas, jo satiksmes kārtībnieks tanī pašā brīdī bija devis mājienu brīvai kustībai Elizabetes ielas virzienā. Man blakus kāds gājējs civilpārvaldes formas tērpā, neievērojot kārtībnieka izstiepto roku, sāka šķērsot Elizabetes ielu. Uz manu aizrādījumu, ka nupat ir aizliegts iet ielai pāri, viņš strupī atcirta: „Es taču nesākšu piegriezt vērības tam, ko tas tur rāda!” — un paceltu galvu soļoja pāri. Kārtībnieks likās viņu neredzam, un es, gribot negribot, atzinu par labāku neaizturēt bravūrīgo kaŗotāju, lai nesniegtu rīdziniekiem iecienīto fazānu savstarpējās nevienprātības ainu. Līdzīgi notikumi gadījās bieži.

Lai gan SS-brigadefirers Šrēders bija visas Latvijā stacionētās policijas komandieris, tomēr arī viņa valstībā bija prāvs robs, kur viņam noteikšanas nebija. Drošības policija, vācu nosaukumā SD, resp. drošības dienests, darbojās pilnīgi neatkarīgi no citām civilpārvaldes iestādēm un rīkojās pēc saviem ieskatiem. Pavēles drošības policija saņēma tikai no savas centrālās valdes Berlīnē un bija pakļauta un atbildīga vienīgi pašam Himleram. SD mīteklis atradās Reimersa ielā. Lieki piebilst, ka Rīgas iedzīvotāji nelabprāt gāja tur cauri. No turienes SD, kā zirnēklis ar savu tīklu pārklāj logu, bija apvilcis

visu Latviju ar savu aģentu tīklu, lai vērotu ļaužus, ir latviešus, ir pašus vāciešus.

Mūsu dienās Vācijā tā ir parasta lieta — pieminot drošības policiju lietāt nīcinošu valodu, lai pierādītu, ka rakstītājam nekad nav bijis nekā kopēja ar šo iestādi un lai nekristu aizdomās, ka viņš pats varbūt to kādreiz „trešā reiča” laikos būtu cienījis. Es pats, kā jau lasītājam zināms, biju nacionālsociālistu partijas vecbiedrs, un tāpēc dabīgi, ka lasītājs var būt tādās domās par tik vecu fazānu. Tāpēc lai man ir atļauts te pievienot dažas paskaidrojošas piezīmes un vaļsirdīgus atzinumus, lai gan labi zinu, ka latviešu lasītājos netrūkst bargu un zobgalīgu kritiķu.

Nevienu masu kustību, — un tāda Hitlera nacionālais sociālisms bez šaubām bija, — nevar valdzināt un aizraut šīs masas, ja tai nav saukļu, kuņģi tieši skar cilvēku sirdis un prātus, un kuņģiem ir pietiekami pārliecinošs spēks. Tāds spēks Hitlera programmai tiešām piemita gan. To arī šobrīd godīgu prātu neviens noliegt nevar. Citādi jau Hitlers nebūtu ticis pie varas, jo izšķirošās vēlēšanas 1933. g. martā vēl norisinājās pilnīgi demokrātiskā kārtā. Nav iedomājama tāda kādas idejas uzvara par kuņģu necīnās pietiekami liels skaits cilvēku, kas idejai tic un kalpo pilnīgi nesavtīgi. Saprotams, netrūka arī dēku meklētāju un karjēristu, kā tas mēdz būt katrā masu kustībā, bet tādiem vien tautas masas nekad neticēs.

Pēc tam, kad Hitlers bija ticis pie varas, aina pamazām sāka mainīties. Vecie cīnītāji bija apmierināti, ka nu beidzot viņu pūles un dažu labu reizi pat asins liešana bija novedušas pie dzižā mērķa. Ja cīņas iedvesmotāja ideja bija aizrāvusi tautas masas, — tā viņi domāja, — tad tā būs arī tik derīga, ka iespiedīsies valsts aparātā un pārņems to. Un te nu notika „garu šķirošana.” Ideālists un ticētājs nedzinās pēc posteņiem, viņš nevarēja lāga saprast, kam tad vēl vajadzīga kāda drošības policija, ja valsts iekārta balstās pašās iedzīvotāju sirdīs,

tāpēc ka tie paši no sevis to atzinuši par labāko. Bet tie citi, karjēristi un labuma meklētāji tad tikai redz izdevīgo brīdi iegūtās varas nostiprināšanai. Tāpēc tie paši spiedās iekšā amatos kur nu katrs varēja un, saprotams, piekrita un visādi atbalstīja stipras un stingras drošības policijas izveidošanu. Kurai pusei taisnība? Reālistiski domājošs cilvēks nevilcināsies nosaukt pirmos par vientiesīgiem. Es personīgi labāk ņemos uz sevi šādu apzīmējumu nekā pīties kaut vai mazākā mērā ar tik riebiņu iestādi un tās nesējiem, kāda visur un vienmēr ir autoritāru valstu drošības policija. Šādu nostāju man nav nācies mainīt no pirmās partijas piederības dienas līdz pēdējai, un zinu, ka esmu viens prāts ar katru godīgu cilvēku.

Saduršanās ar SD Rīgā pa lielai daļai ir piepalīdzējusi atvērt man acis uz to izķēmojumu, par kādu bija padarījuši iesākumā diži ideju paši diktatori, sākot ar Hitleru un beidzot ar SD komandieri Rīgā. Esmu kalpojis idejai cītīgi no pirmiem gadiem bez slēptas domas, un neesmu ne gaidījis, ne ieguvis personīgus labumus. Esmu savas sirds dziļumos vienmēr nīcinājis kā labumu meklētājus un karjēristus, tā arī kailās varas pielūdzējus partijā. Tāpēc arī skaitu sevi par tiesīgu nosodīt un pelt visas tās parādības, uz kuņģam riebiņi nācās atdurties jau viņos Rīgas gados.

Ar SD beidzas Latvijas civīlpārvaldes iestāžu uzskaitīšana. To bija daudz, varas kāre katrai bija liela, sadarbības bija maz, un katra spieda uz latviešu iestādēm. Bet ne latviešiem vien nācās sūroties par tāda veida dezorganizāciju. Pats ģenerālkomisārs Drechsleris ne reizi vien sarūgtināts piezīmēja, ka viņš gan esot iecelts par valdnieku Latvijā, bet patiesībā esot tikai rausteklis, jo arī viņam faktiskas varas piešķirts maz: SD, policija, saimniecības valdes, rīkojoties patstāvīgi un bez tām vēl allaž nelūgtas jaucoties reichskomisāra nodaļas. Patiesībā aina bija ļoti nospiedoša un sagādāja rūpes visiem tiem, kas no Vācijas bija atnākuši ar labu gribu, — bija arī

tādi vīri — bet jo vairāk panāca sliktu iespaidu latviešos. Vācieši austrumos vispār vienmēr bija slaveni kā labi organizatori, un šī labā slava nostiprinājās vēl vairāk ar Hitlera Vācijas straujo augšupeju. Pēc boļševiku padzīšanas latvieši pamatoti gaidīja no vāciešiem Āzijas pēdu drīzu notīrīšanu un skaidru eiropisku apstākļu atjaunošanu. To vietā tautai gūlās virsū visādu kungu daudzkārtīgais slogs, kuŗā gaidītās kārtības un tīrības vietā varēja manīt tikai izspiešanas un izmantošanas tieksmes, aiz kuŗām tālredzīgākie nojauta vienīgi vēl ko ļaunāku.

Nebeigšu šo nodaļu, neizsakot ģenerālkomisāram Drechsleram paldies par to, ka viņš, sava faktiskā stāvokļa neapmierināts un sarūgtināts, tomēr neatlūdzās no amata. Viņš to būtu varējis viegli izdarīt, jo, būdams Libekas pilsētas virsbirģermeistars, materiāli bija pilnīgi nodrošināts, un kā kaŗa invalids kaut kuŗu brīdi būtu varējis aizrunāties, ka zaudētā kāja pārāk apgrūtinā viņu un aizkavē uzdevumu veikšanā. Viņš cienīja latviešu tautu un palika savā vietā, ļabi apzinādamies, ka tomēr spēj apturēt un aizkavēt daudz ko ļaunāku, un ka beidzot viņa vietā tiktu nozīmēts kaut kāds „cietāka kursa” aizstāvis, kā vācieši saka „šarfmachers”. Ar to Drechsleris tiešām ir darījis daudz laba latviešu tautai. To man vēl nesen personīgi apliecināja latviešiem labā atmiņā palikušais ģenerālkomisāra tuvākais līdzstrādnieks, otrās galvenās nodaļas Politika un pārvalde vadītājs Benneris (Benner), kuŗam par labvēlību pret latviešiem zem Austrumprūsijas spiediena sava darba vieta Rīgā bija jāatstāj jau 1942. g. beigās.

Benneram man bija jāstādās priekšā tūliņ pēc Drechslera, jo man uzticētā nodaļa Veselība un tautas kopšana (Gesundheit und Volkspflege) bija pakļauta Bennera vadītajai galvenajai nodaļai. Tātad Benneris bija mans tiešais priekšnieks. Viņš bija taisnīgs, atklāts un nosvērts vīrs, labs cilvēku pazinējs, apdā-

vināts un spējīgs pārvaldes ierēdnis, kuŗam, kā vācu paruna saka, sirds atradās pareizā vietā. Viņš agrāk bija bijis landrāts Hanoveras provincē un pēc tam Esenes lielpilsētas birģermeistars. Benners man tūlīt izskaidroja starpību starp divi pārvaldes principiemi. Decentrālizētā pārvaldē viens varas nesējs atbildīgi rīkojas uz vietas pēc saviem ieskatiem saskaņā ar viņam dotajām vadlīnijām. Tāda pārvalde darbojas labi, ja tik vadītājs prot savu amatu. Tam pretim stāv centrālizētā pārvalde, kuŗā rīkojumi katrā nozarē nāk atsevišķi no augstākām citur novietotām pārvaldes iestādēm. Tādu sistēmu viņš apzīmēja par sadrumstalotu pārvaldi, kuŗa labi darboties pēc savas dabas nespēj. Un tāda nu esot šī Ostlandes civilpārvalde. Ar to viņš īsos vārdos skaidri bija raksturojis arī manu nākošo darba lauku.

NO JUMTA CELTĀ NAMĀ

Te man jāatzīstas, ka man pārvaldes darbs bija jauns un svešs, un ka pilnībā saprast viņa vārdus varēju tikai pēc tam, kad biju iepazīnes ar saviem pienākumiem un guvis tajos pieredzi. Sākumā civilpārvaldes darbiniekiem nekas skaidri nebija zināms, netika doti nekādi aizrādījumi ne par viņu darba veidu, ne par tā apjomu un tuvāko mērķi. Austrumministrija bija aprobežojusies vienīgi ar pārvaldes vispārējās schēmas uzstādīšanu, bet par tās saturu, par to, kas īstenībā bija jādara un jāpanāk, nebija laikam skaidrības pašiem šīs schēmas autoriem. Vienīgi par vienu lietu kungiem bija skaidrība, un proti — ka gala mērķis ir Baltijas valstu „ievācošana”. Un šī mērķa sasniegšanai bija ieteikts darbiniekiem nepielietāt vārdus latvisks, Latvija, latviešu tauta, lai drīzāk atradinātu latviešus no nacionālās domas.

Apbrūpotam ar šādām pamatīgām zināšanām, man bija jāsāk darbs kā nodaļas Veselības un tautas kopšana vadītājam. Par to, kas īstenībā nosaukums tautas kopšana, neviens nevarēja dot apmierinošus paskaidrojumus. Varbūt tas bija attiecināms uz vēlākiem apstākļiem, kad uzstādītais gala mērķis, tas ir ievācošana, būtu bijis sasniegts. Vispirms, man bija jāmeklē vismaz kāda telpa, jo pagaidām ģenerālkomisāra iestādē tādas nebija. Finanču ministrijas ēka Smilšu ielā tika atbrīvota vēlāk. Bija jāgriežas pie reichskomisāra Veselības un tautas kopšanas nodaļas, tas ir pie tās vietas, no kuŗas man turpmāk bija jāsaņem rīkojumi izpildīšanai. Šī nodaļa bija novietojusies

Latvijas Sarkanā Krusta ēkā Skolas ielā Nr. 1 un to vadīja kāds ārsts no Vācijas, brigādefirers Dr. Vēgners (Wegner). Vēgnera kundze bija baltvāciete, un viņš attieksmē uz baltvācu jautājumu bija bilnīgi lietas kursā latviešiem nelabvēlīgajā ziņā. Par Vēgnera personīgu palīgu un vietējo apstākļu pazinēju-padomdevēju darbojās ārsts Dr. B., kuŗam līdz repatriācijai piederēja diezgan plaša prakse Rīgā. Vispār jāpiezīmē, ka reichskomisāru iestādē bija laba tiesa baltvācu darbinieku, un tāpat to bija diezgan daudz apgabalkomisāru štābos. Kamēr labi saprotams, ka pēdējiem bija vajadzība pēc līdzstrādniekiem — valodas un apstākļu pazinējiem, tikmēr reichskomisāra iestādē, kuŗa pārvaldīja Lozes plašo valstību Ostlandi, vairāk būtu bijuši vietā piedzīvojuši korrekti pārvaldes ierēdņi. Reichskomisāra valdes uzdevumos bija uzraudzīt pakļautās ģenerālkomisāra valdes, tātad tur būtu vajadzīgi ļaudis ar plašu vērienu un pieredzi. To vietā bija vērojama tieksme iejaukties ģenerālkomisāra darba lokā un valdīt un rīkoties pašā galvaspilsētā. Patālākos apriņķos parādīties nevienam no šiem kungiem intereses nebija. Vēl viens nelabvēlīgs apstākļis bija tas, ka reichskomisāra nodaļas jau bija sakomplektētas un darbojās pilnā sparā, kamēr ģenerālkomisāra darbinieki vēl pamazām ieradās no Vācijas un bija spiesti meklēt sev darba telpas. Civīlpārvaldi varētu salīdzināt ar ēku, kuŗai papriekš izveidots jumts un augšējie stāvi, un tad tikai būvēti pamati. Pirmā bija gatava Austrumministrija, tad sekoja reichskomisārs, un tad tikai pamazām sāka veidoties vietējās iestādes, tas ir — ģenerālkomisārs un apgabalkomisāri.

Sākumā, resp., 1941. g. augusta un septembra mēnešos reichskomisāra Veselības nodaļa veica arī ģenerālkomisāra Veselības nodaļas uzdevumus, jo tās vadītāja Rīgā vēl nebija. Un kad viņš beidzot 19. septembrī ieradās, tad kungiem rīkošanās jau bija pierasta, un man nācās grūti atkratīties no tik iztapī-

giem palīgiem, kuŗi pie visa vēl parasti laida darbā priekšniecības dabīgo pārsvaru.

Dr. Vēgnera kabinets atradās Sarkanā Krusta ēkā pirmajā stāvā. Apakšējais stāvs bija atstāts Sarkanā Krusta rīcībā. Kad es pieteicos pie Dr. Vēgnera, es viņam liku priekšā principiālas nozīmes jautājumu, jo turēju par vajadzīgu gūt šinī lietā pilnīgu skaidrību turpmākajai rīcībai:

„Kāda ir mūsu, vāciešu, nostāja pret latviešiem?” Dr. Vēgners atbildēja man vārdu pa vārdam: „Latvieši ir mums draudzīga, mūsu atbrīvota tauta!”

Es pateicos par aizrādījumu, kuŗš man deva jaunu redzes viedokli, lai gan tas nesaskanēja ar oficiāli pasludināto ievācošanas mērķi. Tanī brīdī es vēl neparedzēju nekādus konfliktus, jo vienkārši neapzinājos to, kas sāka attīstīties manā iekšienē. Jau kāpjot no vilciena pirmajā vakarā sirdij tuva bērnības valoda, ko dzirdēju visapkārt, apņēma mani kā ar maīgu glāstu un deva gadiem ilgi neizjustu aplaimojumu. Otrā dienā bija izdevība apmeklēt un sveicināt veco Ikšķīli un Daugavu, vecos draugus laiviniekus un paziņas. Tā bija gaŗajos Vācijas gados smeldzīgi ieilgotā dzimtene, kuŗu sirds apsveica ar lielāko prieku.

Bet priekšā vēl bija uzdotais darbs. Bijām taču nozīmēti, lai ar savu centību pārveidotu to, ko latvieši bija uzcēluši — sākot ar 1905. g. un vēl pirms tam, un beidzot ar brīvās Latvijas izveidošanu. Mūsu apziņā un pēc ieaudzinātā priekšstata šī Svētā Māras zeme vācu asinīm un pūlēm bija iegūta kristīgās ticības un rietumu kultūras gaismai, tāpēc arī vāciešiem uz visiem laikiem piederēja tiesības valdīt pār šo zemi un būt noteicējiem pār tās iedzīvotājiem. Tagad nu beidzot bija pienācis vēsturiskais brīdis, lai atgūtu atpakaļ šo Māras zemi un atjaunotu vecās tiesības, kuŗas latvieši bija uzdrošinājušies piesavināties. Ar tādu noskaņojumu es ķēros pie sava uzdevuma. Un kas notika? Ātri vien viss vēsturiskais patoss izgai-

sa un izrādījās par melīgu, jo neizturēja skaidra prāta kritiku.

Viena no nacionālsociālistu partijas pamatprasībām bija mīlestība pret paša tautu, un pastāvīgi tika mācīts, ka no šīs mīlestības nepieciešami izriet cieņa pret citām tautām. Vēlāk izrādījās, ka tas partijas vadona mutē bija liekulība un vienīgi propaganda, bet tiem miljoniem, kas partijai ticēja, tā bija pārlicības lieta. Ceru, ka tagad reālistiski noskaņotie lasītāji nesminēs par to, ka civilpārvaldes rindās atradās arī tādi donkichoti-ticētāji, kuriem bija pašsaprotams, ka šī mācība attiecināma arī uz latviešu tautu. Tautu savstarpējo saprašanos allaž visiedarbīgāk ir veicinājusi cilvēku personīgā satikšanās un atklāta domu izmaiņa. Varbūt viens no galvenajiem iemesliem tam, ka vāciešu Austrumeiropas tautās gan vispār cienī, bet ne mil, meklējams tanī apstākļi, ka vācieši saskarē ar šīm tautām ne vienmēr ievērojuši šo veco patiesību. Savā darbā man nācās satikties ar prāvu skaitu inteliģentās šķiras ļaudīm, īpaši ar tādiem, kurus baltvācu parastā doma kopš 1905. g. uzskatīja par dumpiniekiem pret līdzšinējo derīgo iekārtu un par nesamierinātiem pretiniekiem.

Ātri vien bija jāsaprot, ka tie ir tādi paši cilvēki ar gribu dzīvot un ar tiesībām uz dzīvi un kārtot savu, savas tautas dzīvi pēc paša ieskatiem un vajadzībām, un ka beidzot pastāvīga labklājība visiem iegūstama vienīgi no savstarpējo interešu izlīdzināšanas, nekad ne no apspiešanas. Pie šīm atziņām nāca vēl klāt kas cits ar man personīgi visstiprāko pārlicības spēku. Visi šie ļaudis runāja to pašu Daugavas valodu un savās domās un jūtās necik neatšķīrās no maniem draugiem Ikšķilē. Nebija nekādas starpības starp lauku ļaudīm un Rīgas inteliģenci, kā to daudzinaja Zemgales apgabalkomisārs, bet bija viena vienīga latviešu tauta, un mīlēt Daugavu un tās ļaudis nozīmēja mīlēt un cienīt latviešu tautu vispār. Saprotams, šādas atziņas nevarēja rasties no vienas dienas uz otru,

bet gan nedaudzās nedējās, un varu atzīties valširdīgi, ka sāku pamazām uzskatīt civīlpārvaldes vīrus par nelūgtiem viesiem, kuņiem ceļš ārā no Latvijas būtu vēlams jo drīzāk, jo labāk. Ar šādu noskaņojumu to laiku varenajos gūt draugus gan nebija ko cerēt. To ar laiku dabūju izjust diezgan pamatīgi un sāpīgi.

Jau gandrīz vai pirmā rīcība amatā iznāca negatīva. Dr. Vēgners uzdeva man aicināt pie sevis docentu Dr. Apini un darīt viņam zināmu pavēli — atstāt Rīgu un pārcelties uz Daugavpili. Man Rīgas apstākļi bija sveši un es docentu A. nepazinu. Bija arī vēl sveša pati civīlpārvalde un tās kārtība, tāpēc neapjautājos par šī rīkojuma iemesliem, bet pieņēmu, ka šis kungs gan būs izturējies naidīgi pret okupācijas varu. Šodien esmu pārliecināts, ka viņš kritis par upuri kādai denunciacijai. Par nozēlošanu šāda savstarpēja nomelnošana tobrīd bija diezgan aktuāla un tika pielietota bieži. Jāatzīstas, ka man pašam šādas izraidīšanas nepatika. Un šinī gadījumā neilgi pēc tam izrādījās, cik kļūdaini bija šis rīkojums pat no okupācijas varas redzes viedokļa. Kad bija jāķeras pie lipīgo slimību apkaņošanas, bija arī vajadzīgs kāds trachoma apkaņošanas vadītājs. Un te nu pirmā vietā bija jāievēro šāda ārsta lietpratība un nevis politiskā uzticamība.

TAS NEBIJA TIK VIENKĀRŠI

Kādā veidā okupācijas vara radīja sev priekšstatu par uzticamību, to es dabūju zināt no kāda visu Rīgas ārstu saraksta, kuŗu drošības policijas latviešu aģenti bija sastādījuši ar katru politisko raksturojumu. Šo sarakstu man pasniedza minētais Dr. Vēgnera padomdevējs, lai es varētu savā darbā šķirot graudus no pelavām. Ja šim sarakstam būtu bijis jātic, tad pāri par pusi Rīgas ārstu būtu bijis jāizvieto un jāuzrauga par neuzticamību un par sarkanu noskaņojumu. Taču no tā labums bija vismaz tas, ka es sapratu, ka šādi strādāt nevar un ka tas novestu vienīgi pie chaosa. Docents A. ar šo pārsteidzīgo Dr. Vēgnera rīkojumu bija aizgādāts no Rīgas prom un līdz ar to dabūjis it kā neuzticama vīra slavu. Pusgadu vēlāk izrādījās, ka viņš bija Latgalē izveidojis tik priekšzīmīgu trachomas apkaŗošanas organizāciju, ka visprātīgāk būtu bijis atsaukt viņu uz ātrāko atpakaļ uz Rīgu un uzticēt viņam trachomas apkaŗošanu visas Latvijas apjomā. Veselības departamenta direktors bija tādās pašās domās, bet tas, par nožēlošanu tik viegli nebija izdarāms. Iepriekš bija jāpanāk izraidīšanas rīkojuma atcelšana un to man neizdevās sagaidīt, jo pa to laiku man pašam Rīga bija jāatstāj.

To, ko Dr. Vēgners patš bija iesācis ar šo izraidīšanu, viņš acīm redzot, bija nolēmis uzdot turpināšanai kādam līdzstrādniekam Dr. M., kuŗš agrāk vadīja Madonas slimnīcu. Kādā Veselības departamenta apmeklējumā sastapu tur rosīgā darbā veselu komisiju. Dr. M. vadībā daži departamenta darbinieki

kopā ar boļševiku ierīkotās ārstu arodbiedrības vadītāju Dr. Jāni Smilgu pārbaudīja ārstu sarakstus un šķiroja bukus no avīm. Šādu neauglīgu un kaitīgu darba laika izšķiešanu izdevās bez trokšņa apturēt un izbeigt galīgi. Zinu gan, ka ar to neizpelnījos nekādu atzinību no dažiem Rīgas ārstiem karstgalvjiem, kuri no vāciešiem gaidīja radikālu izrēķināšanos un plašu izraidīšanas akciju. Vienu vienīgu vīru padzīt prom no Rīgas gan man likās pareizi un proti — Dr. Haraldu Lūkinu, pirmo Padomju Latvijas redaktoru, kuŗš baigā gada sākumā nebija kaunējies pārņemt Jaunākās Ziņas un pārvērst tās par boļševistisku melu un tautas aptumšošanas rīku. Nevarēju saprast, kā tāds vīrs vispār varēja palikt uz brīvām kājām, kamēr SD cītīgi tvarstīja un ievietoja nometnēs nacionāli noskaņotus latviešus un pat vienkārši visādus cilvēkus, kuŗus nomelnot un apvainot iepatikās jebkuŗam blēdim.

Iekšlietu ģenerāldirektoram Dankeram bija uzdots nozīmēt jaunu veselības departamenta direktoru. Dr. Alks bija aizvests. Vicedirektoru Dr. Skuju savukārt Dr. Vēgners nevēlējās atzīt viņa vietā. Civīlpārvalde vispār vadījās no principa iecelt vadošās vietās jaunus vīrus. Pats par sevi tāds princips nav nepareizs, ja to pielieto okupācijas vara svešā zemē, bet nevietā tāds draudzīgā atbrīvotā tautā. Rīgas pilsētas veselības valdes vadītājiem Dr. Vitolam un Dr. Viksniņam man bija jāpaziņo par šo civīlpārvaldes nostāju, tātad par to, ka viņi var uzskatīt sevi par atbrīvotiem no amata. Personīgi vēl nebiju iestrādājies, šos kungus nepazinu un tādēļ nevarēju tos novērtēt. Stāvoklis bija neērts un tāpēc, kad kungi ieradās pie manis, ķēros pie pazīstamās bībeles vietas, ka neviens nemēdz liet jaunu vīnu vecajās mucās. Biju pateicīgs, ka mans aizrādījums tūliņ tika saprasts. Tagad nu atlika sameklēt jaunus vadītājus Veselības departamentam un Rīgas veselības valdei. Ģen. Dankers ierosināja iecelt par departamenta direktoru Dr. Ērichu Bušu, bet par pilsētas Veselības valdes vadītāju Dr.

Haraldu Kiršentālu. Ar Dr. Bušu mums nebija daudz ko runāt. Viņš vaļsirdīgi atzinās, ka ļoti nelabprāt ir sekojis ģenerāļa aicinājumam, bet saprotot, ka kādam jau nu beidzot ir jāuzņemas šī nasta. Viņš tikai lūdza pēc viena gada darba atbrīvot viņu no amata, jo viņam kā chirurgam rūp pārāk ilgi nepārtraukt sakarus ar savu darbu, kas prasa pastāvīgu vingrināšanos tajā. Man bija skaidrs, ka departamenta direktora vieta nebūt nav apskaužama nodarbošanās un biju priecīgs, ka atradies kārtīgs, atklāts un simpatisks vīrs, kas gatavs to uzņemties. Salīgām ātri ar norunu pēc gada sameklēt citu direktoru. Grūtāk lieta gāja ar Dr. Kiršentālu, jo viņa iecelšanai iepriekš bija jādabū Rīgas apgabalkomisāra piekrišana.

Te nu man iepriekš drusku jāpastāsta par šo civīlpārvaldes sektoru, lai lasītājs labāk saprastu, ka viss tas nebija tik vienkārši.

Kā jau minēts, Rīgas pilsētas pārvalde bija pakļauta vienam no sešiem apgabalkomisāriem. Tas būtu bijis secīgi, jo Rīga iedzīvotāju skaitā pārsniedza pat vairākus apriņķus kopā. Bet ar to vien civīlpārvaldei nepietika. Latvija, kā arī visa Ostlande bija nozīmēta ievācošanai. Kā Rozenbergs, tā arī pats Himlers un citi Hitlera valsts dižvīri savos politiskajos apsvērumos piekopa zināmu romantiku un loloja domas par ordeņbrāļu tradīcijas atdzīvināšanu. Tā, piemēram, Himlers bija paredzējis valstij piederošajās muišās atjaunot ordeņa pilis un ielikt tanīs par „ordeņa brāļiem” SS-vīru komandas. Zobgalīgas mēles zināja stāstīt, ka esot paredzēts atjaunot arī viduslaiku pirmās nakts tiesības (jus primae noctis) attieksmē uz šīm komandām, lai ar to gluži dabiskā ceļā veicinātu latviešu tautas ievācošanu. Rozenbergs negribēja palikt pakaļ SS virsaiša idejām un atminējās, ka Rīga taču ir bīskapa Alberta dibināta vecu vecā vācu pilsēta. Lai gan šobrīd Rīga bija brīvās Latvijas galvaspilsēta, un kopš repatriācijas tanī vācu tautības iedzīvotāju tikpat kā vairs nepalika, tomēr šis trūkums

bija viegli labojams. Bija paredzēts jau no sākuma izsludināt Rīgu par vācu pilsētu un tā kā vācu pilsētai nepieciešams vācu virsbirģermeistars (Oberbuergermeister), tad gluži vienkārši Rīgas apgabalkomisārs tika iecelts par vāciskās Rīgas virsbirģermeistaru. Šinī godā Rozenbergs bija nozīmējis kādu savu vecu draugu, Vitroku. Pēdējais partijas biedros nesastāvēja, bet civilpārvaldes amatus bija atļauts uzticēt vienīgi partijas biedriem. Tāpēc, par spīti tam, ka tobrīd uzņemšana partijā bija slēgta, ministra draugam tika pieļauts izņēmums, un tādējādi ceļš uz amatiem bija brīvs. Partijas zobgali gan netaupīja ironiskas piezīmes par savu jaunāko līdzbiedru. Tomēr dotajos apstākļos šāds lietas atrisinājums vēl bija labākais no iespējamajiem, jo kāda cita fanātiķa iecelšana būtu bijusi nelaime. V. kungs gan stāvēja par veco vācisko Rīgu un pauda to diezgan noteikti dažos savos rīkojumos, bet vispār pret latviešiem izturējās taisnīgi un korrekti. Viņam pie rokas gāja vācu pilsētas Osnabrikas birģermeistars Vindgassens (Windgassen) kā pirmais palīgs un amatā atstātais Rīgas pilsētas vecākais Dreimanis — kā otrais palīgs. Tagad nu Rīgai savs raksturs kā vācu pilsētai bija sevišķi jāpierāda un jāuzsver uz ārieni.

Operas ēkas uzraksts Nacionālā opera tika noņemts un atjaunots vecais vācu uzraksts Die Stadt den darstellenden Künsten (pilsēta tēlojošai mākslai). Jautāts par to, vai tas nu kaŗa apstākļos bija tik steidzīgs un vajadzīgs darbs, oberbirģermeistara kungs lepnī atbildēja: „Esmu izlabojis vecu netaisnību!” Jau tūlīt pēc Rīgas ieņemšanas ģenerāļa von Roka padomdevējs kultūras jautājumos fon Holsts, bija panācis dažu Rīgas ielu pārdēvējumu, piemēram Brīvības iela kļuva par Ādolfā Hitlera, Krišjāņa Valdemāra par Hermana Gēringa, Aizsargu iela atkal par Bruņinieku ielu, Lāčplēša palika par Voltera fon Pletenberga ielu utt. Šis svarīgais darbs tagad tika turpināts, un vesela virkne citu ielu dabūja vācu nosaukumus, pa daļai bez kādas jēgas; tā, piemēram, visiem pazīstamā Marijas iela

pārvērtās par Pleskavas ielu. Lieki pieminēt, kādu iespaidu šāda rīcība atstāja uz atbrīvoto draudzīgo tautu. Svešniekam, kādu tobrīd Rīgā bija daudz, sevišķi kaŗaspēkam, bija grūti orientēties. Plānos bija iezīmēti vecie nosaukumi, un nosaukumu plāksnes ielu stūros tika izmainītas gan galvenajos krustojumos, bet tālāk nomaļus skārda un darba roku trūkuma dēļ palika vecās plāksnes ar vecajiem ielu nosaukumiem.

Reichskomisāra valdē darbojās sevišķa „plānošanas nodaļa“, kuŗa arī bija parūpējusies par vācisko Rīgu. Lai šī vācu pilsēta atrastos arī uz Vācijas teritorijas, tad plānošanas nodaļa bija paredzējusi 50 km platā joslā abpus Tilzites-Rīgas (starp Taurogu-Tilzīti-Šauļiem-Jānišķi-Jelgavu-Rīgu, red.) šosejai izvietot visus iedzīvotājus un nometināt vācu zemniekus. Ar to būtu radīts vācisks koridors uz vācisko Rīgu. Visnotaļ bija tādi laiki, kad katrs centās ar uzkrītošiem projektiem pievērst sev priekšniecības labvēlīgu uzmanību cerībā tikt ātrāk uz augšu.

Bet ar tādu rotaļāšanos vien nepietika. Ļoti nopietns secinājums — kas nepatīkami draudēja skart ne tik vien ts. Landes-eigene Verwaltung (zemes pašpārvalde), bet arī civīlpārvaldi, — bija paredzētā Rīgas pilsētas izslēgšana no vispārīgās ģenerālkomisāram pakļautās pārvaldes. Tas būtu radījis īstu chaosu, un pats Drechslers ar Dr. Bennera palīdzību sīvi cīnījās pret šo projektu, kamēr vācu oberbirģermeistars tik pat sīvi dzinās pēc šī projekta īstenošanas. Cik tālu lieta beidzot nonāca, par nozēlošanu nevaru precīzi pateikt. Veselības lietās apgrūtinājumu nebija, jo sadarbība ar pilsētas veselības valdi ir ģenerālkomisāra veselības nodaļai, ir veselības departamentam vienmēr bija laba.

Tikai iesākums bija druksu pagrūts. Jo, kad es ierados ple oberbirģermeistara kunga, lai dabūtu piekrišanu Dr. Kiršentāla iecelšanai, viņš man to strupi liedza: „Sie bekommen Ihren Kirschtal nicht!“ (Jūs savu Kiršentālu nedabūsīt!). Laikam es biju pielaidis kļūdu diplomātikajā lokā, jo Dr. K. bija ģe-

nerālkomisāra veselības nodaļas un latviešu pašpārvaldes proponēts, tas ir — no iestādēm, kuŗām vācu pilsēta taču nevarēja atvēlēt ne mazāko ietekmi uz saviem lēmumiem. Pāris dienu vēlāk es atkal satikos ar oberbirģermeistaru, un viņš man vaļsirdīgi stāstīja, ka viņam esot bijusi saruna ar kādu ārstu, ļoti smalku un simpātisku kungu, Dr. Fedderu. Tas viņam tomēr esot silti ieteicis iecelt Dr. Kiršentālu par veselības valdes priekšnieku. Tagad priekšlikums nāca no pilsētas puses un lēmuma neatkarība bija saglabāta. Dr. Kiršentāls dabūja viņam nozīmēto posteni un visas puses bija apmierinātas. Nezinu tikai, kādā veidā oberbirģermeistara kungam tika pabīdīts zem deguna Dr. Fedders.

Drīz pēc civiļpārvaldes darba uzsākšanas ģenerālkomisārs norīkoja mani uz Jelgavu aizstāt viņu kādās Zemgales apgabalkomisāra Medema rīkotās svinībās. Pēdējais bija uzaicinājis savus saimniekus ziedot produktus lazarētēm. Atbalss tam tiešām bija lieliska, un ar šiem produktiem varēja piekraut veselu rindu smago mašīnu. Bija jānodod Berlīnē Hitlera kancelejā speciāla adrese, un visām mašīnām no abām pusēm bija piestiprināti uzraksti milzu burtos: „Spende Semgallischer Bauern fuer die deutsche Wehrmacht.“ (Zemgales zemnieku ziedojums vācu kaŗaspēkam). Tobrīd sajūsma par atbrīvošanu vēl bija liela, un apgabalkomisāra laipnība lika ļaudīm cerēt to labāko.

Akts notika kādā Jelgavas teātrī, koŗis tautas tērpos izpildīja tautas dziesmas un tautas lūgšanu. Runas no latviešu puses saskaņā ar apgabalkomisāra vēlējumu tika teiktas latviešu valodā. Viņam blakus sēdēja viens no līdzstrādniekiem baltvācietis, un veikli tulkoja viņam vārdu pa vārdam ausī. Viņš pats atbildēja vācu valodā. Atceros, ka viņš ievadīja savu runu ar vācu parunu: „Wo man singt da laas dich ruhig nieder, boese Menschen haben keine Lieder.“ (Kur tiek dziedāts, tur tu vari droši palikt. Ļauni cilvēki dziesmas nepazīst.)

Jāpiezīmē, ka tanī pašā brīdī Valmieras apgabalkomisāra palīgi bija brīdinājuši savu šefu nepieļaut tautas lūgšanas dziedāšanu, jo tas stiprinājot nacionālo pašapziņu. — Un par tautas tērpiem ne Rīgā, ne citur neviens vēl neuzdrošinājās pat padomāt.

Vācu ārlietu ministrijas darbinieks Kleists savā grāmatā Zwischen Hitler und Stalin piemin, ka reichskomisārs Loze esot nopietni domājis nodrošināt sev nākotnē Ostlandes hercoga godu. Līdzīgas valodas gāja par fon M. un Rīgā pat latvieši zobgalīgi smīnēja par Zemgales hercogisti un tās kungu. Stāstīja, ka fon M. kungs kādreiz esot teicis šādi: "Es droši varu likt savu galvu katra zemgalieša klēpī." Ar to viņš atsaucās uz kādu vācu literātūrā pazīstamu balādu, kuŗā stāstīts, ka vācu firsti savā starpā sākuši dīzoties ar savu zemju bagātībām. Kā pēdējais Virtembergas hercogs esot teicis, ka viņa zemē bagātības nav atrodamas, bet ka viņam piederot beidzamā virtembergieša uzticība un mīlestība, jo viņš varot droši likt savu galvu katra sava padotā klēpī. Uz tā visi firsti vienbalsīgi esot atzinuši mantām nabago hercogisti tomēr par bagātāko par visām citām.

Lai nu kā, bet visumā zemgalieši bija apmierināti ar savu prezidentu, kā tie dēvēja apgabalkomisāru. Bez Rīgas oberbirgermeistara, arī fon M. kungs visādi lūkoja saglabāt savu neatkarību no ģenerālkomisāra, kā jau pienākas suverēnam valdniekam. Ar to lieku reizi tika apgrūtināti ģenerālkomisāra darbinieki savu uzdevumu veikšanā. Apgabalkomisārs pats esot lolojis cerības tikt Drechslera vietā. Līdzīgas sacensības bija manāmas ne reizi vien, un šādi censoņi labprāt mēdza braukāt uz Berlīni savu pretinieku nomelnošanai, kur tos arī labprāt uzklausīja.

Reichskomisāra veselības nodaļas vadītājs Dr. Vēgners bija nodomājis dibināt Veselības kameru, kuŗā būtu apvienojami ārsti, zobārsti, aptiekari, māsas, vecmātes, masieri, kopējas

un citi medicīniskie palīgspēki, ja pat liķu mazgātājas. Pēdējais viņš bija apzīmējis savā rīkojumā ar viņa dzimtenē Saksijā parasto, bet citur, un sevišķi Rīgā, gluži neparīstamo nosaukumu Heimbürginnen, Dr. Vīksniņš, kurš brīvi pārvaldīja vācu valodu, apjautājās man, ko tas nozīmē. Es arī to uzreiz nevarēju pateikt, un tā mums iznāca pamatīga minēšana par šo vārdu, bet vēlāk saprotošs smīns pavadīja sarunas, kad tās gāja par Veselības kameru. Šis sīkumiņš bija raksturīgs tam, cik maz jaunie valdnieki gribēja un prata pielīdzināties vietējiem apstākļiem.

Kamera bija paredzēta par visu Ostlandi ar četrām nodaļām atbilstoši ģenerālkomisāru apakšnovadiem — Rīgā, Tallinā, Kauņā un Minskā. Rīgā par mitekli kamerai bija izraudzīts kāds liels nams Elizabetes ielā, kurā Dr. Vēgners Ostlandes kamerai vien bija paredzējis pāris desmit istabu, bet atlikušās — Latvijas kamerai. Ostlandes kameras vadību viņš bija paredzējis sev pašam, Latvijas nodaļas vadību man. Svīnīgais dibināšanas akts bija nolikts uz 18. oktobri Latviešu biedrības namā Merķeļa ielā. Lielā zāle bija izpušķota ar košumkokiem un sarkaniem kāšu krusta karogiem. Publikas saradās daudz, sevišķi Rīgas ārstu, jo visi gaidīja kaut ko izšķirošu un jaunu. Vēgners teica plašu uzrunu, uzsvecot klausītājiem, ka jaundibinātā kamera esot viņu pašu kamera un no viņiem atkarāšoties, ko tie no tās izveidošot. Man personīgi tas nelikās pārlicinoši, ja kameras vadība atradīsies vāciešu rokās, bet par to pagaidām klausītāji informēti netika. Man bija uzdots teikt beigu vārdus, aicinot klausītājus uz cītīgu darbu savos arodos un slēgt sapulci pēc nacionālsociālistu parauga ar vadoņa godināšanu.

Šī veselības kameras dibināšana bija pirmā civīlpārvaldes svīnīgā manifestācija atklātībā. Nezinu, kāds tai bija atbalss Rīgas medicīniskajās aprindās. Austrumministrīja bija ļoti ne-

apmierināta ar šādu patstāvīgu rīcību, un kādus mēnešus vēlāk atcēla Dr. Vēgneru no viņa amata. Tā viss beidzot izrādījās par tukšu troksni.

KĀ TAPA TAUTAS PALĪDZĪBA

Austrumministrija bija devusi ģenerālkomisāriem rīkojumu noorganizēt vietējo iedzīvotāju palīdzības organizācijas trūcīgo un kaŗa darbības cietušo cilvēku aprūpei. Šīs organizācijas rīkojumā vācu valodā bija nosauktas par „Einheimisches Selbsthilfwerk”, t. i. tulkojumā „vietējo iedzīvotāju pašpalīdzības darbs.”

Ģenerālkomisārs Drechslers bija uzdevis izstrādāt attiecīgos statūtus bijušā Kokneses mācītāja dēlam Hilneram kā jurīstam, un man kā savam personīgajam referentam šīs organizācijas lietās.

Reichskomisāra iestādē palīdzības organizāciju referāts bija uzticēts kādam Rīgas ārstam. Pie statūtu izstrādāšanas izcēlās jautājums par jaunās organizācijas oficiālo nosaukumu latviešu valodā. Ģenerālkomisāru oficiālie nosaukumi nebija atvasināti no pārvaldīto tautu, bet no to galvaspilsētu vārdiem. Atbilstoši austrumministrijas rīkojumam nekad nebija runa par Latvijas, Igaunijas, Lietuvas un Baltrutēnijas ģenerālkomisāriem, bet vienīgi par ģenerālkomisāriem Rīgā, Tallinā, Kauņā un Minskā. Līdzīgi runa bija vienīgi par vietējo iedzīvotāju palīdzības organizācijām. Saskaņā ar to reichskomisāra referents lika priekšā nosaukt jauno organizāciju par Pašpalīdzību.

Iekšlietu ģenerāldirektors ģen. Dankers un citi latviešu pašpārvaldes kungi nemaz nebija sajūsmināti par šādu nosaukumu, aizrādot, ka tauta jau zobojojoties, ka paši sev gan prātīšot palīdzēt, bet nez vai tad vēl arī trūcīgajiem. Pats Drechs-

lers arī nebija apmierināts ar šādu bezkrāsas nosaukumu, jo viņš labi saprata, ka tauta beidzot no vāciešiem gaidīt gaidīja kādu labas gribas apliecinājumu, un ka vismaz tagad austrumministrijās atstātajās šaurajās robežās kaut kas tomēr ir jādod. Atkārtoti taisnības labad man jāuzsver, ka Drechslers un Beners abi bija neliekuļoti labvēlīgi noskaņoti pret latviešiem. Tā Drechslers uzdeva man apspriesties ar ģen. Dankeru par kādu citu pievilcīgāku nosaukumu. Latviešu priekšlikums bija: Latviešu tautas palīdzība. To Drechslers atzina par labu, tikai lika atnest vārdu Latviešu, piezīmējot ar smīnu, lai reichskomisāra darbiniekiem nebūtu lieki ko uztraukties.

Man no tā izrietēja nepateicīgais uzdevums ģenerāļa Dankera priekšā atrast motīvējumu, kas pārliecinātu viņu neaizkarot atbrīvotās draudzīgās tautas nacionālo pašcieņu. Par laimi atcerējos Austrumministrijas pirmo izplānojumu — ietilpināt Rīgas ģenerālkomisāra pārvaldē arī Veļikije Luki apgabalu. Pirmo tiešām spīdošo uzvaru skurbumā plaši Krievijas novadi arī jau bija iedalīti civīlpārvaldei pārņemšanai, tikko fronte būs pavirzījies tālāk uz austrumiem, kā to gaidīja visi. Varēju aizrādīt, ka palīdzības organizācijai, kuŗa aptver sevī krievu apdzīvotus apgabalus, nepienākas kādas vienas tautības nosaukums, un ka organizācijas latviskais raksturs pats par sevi jau saprotams no latviešu valodā izteiktā apzīmējuma. Šinī motīvījumā bija savas pretrunas, bet vismaz ārēji neērtums bija pārvarēts, un ģenerālim beidzot neatlika nekas cits, kā klusu ciešot akceptēt.

Tā jaunā organizācija dabūja vārdu Tautas palīdzība. Kā tāda viņa kļuva plaši pazīstama tautā ar savu tiešām svētīgo darbību. Saprotams, šāds rīkojums neparedzēts nosaukums nebija pa prātam tiem civīlpārvaldes darbiniekiem, kuŗi neuzticīgi vēroja visas kaut mazākās latviešu pašdarbības un sadarbības iespējas, bet pret paša ģenerālkomisāra lēmumu šoreiz nekas vairs nebija izdarāms. Tagad ietvari ar pašas au-

strumministrijas atļauju bija doti, nosaukums, kādu tauta varēja saprast, rasts, — atlika dot lietai to labāko saturu, kāds iespēju robežu tautas labā bija dodams. Un šinī jautājumā latviešu un manā starpā ātri izveidojās klusa vienprātība, kuŗa labi sekmēja kopīgo darbu, bet arī pastāvīgi modināja aizdomas sevišķi reichskomisāra darbiniekos.

Svinīgais Tautas palīdzības dibināšanas akts bija nolikts uz 1941. g. 2. novembri. Par priekšnieku ģenerālkomisārs bija nozīmējis Iekšlietu ģenerāldirektoru Dankeru. Mums abiem bija jāvienojas par akta programmu un tā jāliek priekšā Drechsleram apstiprināšanai. Te jāizsaka paldies politikas nodaļas vadītājam liepājniekam Dr. Kapam (Dr. Kapp), kuŗš, Drechslera jautāts, aizrādīja, ka latvieši ir paraduši katru svinīgu aktu ievadīt ar dievlūgšanu. Tātad šis programmas punkts palika nesvītrots. Jāaizrāda, ka partijas vadība, pretēji pirmo laiku parašai, kopš gadiem jau bija sākusi ieturēt baznīcai naidīgu līniju.

Pirmo okupācijas mēnešu noskaņojumu latviešos labi raksturo tas, ka Dankera kungs pats no sevis pat neuzdrošinājās ieminēties par kuŗa dalībnieku uzstāšanos tautas tērpos. Oberbirģermeistara uzraksts uz operas, ielu pārdēvēšana un daudzi citi sāpīgi sīkumi nebija pamudinājuši latviešus vairs daudz ko gaidīt no saviem atbrīvotājiem. Sākumā vēl latviešiem negribējās lāga ticēt ļaunajam nolūkam, kad nedēja pagāja pēc nedēļas, un pirmajai atbrīvošanas sajūsmā visas tautas gaidītās ātrās degošo problēmu atrisināšanas vietā sekoja tik nesaprotama civilpārvaldes rīcība. No vienas puses vācieši sāka nodarboties ar gluži nesvarīgiem niekiem, par piemēru — puķu un lupatu cenu noteikšanu. Kāds pilnvarots ģenerālkomisāra saimniecības nodaļas darbinieks braukāja apkārt pa pilsētām un ciemiem kā nelabā apsēsts, revidēja veikalos cenas un apkūlāja visas preces, kuŗas pārsniedza oficiālo cenrādi. Pro-

tams, ar to netika panākts nekas, bet to kā vienīgais neaptvēra tikai pats cenu kontrolieris.

No otras puses vācieši, lai gan pasvītrojot savu nesamierināmo pretiliecinātību pret komūnismu, tomēr labprāt negrozīja boļševiku Latvijā ievesto iekārtu, sevišķi īpašumu tiesības. Tā tas tiem bija ļoti izdevīgi, jo visi boļševiku nacionālizētie īpašumi kā ienaidnieka valsts manta skaitījās par kara laupījumu un ar to pārgāja Lielvācijas rīcībā. Šo divkosību sākumā ne latvieši, nedz arī politiski mazāk izveicīgie partijas biedri neparedzēja un nevarēja saprast, kādēļ citādi tik slavenie organizatori vācieši netiek galā ar Latvijas problēmām. Kādu reizi dažu ārstu jautātam (tie, laikam fazāna mutē gluži neparastās latviešu valodas pamudināti, bija uzdrošinājušies šo lietu skart) man citš nekas neatlika, kā atrunāties ar salīdzinājumu: kad skolotājs svarīga iemesla dēļ uz īsu laiku atstāj klasi, tad skolēni sāk darīt to, kas katram ienāk prātā, bez kādas jēgas un gudrības. Tā arī Hitlers, aizņemts ar kara darbību, nespēj uzraudzīt visus savus līdzstrādniekus. Te man jāuzsver, ka pats ticēju savai versijai, piederot pie tiem neskaitāmiem partijas biedriem, kuŗi bija pārliecināti, ka Hitlers principā nepiekrīt ne Himlera varasdarbiem, ne arī skaidrajam cilvēka prātam pilnīgi nesaprotamai austrumu politikai, un ka viss tas var notikt vienīgi tāpēc, ka viņš pārāk aizņemts ar karadarbības vadību. Tikai vēlāk mēs pamazām sākām saprast, ka ar austrumu politikas pareizo atrisinājumu Hitleram pēdējo reizi liktenis bija devis rokās grandiozu apmēru izdevību atdot pasaulei mieru un atpestīt to no ļaunākās sērgas, kāda vēsturē piemeklējusi cilvēci. Jau romieši pazina parunu: quem deus vult perdere dementat — ko Dievs grib pazudināt, tam viņš atņem saprātu.

Pēc šīs novirzīšanās jāatgriežas atpakaļ pie Tautas palīdzības. Dībināšanas akts deva gluži pretēju ainu Dr. Vēgnera rīkotai Veselības kameras pasludināšanai. Pie ieejas tautu mei-

tas sagaidīja apmeklētājus un ierādīja tiem sēdvietas. Plašais koris krāšņajos tautas tērpos aizņēma visu skatuvi un ievadīja aktu ar garīgu dziesmu. Sekoja archibīskapa Dr. Grīnberga svētruna latviešu valodā. Tad pēc garīgās daļas beigu dziesmas runāja inž. Spricis Paegle, sekoja paša ģenerālkomisāra runa, uzsverot jaunās organizācijas nozīmi latviešu tautai un ieceļot ģen. Dankeru par TP priekšnieku. Noslēgumā Reitera koris varenā aizrautībā izpildīja tautas lūgšanu un vērīgs klausītājs sajuta, ka te izpaužas veselas tautas pajāvība uz Dievu un karstas cerības nākotnei.

Nebija pārsteigums, ka no civīlpārvaldes darbinieku zināmu aprindu puses Tautas palīdzības dibināšana tika vērota ar neslēptu neuzticību. Vācu Rīgas oberbirģermeistars vēlāk personīgi turēja par vajadzīgu pabrīdināt mani: „Was machen Sie! Sie werden sehen, im Mai haben Sie Revolution!“ (Ko jūs darāt! Gan jūs redzēsiet, maijā jūs piedzīvosit revolūciju!). Acīm redzot, kungi bažījās, lai neatkārtotos 1905. gads. Turpretī Benners kādā savu līdzstrādnieku — nodaļu vadītāju apspriedē bija uzsvēris, ka civīlpārvalde liedzot latviešiem koalīcijas un pulcēšanās tiesības. Viņš apzīmēja to par kļūdu, jo ar to tiekot vairots īgnums un neapmierinātība tautā. Bez labprātīgas līdzdarbības visa varenā civīlpārvalde tik un tā nespējot neko panākt. Šo Bennera izteicienu pareizību es biju respektējis un nolēmu no savas puses darīt visu, lai ar Tautas palīdzības dibināšanu rastās iespējas tiktu pamatīgi izmantotas.

CĪŅAS PAR L.S.K. SLIMNICĀM

Latviešiem bija dota rokās laba izdevība izkopt savu kultūrālo un sabiedrisko dzīvi. Tā, protams, austrumministraja to nebija paredzējusi, bet aprūpes darbam taču līdzekļi bija jāvāc, un līdzekļus sadabūt nebija iespējams ziedojumu vākšanas ceļā vien. Tas sabiedrībai ātri būtu apnicis. Tāpēc bija vajadzīgi priekšnesumi, koncerti, teātra izrādes, priekšlasījumi un visādi sarīkojumi ar tombolām, laimes akām un citām pievilcībām. Tautas palīdzības statūti bija rediģēti tā, ka viss tas bija noorganizējams noteikumu ietvaros, un es no savas puses pamudināju uz to priekšnieku ģen. Dankeru, cik vien varēju. Ģenerālkomisārs Tautas palīdzības referātu bija nodevis man, un apspriedes par pirmajiem jaunās organizācijas soļiem notika starp ģen. Dankeru un mani. Par nožēlošanu, es tobrīd vēl nepazinu nevienu citu Tautas palīdzības darbinieku, sevišķi kungi un dāmas no Latvijas sarkanā krusta man nebija pazīstami. Viens no pirmajiem reichskomisāra rīkojumiem pēc ierašanās Rīgā bija Dr. Vēgnera un viņa padomdevēja Dr. B. ierosinātā Latvijas sarkanā krusta slēgšana. Tas tika motivēts ar ieganstu, ka Latvija vairs neesot ne suverēna valsts, ne tai esot kaļaspēks. Rīkojums nebija dots aiz lietišķiem apsvērumiem, bet vienkārši latviešu vājināšanai, lai izskaustu visu, kas atgādinātu Latvijas valsts esamību. Ar to tad arī rīkotāji jutās tiesīgi padzīt Sarkanā krusta no tā telpām.

Par laimi kungi nebija parūpējušies par pilnīgu likvidāciju un par Sarkanā krusta īpašuma apķīlāšanu. Tautas palīdzības

statūtos bija paredzēts Latvijas sarkano krustu, ti. to, kas bija palicis pāri, iekļaut Tautas palīdzībā. Kā zināms, Latvijas sarkanam krustam piederēja lielāks skaits pa daļai plašu un modernu slimnīcu, bet boļševiki tās bija pārskaitījuši valsts īpašumā.

Un te nu man apstākļu nezināšana, dēļ pagadījās kļūda, kuŗu vēlāk izlabot izdevās tikai pēc sīvas cīņas. Kādā inspekcijas braucienā uz Latgali Rēzeknes slimnīcā uzzināju, ka TP esot pieteikusi visu LSK slimnīcu pārņemšanu drīzā laikā. Man ar to likās apdraudēts TP pirmais un steidzīgākais uzdevums, ti. aprūpes darba izveidošana, ja rīcībā esošie spēki tiktu nodarbināti ar slimnīcu pārņemšanu. Nebiju lietas kursā, ka te lieta grozījās ap SK gatavo aparātu, kuŗš tikai slēpās zem TP seguma, un pēdējo ar slimnīcu vadību personāla ziņā nekādi nebūtu apgrūtinājis. Tādēļ, atgriezies Rīgā, papulējos, lai pārņemšana tiktu atlikta uz vēlāku laiku. Nebiju savos aplēsumos ieskaitījis reichskomisāra iestādi. Būtu slimnīcu pārņemšana tūdaļ izdarīta, tad pēc notikuša fakta nekas vairs nebūtu bijis grozāms, bet tādā kārtā TP nelabvēļiem atlika laika, lai izmantotu reichskomisāram piemētošo priekšniecības pārākumu un iejauktos — kā tas parasti jau tika darīts ģenerālkomisāra lietās — ar rīkojumu, ka visām slimnīcām ir jāpaliek pašpārvaldes zināšanā. Dr. Vēgners bija dedzīgs šāda veida nokārtojuma aizstāvis, aizrādot uz Kauņas piemēru, kur ģenerālkomisārs tieši tobrīd bija pārvedis visas Lietuvā vēl privātās rokās esošās slimnīcas pašpārvaldes rīcībā. Tomēr taisnības labad jāpiezīmē, ka Dr. Vēgneram pienācās paldies par to, ka viņš sekmīgi pretojās SS prasībai — atdot tās rīcībā LSK slimnīcu Ērgļu ielā. Pretoties SS gribai nemaz nebija viegli, un nezinu, vai kādam citam Dr. Vēgnera vietā tas tā būtu izdevies. Bet Dr. Vēgners stūrgalvīgi pastāvēja uz sava lēmuma, un tā SS bija jāapmierinas ar žīdu slimnīcu Latgales ielā.

TP negaidīti drīzā laikā izvērtās par varenu, labi strādājošu organizāciju. Acīm redzot, plašas tautas aprindas ar sajūsmu atbalstīja tās darbu. Tas nu atkal ne sevišķi patika vecās Baltijas greznības restaurācijas lolotājiem, lai gan TP par kādu revolūcijas perēkli neviens latvietis tiešām nevarēja uzskatīt. Kā jau iepriekš teikts, par atsevišķo ģenerālkomisiāru novadu palīdzības organizāciju referentu reichskomisāra valdē bija iecelts kāds ārsts, rīdzinieks Dr. H. Dabīgi, ka viņš savu uzmanību pirmā kārtā pievērsa Latvijas apstākļiem, un vispār reichskomisāra darbinieki daudz mazāk interesējās par to, kas notika Kauņā, Tallinā un pat Minskā. Jāpieļaiž arī varbūtība, ka turienes palīdzības organizāciju referenti ģenerālkomisāriem nebija tādi rezgaļi, kāds skaitījās Latvijas referents. Vismaz Dr. H. kungam drīzi vien sāka uzkrīst, ka visur pilsētās un uz laukiem izveidojās ne tik vien kādas komitejas ziedojumu vākšanai, kā viņš to bija domājis, bet tapa teātra ansambļi, kori, orķestri, un ļaudis sāka bieži pulcēties kopā.

Ar to civilpārvaldes vara jutās apdraudēta, un man katrā sēdē Dr. Vēgnera telpās Skolas ielā 1 nācās dzirdēt un atvaīrīt rūgtus pārmetumus, ka jaunie latvieši neaprobežojoties ar vienkāršo aprūpes darbu, bet nododoties nevēlamai sabiedriskai sadzīvei. Par laimi paskaidrojumi, ka citādi neesot iespējams savākt nepieciešamos līdzekļus, nebija atspēkojami, un tā TP varēja turpināt savu bīstamo, civilpārvaldi graužošu darbību.

TP attīstība vērsa uz sevis arī dažu latviešu politisko nogrūpējumu uzmanību, kuŗi centās paplašināt savu ietekmi un mēģināja ieviesties tās vadībā. Tā kā priekšniekam ģen. Dankeram vienlaicīgi bija jāveic arī iekšlietu ģenerāldirektora uzdevumi, un TP tik ātri bija izvērtusies par plašu, visu Latviju aptverošu organizāciju, tad radās vajadzība no vienas puses atslogot Dankera kungu, no otras puses — gādāt par priekšniecību, kuŗa sniegtu drošību, ka TP nepārvērtīsies par

esot par vīru, ar kuŗa palīdzību viņai izdevies aizkļūt uz Ukrainu. Iznāca neizbēgama taisnošanās, kuŗas rezultātā tomēr izrādījās, ka pret šo ceļojumu formāli celt iebildumus nebija iespējams, bet toties jo aizdomīgāks kļuva veselības nodajas vadītājs, kuŗš pats, fazāns būdams, bija iedomājies veicināt latviešu intereses. TP tādejādi izdevās aizgādāt uz Latviju prāvu skaitu bēgļu. Bet kad rēgulārajā darbības ziņojumā priekšnieks ar saprotamu gandarījumu bija referējis par māsas Kušķes brauciena sekmēm un uzrādījis repatriantu skaitu, es, tomēr pieminot manu vērotāju pirmo reakciju, ieteicu ziņojumu pārstrādāt, atmetot šo kutelīgo lietu. Šie darbības ziņojumi bija jāvirza tālāk uz reichskomisāru un man likās lietderīgāk netraucēt lieki šo kungu mieru, jo tas būtu devis nepatīkamu iejaukšanos un TP darbības ierobežojumus. Tā tas arī tika izdarīts, un, kā krievs saka, vilki bija paēduši, bet avis palika sveikas. Vismaz vilkiem nekā nebija ko plēst.

Otrs piedzīvojums bija ar Dānijas Sarkanā krusta Ostlandes palīdzības organizācijām dāvātām slimnieku transporta mašīnām. Šis vienkāršais un silti apsveicamais notikums uzdeva civilpārvaldes neaizskarāmā goda sargātājiem atrisināšanai sarežģītus jautājumus. DSK pārstāvis bija atvedis mašīnas un izteicis vēlējumu personīgi nodot tās attiecīgajiem priekšniekiem. Šo neutrālās valsts pārstāvja vēlējumu nerespektēt tomēr pat austrumministrijai bija neērti, un tāpēc bija jāatmet sākotnējais nodoms pārņemt mašīnas reichskomisāra rīcībā, lai priekšnieki atsevišķi no reichskomisāra referenta rokām saņemtu katrs savu. Mašīnām abos sānos sarkanas lakas burtiem bija uzrakstīts dāvinātāja veltījums: „Dānijas dāvana Latvijai.” Atbilstoši uzraksti bija Igaunijas un Lietuvas mašīnām. Tādi uzraksti, protams, nederēja iecerētajam nolūkam atradināt ļaudis no tautiskas pašapziņas un nebūt nesaskanēja ar civilpārvaldes mērķiem. Tāpēc sākumā bija paredzēts bīstamos uzrakstus pārkrāsot.

Bet šis nodoms, sakarā ar Dānijas pārstāvja vēlēšanos, izjuka. Ticams, ka pēdējais apzināti centās novērst šādas netaktības, un „piedauzīgie” uzraksti palika.

Bet ar šo nelaimi vēl nepietika. Par vēlu kungi bija atgīdušies, ka taču nav pieļaujama Latvijas, Igaunijas un Lietuvas organizāciju priekšnieku kopēja apspriede, jo taču varētu izvērsties sazvērestība pret civilpārvaldi. Ja arī nevarēja izvairoties no tā, ka Dānijas pārstāvis personīgi nodotu katra priekšnieka rīcībā savu mašīnu, tad vismaz citādā veidā bija jāuzsver, ka vairs neeksistē ne Baltijas valstis, ne to Sarkanie krusti, bet ka vienīgā realitāte ir civilpārvalde. Ģenerālkomisāra veselības nodaļu vadītājiem visiem bija piesūtīts viens un tas pats pateicības vārdu teksts ar pavēli uzdot to palīdzības organizācijas priekšniekam nolasīt Dānijas pārstāvja priekšā. Tādā veidā pēdējam būtu likts saprast, kas īstenībā Baltijas telpā ir noteicējs un saimnieks. Teksts bija visai īss un neizteiksmīgs. Parādīju Pavasara kungam šo smieklīgo dokumentu un pateicu, ka mēs neesam ne mazi bērni, ne kādi raustekļi, un ka, protams, viņam kā dāvanaš pilnvarotajam saņēmējam ir brīvība atbildēt devējam to, ko viņš uzskata par vajadzīgu. Tā tas arī notika, Dānijas pārstāvis un TP priekšnieks bija apmierināti, bet klātesošā reichskomisāra referenta seja kļuva ievērojami gaŗāka. Ģenerālkomisāra veselības nodaļas vadītājam bija jāsaņem rājiens, un viņa dēbetkontā parādījās pieaugums.

Iepriekš jau minēju, ka biju pielaidis kļūdu, nesteidzoties izvest LSK slimnīču pārņemšanu TP zināšanā. Šī kļūda par nožēlošanu izrādījās labojama tikai ar lielu piepūli un laika zaudējumu. Reichskomisāra nodaļām, kā augstāki stāvošām iestādēm bija tiesības pārņemt zināmas ģenerālkomisāra iestāžu lietas savā rīcībā. Kā jau reizi teikts, tās labprāt darīja to tuvajā Rīgā un Latvijā, bet samērā mazāk intereses rādīja par lietām no citiem plašajiem Ostlandes novadiem. Tā tas bija noticis ar

LSK slimnīcām, un ja es gribēju ko panākt, bija jāgriežas pie reichskomisāra, par laimi ne pie paša personīgi, bet pie politikas un pārvaldes galvenās daļas (Hauptabteilung Politik und Verwaltung) priekšnieka Burmeistera kunga (Ministerialrat Burmeister). Zināju, ka attiecīgajās nodaļās, tas ir politikas nodaļā, pārvaldes nodaļā un veselības nodaļā vadītāji un referenti visi bija vīri, kuŗi ar aizdomām vēroja TP darbību, un izturējās noraidoši pret slimniču nodošanu pēdējai. Viņi bažījās, ka tas došot nevēlamu un pat bīstamu Latviešu organizācijas stiprināšanu. No šiem kungiem pretimnākšanas nebija ko gaidīt, un atlika vienīgi likt cerības uz pašu Burmeisteru. Izrādījās, ka viņš bija saprātīgs vīrs, kuŗš aizstāvēja pareizo viedokli, ka šinī karā uzvara nekad nav panākama pret Austrumeiropas tautām, bet tikai kopīgi ar tām. Sacerēju pamatīgu memorandu, kuŗā plaši izklāstīju domas par LSK nozīmi latviešu tautas dzīvē, un profesora Jankovska nodibināto tradīciju SK slimnīcās un māsu skolās. Ar šīs labākās tradīcijas kopšanu LSK slimnīcās un māsu skolās audzēknes ir ieguvušas savu labo slavu un no to augstās kvalitātes gūst labumus nevis vien pati latviešu tauta, bet kara apstākļos pavairotā mērā arī vācu ievainotais un saslimušais karavīrs. Tādēļ jāgādā, lai labā LSK tradīcija tiktu uzturēta un izkopta, un tas panākams vienīgi ar LSK slimniču nodošanu TP rīcībā.

Tuvojās izšķirošā sēde. Noteiktā dienā Burmeistera kunga priekšīstabā sāka pulcēties visi šinī jautājumā ieinteresētie darbinieki. No reichskomisāra puses bija kādi pieci, seši kungi, pārliecināti pretinieki, no ģenerālkomisāra puses viens pats veselības nodaļas vadītājs kā aizstāvis. Tā tad draudīgs pārspēks. Iesākās sēde Burmeistera kunga vadībā. Abas puses vēlreiz attēloja savus viedokļus. Burmeisterš no iesākuma mēģināja apelēt pie pretējās puses saprāta, bet velti. Jāpiezīmē, ka tas bija 1943. g. pavasarī, kad jau par uzvaru pār boļševismu bez politiskās nostājas maiņas nebija vairs sevišķi ko dis-

kutēt. Tad beidzot pēc pailgas kaulēšanās viņš izkaidroja sēdes dalībniekiem, ka viņš neredzēdams iespējas pārliecināt kungus esot spiests pasludināt savu lēmumu neievērojot pretējos argumentus, jo tie neesot uzskatāmi par dibinātiem.

Ar to LSK slimnīcas un māsu skolas galīgi pārgāja TP rīcībā. Lai par nožēlošanu vēlu, bet tomēr saprāts beidzot bija uzvarējis. Tas protams iegāja kā tālāks pieaugums jau zināmajā debetkontā. Nav gluži bez humora, ka asā kursa aizstāvētāju aprindās saprāta vīriem visā nopietnībā bija piedēvēts nosaukums „letofīlie glēvuļi“.

NEPATĪKAMAS DARĪŠANAS UN SANĀKSMES

Ar šīs cīņas par LSK slīmnīcām tēlojumu esmu aizsteidzies drusku priekšā citiem notikumiem. Tāpēc jāatgriežas atkal pie 1941. g. beigām un veselības nodaļas ikdienas. Ļoti nepatīkama darīšana, kuŗu kārtot man starp citu bija uzdevis Dr. Vēgners, bija telpu atbrīvošana vācu klīnikai. Reichskomisāra veselības nodaļas kungi bija nolēmuši civilpārvaldes darbinieku un to piederīgo medicīniskai aprūpei iekārtot Rīgā savu pašu vācu klīniku. Principā pret šādu vēlēšanos nebija jebildumus ko celt, bet man likās lietderīgāk noslēgt līgumu par vāciešu ārstēšanu ar kādu no pastāvošām Rīgas privātām klīnikām. Tādas izvēle bija pietiekoša, un labu ārstu speciālistu arī netrūka. Bet no vienas puses kungi laikam neuzdrošinājās uzticēt savas veselības draudzīgās tautas ārstiem, no otras puses vienam no viņiem, sakarā ar ārstu izraidīšanas komisiju jau minētajam Dr. M. kungam pārvaldes darbs galīgi bija apnicis, un viņš meklēja sev medicīnisku nodarbošanos. Pēc izvietojanas komisijas likvidēšanas viņam nebija ko darīt, un Dr. Vēgners pārveda viņu manā nodaļā. Te nu šī kunga centība aprobežojās ar to, ka saņēmis no nodaļas vadītāja kādu uzdevumu viņš tūdaļ nodeva to tālāk kādam citam līdzstrādniekam, kuŗš no savas puses arī neizcēlās sevišķi ne ar čaklumu, nedz ar apdāvinātību. Tāpēc es nebēdāju par izredzi palikt bez šī palīga.

Vācu klīnikai Dr. Vēgners sava padomdevēja Dr. B. pamācīts bija izraudzījis telpas uz Baznīcas un Lāčplēša ielas stūra. Tur atradās prof. Barona vadītais Latvijas universitātes zobārst-

niecības institūts, un profesora kungs neizrādīja gatavību labprātīgi atstāt šīs telpas, jo viņš neilgi pirms tam bija pārcēlies uz turieni no kāda Stabu ielas nama trešā stāva. Dr. Vēgnera vīri gan dižojās, ka vajagot profesoram dot mācību un nav viņu ko saudzēt. Lieta bija tā, ka profesora kungs bija piezīmējis: „sarkanie komisāri nu gan projām, bet labuma nav, jo to vietā tagad nu klāt brūnie.” Es šādu izteicienu ņemt launā viņam nevarēju, jo brūnie komisāri gribēja rīkoties uz kailās varas pamata, un mans stāvoklis sirmā universitātes mācības spēka priekšā man pašam likās tik neērts, ka beidzot kategoriski atteicos no šīs netīrās lietas. Tad to uzņēmās Dr. M. kungs pats, un ar savu robusto uzstāšanos tiešām panāca zobārstniecības institūta pārcelšanu uz Skolas ielu Nr. 11. Jaunās vācu klīnikas šefs kļuva viņš pats. Velāk gan man tika atstāstīts, ka prof. Barons jaunās telpas esot tomēr atzinis par labākām. Bet patīkama tā lieta nebija nekādā ziņā.

Civīlpārvaldes darbiniekiem oficiāli liegts gan nebija pazīties un satīties ar latviešu sabiedrību. Bet tomēr bija teicams pielietāt zināmu piesardzību, citādi ātri varēja iekrist aizdomās par pārmērīgu letofiliju. Kādu jauku vakaru divi līdzstrādnieki, fon Brimmera kungs (von Bruemmer), toreizējais pārvaldes nodaļas vadītājs, un fon Nolteina kungs, ievērojams tieslietu nodaļas darbinieks, lika man priekšā aiziet viņiem līdz paciemoties pie tieslietu ģenerāldirektora Dr. Valdmaņa.

Izmantoju izdevību iepazīties ar latviešu sabiedrību, un mēs dabūjām pavadīt interesantas stundas dzīvā domu apmaiņā ar vairākiem vadošiem latviešu kungiem. Saprotais pārrunas grozijās ap vācu necaurredzamo un nesaprotamo politiku Latvijā. Atceros labi, kā Latvijas universitātes profesors Straubergs uzstādīja man jautājumu pēc jautājuma, uz kuŗiem zināju tikpat maz apmierinoši atbildēt, kā viņš pats, līdz beidzot nama tēvs piesteidzās man palīgā un izbeidza „pratināšanu”. Varbūt saviesības dalībnieki sāka nojaust, ka tie vācieši, kas centās

atbildēt latviešiem, paši nepārredz aizkulises, kamēr tie citi — zinātāji un darītāji — nemaz nesāks meklēt sakarus ar latviešiem.

Tik tālu nu viss būtu bijis labi, bet kad es otrā dienā neko jaunu nedomādams atstāstīju par visu apmeklējumu Vēgnera padomdevējam, Dr. B. kungam, ar kuŗu mēs tobrīd kopā ar citiem darbiniekiem sadzīvojām vienā dzīvoklī, tad nu man bija jāsaņem stingrs rājiens un nopietns brīdinājums. Vai es zinot, cik nedrošā lietā esot ielaidies ar tādu pazīšanos, un vēl ar bijušu Ulmaņa valdības ministru. Tas lietu padarot par sevišķi nopietnu, un ja es to neizbeigšot, tad tas esot uztverams kā apzinātas pretējības apliecinājums pret biedriem un ciltsbrāļiem. Pret mani iebildumiem, ka es jau nu nebiju viens pats izdarījis šo pārkāpumu, bet bija klāt arī kungi fon Nolteins un fon Brimmers, tā tad arī ciltsbrāļi, iznīcinošā atbilde bija vienīgi, ka pirmais ir apprecējis krievieti un otrs ir vispār pavisam jauns tips. Man jāpiezīmē, ka tobrīd vēl sevi nebiju visai drošs, jo vēl dvēseles dziļumos mīta aizsprieduma atlikums par latviešu ministra šķietamo bīstamību, kā jau vispār katrs latviešu inteliģentās šķiras piederīgais un Latvijas patstāvības tīkotājs kopš 1905. g. bija uzskatāms vismaz par ļoti aizdomīgu.

Bet te, kā tas vienmēr mēdz būt dzīvē, palīdzēja personīgā iepazīšanās, nodarbošanās ar vietējiem apstākļiem un iedziļināšanās svarīgajās Latvijas problēmās. Kā veselības nodaļas vadītājam man nācās satikties un sadarboties ar šinīs aizdomās turētās inteliģences piederīgajiem, un ar to sāku saprast, ka tie visi bija tādi paši cilvēki ar tādām pašām rūpēm, bēdām, cerībām, priekiem, kļūdām un tikumiem, kādi bijām mēs augstvērtīgas rases ordenbrāļu pēcteči. Un tālāk pamazām brieda atziņa, ka šiem cilvēkiem ir tās pašas tiesības dzīvot un būt laimīgiem, un veidot savas tautas dzīvi pēc labākās apziņas, vadoties no dotajām vajadzībām.

Mans tiešais priekšnieks, politikas un pārvaldes galvenās daļas vadītājs, Dr. Bennera kungs mēdza iknedēļu pulcēt savus nodaļu vadītājus savā kabinetā kopējai apspriedei un domu izmaiņai. Viņš, kā nopietns un apzinīgs darbinieks, centās iedziļināties Latvijas un latviešu tautas problēmās, lasīja grāmatas par Latviju un pārrunāja tās ar saviem līdzstrādniekiem, no kuriem trīs tomēr bija baltvācieši: politikas nodaļas vadītājs Dr. K. no Liepājas, izglītības nodaļas vadītājs fon Str. no Rīgas un veselības nodaļas vadītājs, jau aizdomās kritušais Marnics. Pirmais ieņēma diezgan neutrālu viedokli, otrais aizstāvēja cieto kursu un par trešo lai man ir atļauts noklusēt, lai viņu pārāk nesakompromitētu.

Visā visumā šīs kārtējās sanāksmes pie Bennera palikušas man nepatīkamā atmiņā. Patš Benners spraigi aizstāvēja viedokli, ka vāciešu okupācijas valdei visādos veidos jāveicina saprašanās un sadarbšanās ar latviešiem. Viņš pēc sava rakstura bija nevainojams vīrs un viņa vispārējā lielā pieredze mācīja viņu saprast, ka labprātīga un uzticīga sadarbšanās dos daudzkārtīgi labākus panākumus, nekā kailās varas politika. Viņš atkārtoti uzsvēra un pamācīja mūs, ka vācu pārvaldes pamatjautājums jau iepriekš ir izšķirts vienkārši no skaitliskā viedokļa. Tik liels skaits darbinieku, kas būtu bijis vajadzīgs, lai izveidotu pārvaldes aparātu, no galotnēm līdz pamatiem, kara apstākļos nekad nebūtu bijis sadabūjams, pavisam nemaz nerunājot par darbinieku vairuma bēdīgo kvalitāti. Benners, kā arī citi tālredzīgi vācu ierēdņi, bija par nelielu uzraudzības štābu, kas dotu vajadzīgos vispārīgos rīkojumus, kamēr pašu pārvaldes darbu veiktu latviešu pašpārvalde. Kuŗa tad varētu atbildīgi strādāt ar lielāku patstāvību. Turpretī vācu pārvalde nodarbojās ar tādiem sīkumiem, kā ārstu honorāru likmēm, puķu un veļas pogu cenu noteikšanu. Visur bija manāma tieksme iejaukties latviešu darīšanās un okšķerēties visur, kur tik vien iespējams. Valsts vācieši darīja to, lai taisītu

ienesīgus veikalus, bet baltvācieši, lai latvieši nekļūtu nevēlami stipri, aiz bažām, ka neizceļas revolūcija.

No Bennera līdzstrādniekiem lielais vairums piekrita viņa domām, un no nedēļas uz nedēļu nepacietīgi gaidīja, ka lai austrumministrija un reichskomisārs beidzot saprastu īsto stāvokli un dotu attiecīgos saprātīgos rīkojumus par civiltārvaldes galīgo racionālo izveidošanu. Bet pagāja nedēļas un mēneši un nekas prātīgs nenotika. Gluži otrādi, mums nācās saprast, ka ne viens ne otrs negribēja atdot kaut vienu no reizi sagrābtām varas pozīcijām. Pats Rozenbergs kādu reizi bija izteicies, ka izlabot ar agrāro reformu izdarīto netaisnību Latvijā, esot viņa vēsturiskais uzdevums.

Benners bija orientēts par agrāro reformu un arī par ministra deklarēto nostāju šinī jautājumā. Lai nāktu pie personīga slēdziena, viņš pārrunāja to ar mums, un tādejādi es arī biju spiests pārdomāt objektīvi vienu lietu, kuru līdz tam biju saredzējis tikai oficiāli pielaiustajā skatījumā. Mans slēdziens bija šāds:

Agrārā reforma uzskatāma kā valsts politikas diktēta nepieciešamība un proti aiz divi iemesliem.

1. Ja jaunā valsts blakus lielajam un viltīgajam boļševistiskajam kaimiņam gribēja gūt izredzes kaut cik pastāvēt, tai steidzīgi un pamatīgi bija jāatrisina degošais bezzemnieku jautājums.

2. Saimnieciski turīgākā un tāpēc ļoti ietekmīgākā lielgruntu-
nieku šķira bija izrādījusies par topošās valsts nāvīgo ienaidnieku, kas nebija pakautrējies vērst ieročus pret to tanī pašā brīdī, kad visas Eiropas kultūras ienaidnieks vēl atradās uz Latvijas teritorijas. Padarīt tādu bīstamu varas sektoru par nekaitīgu, tas jaunajai valstij bija tāds pats jautājums par būt vai nebūt, kā bezzemnieku problēma.

Tāpēc zeme, tas ir saimnieciskais pamats un mugurkauls, vieniem bija jāatņem un otriem jāizdala.

Cits jautājums bija, vai nebūtu bijis taisnīgāk atsavināt to pret atbildību. Bet arī te jāapdomā psiholoģiskais stāvoklis. Lai sasniegtu savu mērķi, muižniecība nebija atturējusies ne pašu līdzekļu, ne to pielietošanas brīža izvēlē. Vai tad brīnums, ka Saeimā ievēlētie tautas pārstāvji no savas puses ķēras pie radikāliem paņēmieniem, lai pasargātu tautu no līdzīgu notikumu atkārtotā. Būtu landesvērs izturējies lojāli, tad jāpieņem — ir agrārā reforma būtu gājusi citu ceļu, ir vācu stāvoklis Latvijā vispār būtu bijis cits. Cēsu kaujas lielgabalu dunoņa deva pamattoni, kas gan pamazām izskanēja, bet tomēr bija manāms cauri divdesmit sekojošiem gadiem.

Kādreiz Benners bija lasījis grāmatu par Kazdangas baronu Manteifeli, kurš priekšzīmīgi bija rūpējies par saviem muižas ļaudīm, piešķīris zemes un visādi palīdzējis tiem tik pie labklājības, pat uzcēlis slimnīcu bezmaksas ārstēšanai, bet tomēr 1905. g. Kazdangas pils tika izlaupīta un nodedzināta. Benners lika mums priekšā pārrunām jautājumu, vai šitais notikums esot uzskatāms par pierādījumu, ka latvieši ir sevišķi negēlīga un nepateicīga tauta. To protams uz šā pamata pasteidzās apgalvot daži „labvēļi“, domādami tādējādi pamatīgi iesmērēt letofīliem

Te nu nekas nelīdzēja, bija vien jāpārdomā, un iznāca sekošais. Līdzīgi notikumi novērojami nevis Latvijā vien, bet arī citās zemēs un tautās, visur tur, kur sociāli saspīlējumi noveduši pie masu kustībām un nemieriem. Tad vairs nedarbojas atsevišķie cilvēki, bet plašās masas, un masas neprasa ne labdarību, ne mīlestības darbus, bet savas tiesības. Tiesības neviens nevar dāvināt un dot žēlastības pēc, bet tās pieder katram pašam par sevi un ir ņemamas. To masas grib parādīt pasaulei, un tādā kārtā nekontrolējamā uzbudinātā masas dvēsele parasti noved pie varas darbiem. Pēdējie nožēlojami un nav atvainojami, bet to nevar vērtēt kā kādas tautas sevišķi ļauna rakstura pierādījumu.

PRET SĒRGĀM UN BIROKRATISMU

Uz 1941. gada beigām sāka parādīties pirmie izsituma tīfa gadījumi. Izsituma tīfs austrumos parasti mēdz būt kara darbības pavadoņš, un parādās visur, kur laudis dzīvo saspīestībā un netīrībā, jo šīs sērgas pārnēsējs ir cilvēka drēbju uts. Pie reichskomisāra veselības nodaļas vadītāja Dr. Vēgnera notika apspriede par izsituma tīfa apkarošanu, kurā bez civīlpārvaldes darbiniekiem piedalījās arī SS higiēnas institūta vadītājs, kāds SS ārsts-šturmbanfirers. SS bija apķīlājusi daļu LU higiēnas institūta telpu un ierīkojusi savu pašu institūtu, kā jau vispār SS centās visās lietās panākt patstāvību un neatkarību no parējā kara spēka (Wehrmacht). No šī kunga mutes, kas tomēr bija ārsts, mēs tad nu dabūjām dzirdēt, cik vienkārši iespējams radikāli apkārot bīstamo sērgu. Viņš ieteica katrā saslimšanas gadījumā izolēt slimnieku kādā istabā, aiznaglojot durvis un logus atstājot nelielu caurumu ēdiena pasniegšanai, un tādējādi iedarbīgi aizkavēt sērgas izplatīšanu. Es nemaz nebrīnīšos, ja lasītāji man vienkārši neticēs, ka tādu padomu vispār kāds varēja dot, bet tā tas par nožēlošanu tiešām bija. Šis priekšlikums netika akceptēts. Sēdes dalībnieki nāca pie slēdziena, ka ļaudis saslimšanas gadījumus sāks vienkārši noklusēt un nemaz nepieteiks, ar ko tad tiktu panākts pretējais, un proti, ātrāka sērgas izplatīšana.

Par sērgu apkarošanas referentu ģenerālkomisāra veselības nodaļā tika iecelts tagadējā vācu klinikas šefa Dr. M. vietā no Vācijas atkomandētais baltvācu ārsts Dr. Bo. Kā pirmais tā arī

pēdējais bija SD līdzstrādnieki, kurus varēja pazīt pēc šiem abiem uz kreisās piedurknes uzšūtiem burtiem.

No iesākuma nepiešķīru tam nekādu sevišķu vērību, un tikai vēlāk no pašam nepatīkamiem piedzīvojumiem sāku saprast, ka tādu vīru klātbūtnē vienmēr bija jāievēro piesardzība, lai kādi viņi būtu bijuši labi paziņas, draugi, konfilistri un tml. Šinī sakarā nav bez intereses, ka kādreiz pats Benmers, pārvaldes ierēdnis ar nobriedušu pieredzi un vecs partijas biedrs, turēja par vajadzīgu piekodināt saviem līdzstrādniekiem piesargāties arī no viņa kollēgas, saimniecības galvenās daļas vadītāja Dr. Dr. fon Borkes. Pēdējais arī valkāja abus zīmīgos burtus uz savas piedurknes. Viņš bija ļoti apdāvināts vīrs, kas gada laikā, valsts vācietis būdams, tiktāl paspēja iemācīties latviešu valodu, ka kādās ģenerāldirektoru mednieku grupas rīkotajās Jāņu svinībās varēja nolasīt paša sacerētu uzrunu mielőtājiem samērā labā latviešu valodā. Viņš, kā arī viņa labais draugs, Latvijas SS un policijas vadītājs brigadefīrers Šrēders bija par sadarbību ar latviešiem, bet tomēr viņu galīgie mērķi, īstā loma un aizmugures sakari nebija caurredzami. Vismaz viens SD piederīgais otru neaiztika. To es dabūju manīt, kad reiz nejauši atklājās, ka mans līdzstrādnieks Dr. Bo. bija saņēmis priekš savām vistām veselu centneru zivju miltu. Tas tomēr privātām vajadzībām stingri bija aizliegts. Es aizvirzīju attiecīgo rakstu materiālu Dr. Dr. fon B. kungam izmeklēšanai un noskaidrošanai, bet neskatoties uz atkārtotām apvaicāšanām atbildi nekad nesaņēmu. Dr. Bo. bija centīgs vīrs, labs organizātors, bet stipras godkārības dzenāts. No iesākuma mēs sastrādājām ļoti labi un viņš izturējās visai izpalīdzīgi un uzticīgi. Tikai ar laiku man bija jāsaprot, ka viņš tikoja kļūt pats par veselības nodaļas vadītāju un ka, protams, no šī viedokļa kāds Marnics tur bija uzskatāms par pilnīgi lietu figūru. Par nozēlošanu pēdējais nevarēja noslēpt savu neibīgumu pret tik simpātisku iestādi kāda bija SD, tāpat kā viņš

nebija parūpējies savaldīt savas simpatijas pret to tautu, kuŗas likteņupe bija vecā māmuļa Daugava.

Bet no iesākuma Dr. Bo. kungs reiz bija ļoti izpaldīdzīgs pareizā vietā un par to viņam pienākas liels paldies. Lieta bija šāda. Kā jau agrāk minēts, bija paredzēts Rīgas ģenerālkomisāram pakļaut arī Veļikije Lūki apgabalu. Pagaidām tas vēl bija kaŗaspēka pārvaldes rīcībā, bet nozīmētais apgabalkomisārs jau bija atbraucis un nepacietīgi gaidīja savas valdīšanas sākumu. Kāpēc viņš nevarēja pa to laiku uzturēties Rīgā, to lāga neviens nezināja, bet viņš bija ieradies Valmierā pie apgabalkomisāra Hansena. Pēdējam laikam nepatika kollēgas pārāk tuvā klātbūtne, un tāpēc lika viņam priekšā apmesties Cēsīs. Apgabalkomisāra kungu taču nevarēja novietot kaut kādā dzīvoklī, un abi komisāri bija izraudzījuši skaistu un ērtu savrūpmāju plaša augļu koku dārzā pilsētas nomalē slimnīcas tuvumā. Tiktāl viss būtu bijis labi, bet par nelaimi šinī ēkā bija novietota slimnīcas dzemdību nodaļa. Pati slimnīca bija diezgan veca ēka, bieziem mūriem, tumšiem koridoriem, vairāk līdzīga kazarmai nekā slimnīcai, higiēniskajā ziņā neapmierinot pat ne elementāras prasības. Bez tam slimnīca sen jau bija kļuvusi par šauru. Sakarā ar šiem nelabvēlīgiem apstākļiem dzemdībās bieži bija notikuši bīstami infekcijas gadījumi. Lai pasargātu dzemdētājas un panāktu higiēniski apmierinošus apstākļus, pilsētas valde bija atbrīvojusi minēto savrūpmāju, un slimnīcas direktors Dr. Meija bija ierīkojis tur modernu, labi apgādātu un izolētu dzemdību nodaļu. Tas bija izdarīts jau labu laiku pirms vāciešu ienākšanas.

Tagad nu apgabalkomisārs Hansens prasīja ēkas atbrīvošanu, lai kollēgam būtu savai kārtai atbilstoša mītne, kaut vai uz laiku, jo 1941. g. beigās visi gaidīja drīzu kaŗaspēka tālākvirzīšanos uz austrumiem. No Cēsīm uz veselības departamentu atskanēja saucieni pēc palīdzības, jo apgabalkomisāra prasības realizēšana būtu nozīmējusi neciešamu soli atpakaļ draudzīgās

tautas veselības apstākļos. Departaments griezās pie veselības nodaļas. Hansens nenocietās un personīgi bija atbraucis uz Rīgu, lai uzaicinātu veselības nodaļas vadītāju aizbraukt uz Cēsīm un izšķirt strīdīgo lietu uz vietas. Viņš, protams, negaidīja neko citu kā piekrišanu viņa nodomam.

Nonācis Cēsīs pēc iepazīšanās ar apstākļiem nācu pie slēdziena, ka nekādā ziņā nav iespējams piekrist plānotajai likvidācijai. Izskaidroju to Hansenam, aizrādot, ka te lieta negrozās ap kādu ērtu dzīvokli, bet ap dzemdētāju dzīvībām. Aprīņa vecākais, kā arī pilsētas vecākais atradās neērtā stāvoklī, jo nepiekrist apgabalkomisāra vēlējumam bija tomēr bīstami. Aprīņa ārsts izteicās izvairīgi, ka agrāk slimnīca arī esot iztikusi bez atsevišķas dzemdību nodaļas, tad nu varbūt iztikšot pa vecam arī turpmāk. Kad Hansens redzēja, ka tādējādi viņš savu nepanāks, viņš man strupī jautāja kāpēc tad es vispār esot atbraucis uz Cēsīm, ja es tik un tā nepiekrītot viņa prasībām. Tā mēs šķīrāmies saspīlējumā, bet jau otrā dienā viņš bija klāt pie paša Bennera. Benneris uzklausa veselības nodaļas argumentus, atzina tos par pamatotiem, bet nožēloja tomēr, ka viņam nekas cits neatliekot kā izšķirt lietu par labu apgabalkomisāram. Viņam kā politikas un pārvaldes galvenās daļas vadītājam esot pienākums pirmā vietā ievērot civiltārvaldes prasības.

Tā man bija rūgta vilšanās, bet bija jāpadodas. Un te nu stāvokli izglāba Dr. Bo. atcerēdamies kādu paša reichskomisāra rīkojumu, kurš sērgu apkaņošanas nolūkos stingri aizliedza izlietot citām vajadzībām jēlkādas ēkas, kurās atradās veselības iestāžu rīcībā. Tā nu tikai ar reichskomisāra palīdzību izdevās izglābt Cēsu slimnīcas dzemdību nodaļu no nelietderīgas likvidācijas. Nebūtu Dr. Bo. bijis tik attapīgs savā sērgu apkaņošanas referātā, mani spēki būtu bijuši par vājiem. Šis piedzīvojums spilgti raksturoja to atmosfairu, kādā noritēja darbs civiltārvaldē.

Apgabalkomisāra vara bija tikpat kā neaprobežota, un stāvokli nelabvēlīgi ietekmēja tas apstākļi, ka okupācijas vara nedomāja grozīt boļševiku izdarītos nokārtojumus. Latvijas patstāvības laikos apriņķu ārsti bija pakļauti tieši veselības departamentam. Viņi no turienes saņēma rīkojumus un algas un veica savus uzdevumus saziņā ar apriņķu vecākiem, bet ne paklausot to pavēlēm. Boļševiki bija atcēlušī šo iekārtu, apriņķu ārsti bija pārvērsti par apriņķa ierēdņiem. Apriņķis tos algoja un tiem pavēlēja. Ar to viņu neatkarīgais stāvoklis, kurā viņi iedarbīgi varēja aizstāvēt tautas veselības intereses savā apriņķī, tika apmainīts pret samērā nevarīgu atkarību. Pārvaldes intereses ne vienmēr sakrita ar tautas veselības interesēm. Lai labotu cik iespējams šo kļūdu, mēs ar Dr. Bo. ķērāmies pie apriņķu ārstu dienesta noteikumu izstrādāšanas, izmantojot galvenajos vilcienos Latvijas brīvvalsts noteikumus, kurus boļševiki bija atcēlušī. Bet, par nožēlošanu, šis darbs varēja līdzēt tikai pa pusei, jo algošanas jautājumu grozīt nespējām. Tas iekrita citu nodaļu kompetencēs, un pānākt tur kaut ko nebūtu bijis pa spēkam kādiem nenozīmīgiem pārvaldes ārstiem.

Pēdējo stāvokli Dr. Bo. kungs bija sapratis ļoti labi un prata rast sev daudz iedarbīgāku ietekmi. Viņam bija izdevies pārliecināt Dr. Vēgneru par to, ka sērgu apkaņošanai vajadzīgas sevišķas pilnvaras, lai būtu iespējams vajadzības gadījumā rīkoties ātri uz vietas. Lai pats personīgi pārāk neizceltos, bet tomēr tiktu pie ietekmīga stāvokļa, viņš bija licis priekšā piešķirt tādas pilnvaras trīs vīru kollēģijai, kurā iegāja reichskomisāra veselības nodaļas higiēnas referents Dr. L., jau minētais SS higiēnas institūta vadītājs un mūsu Dr. Bo. Raksturīgā kārtā reichskomisāra darbinieki bija aizmirsuši piešķirt pilnvaras arī Tallinas, Kauņas un Minskas ģenerālkomisāru darbiniekiem. Viņu uzmanības centrā bija tikko patī Rīga un

tad vēl Latvija. Tālākajos novados ļaudis bez šīs aprūpes bija laimīgāki un varēja rīkoties paši pēc saviem ieskatiem.

Pirmie divi kungi neizcēlās ar sevišķu aktivitāti, un SS kungs, kā mēs jau redzējām, arī ne ar sevišķu intelektu, tātd Dr. Bo. ar savu pilnvaru bija ticis pie ļoti izdevīga darbības rīka. Pie sava uzdevuma Dr. Bo. ķērās ar lielu cītību un enerģiju.

NO ATUTOŠANAS LIDZ MASU SLEPKAVĪBĀM

Viņš bija uzstādījis sevišķu plānu par atutošanas iestāžu celšanu visā Latvijā un bija panācis diezgan plašu šī plāna realizāciju. Liels skaits šo atutošanas iestāžu darbojās labi un veica ļoti derīgu darbu, jo izsituma tifa izplatīšanās varēja izvērsties par nopietnu apdraudējumu. Ļoti priekšzīmīgi strādāja saprātīgā un čaklā pilsētas ārsta Dr. G. Sproģa vadītā Jelgavas atutošanas iestādes. Gadījās arī neizdevīgas lietas. Abas masu atutošanai paredzētās lieliestādes Rīgā un Daugavpilī prasīja daudz līdzekļu, kādu Iekšlietu ģenerāldirekcijai patāvīgi pietrūka, un tāpēc tās arī gadiem ilgi palika nepabeigtas. No šī fakta vien bija iespējams taisīt slēdzienu, ka pēc tik lielām iestādēm nebija sevišķas vajadzības. Latgales priekšpilsētā darbojās diezgan plaša kaņaspēka atutošanas iestāde, kuŗa kalpoja arī civilām vajadzībām. Bet, kā jau reizu minēts, civilpārvaldē visur bija manāma raksturīga tieksme uzstādīt plašus projektus, kas galvenā kārtā notika ar nolūku pievērst priekšniecības uzmanību projekta autoram. Tas bija derīgs paņēmieni tikšanai uz augšu, par līdzekļiem maz ko bēdājot. Atutošanas akcijas izdevumi bija jāsedz latviešu pašpārvaldei. Celt iebildumus pēdējai nebija iespējams, bet ne veselības nodaļas vadītājam, nedz arī politikas un pārvaldes galvenās daļas vadītājam kā priekšniekam daudz iejaukties nenācās, jo reichskomisāra dotā sevišķā pilnvara sedza visu. Ar šīs pilnvaras palīdzību Dr. Bo. Viļakā bija apkāļjis kādu baznīcai piederošu ēku, lai tanī ierīkotu atutošanas

iestādi. Eka bija diezgan tuvu klāt baznīcai un baznīcas kungiem tiešām nepieciešami vajadzīga, kamēr Dr. Bo. apgalvoja, ka citas derīgas ēkas Viļakā nav. Stāvoklis bija neērts. Dekāns bija griezies pie Iekšlietu ģenerāldirektora. Mēs ar ģenerāli Dankeru apspriedamies, mēģinājām lietu grozīt, bet atdūrāmies uz Dr. Bo. pilnīgu nepiekāpību. Uzmākties baznīcai jau no tīri cilvēciskā viedokļa ir nepieklājīga lieta, kur tad vēl no politiskā viedokļa, kad katrs zina, kādā cieņā ir baznīca Latgalē, un kāda tai ietekme uz iedzīvotāju masām. Bet pilnvara palika pilnvara. 1943. g. pirmajā pusē kara stāvokļa pasliktināšanās dēļ frontes bija jāpapildina ar plašu iesaukšanu palīdzību. Tad arī Dr. Bo. kungam bija jāaiziet, tas pats notika ar citiem pilnvaras kollēģijas locekļiem. Tādā veidā atbrīvojās ceļš, lai atdotu Viļakas dekānam atpakaļ apķīlāto ēku. Pieklājības pēc izdarīju to personīgi kopā ar departamenta direktoru Dr. Bušu. Un prieks bija redzēt baznīcas kungu aplaimotās sejas.

Pēc kādām dienām negaidīti saņēmu Rīgā kā dekāna kunga pateicības apliecinājumu prāvu kastī ar produktiem, desām, šķiņķi, ievārījumu, maizi, augļiem. Jāatzīstas, ka ļoti labprāt būtu izmantojis dekāna labvēlību un nobaudījis dāvētās svētības, bet, lai nesniegtu SD komandierim, kuņš mani vēroja, izdevību pieķerties, piezvanīju Pavasara kungam un lūdzu viņu pievākt visu bagātību karavīru vajadzībām. Žēl gan bija, bet man tobrīd jau bija nepatīkami piedzīvojumi ar SD. Jāpiezīmē, ka dāvanu saņemšana no iezemiešiem civiltārvaldes darbiniekiem bija aizliegta. Pavasars kā TP. priekšnieks bija noorganizējis palīdzību tobrīd jau saformētā leģiona karavīriem. Starp citu interesanti, ka mēs ar Pavasara kungu bijām norunājuši karavīriem domāto TP nodāļu nosaukt par Latviešu Karavīru palīdzību, neievērojot veco rīkojumu par vārda latviešu atmešanu. Tas bija 1943. gadā, un neviens iebildumus pret to necēla, jo laiki bija mainījušies.

Lai aizkavētu izsituma tīfa izplatīšanos, civilpārvalde bija spiesta spert visādus soļus, kādreiz lietderīgus, kādreiz pārspīlētus. Daugavpilī 1941. g. novembrī tika reģistrēti vairāki saslimšanas gadījumi. Latgales apgabalkomisārs pagaidām slēdza satiksmi ar Daugavpili pa zemes ceļiem. Dzelzceļa biļetes varēja pirt tikai uzrādot zīmīti par izdarītu personīgu atutošanos. Tā kā Zemgales pilsētiņu Grīvu Daugavas kreisajā krastā ierpetim Daugavpilij varēja uzskatīt tikpat kā par priekšpilsētu, un tā kā liela daļa Grīvas iedzīvotāju strādāja Daugavpilī, tad apgabalkomisārs lika slēgt arī ceļus no Zemgales uz Grīvu. Tāds rīkojums pats par sevi būtu bijis lietderīgāks, kamēr pirmās briesmas būtu gaŗām un būtu iespējams noorganizēt visu iebraucēju kārtīgu atutošanu. Ne-laime tikai bija, ka ar šo pavēli Latgales apgabalkomisārs nebija ievērojis Zemgales valdnieka suverēnās tiesības.

Sekoja ass Zemgales protests un tikpat asa prasība atcelt šo rīkojumu. Bet tā kā Daugavpils tīfa apkaršanu turēja par svarīgāku, nekā Zemgales „hercoga” suverēnitāti, tad sekoja sūdzība pie Bennera, kuram nu abpusējās intereses bija jāizlīdzina. Benners panāca rakstisku vienošanos, kurā Zemgales valdnieks apsoliņās atbalstīt no savas puses visus sērgas apkaršanai vajadzīgos soļus, kamēr Latgales apgabalkomisārs apņēmās turpmāk respektēt sava kollēgas pavēles tiesības saimnieciski un sabiedriski ar Daugavpili tik cieši saistītajā Grīvā. Kā šķirējtiesnesis blakus apgabalkomisāriem parakstīņās pats Benners, ironiski piezīmējot zem sava paraksta, ka ar šo vienošanos strīdus starp abiem apgabalkomisāriem ir izbeigts un nodibināta sadarbība uz visiem laikiem.

Kā jau teikts, dzelzceļa un autobusu biļetes visā Latvijā tika pārdotas tikai pret atutošanas zīmes uzrādīšanu. Lai nepārslogotu atutošanas iestādes, reihskomisārs bija devis rīkojumu, ka visas personas, kuŗas ārsta izmeklēšanā izrādīņūsās par

brīvām no utīm, varēja saņemt par to apliecību biješu pirkšanai. Protams, šai izmeklēšanai bija jānorit zem civilpārvaldes uzraudzības. Apgabalkomisāri uzticēja to vai nu aprinča, vai pilsētas ārstiem, jo viņu štābos ārstu nebija. Rīgā šis svarīgais un atbildīgais darbs tika uzlikts ģenerālkomisāra veselības nodaļas vadītājam. Būtu bijis konsekventi, ja tas būtu uzticēts Rīgas apgabalkomisāram, tas ir — vācu pilsētas Rīgas oberbirģermeistaram, bet pēdējam vācu ārsta nebija. Vācu klīnika atteicās; tad nu nekas cits neatlika, kā pieturēties pie ģenerālkomisāra veselības nodaļas, jo tik svarīgu lietu taču vajadzēja nodot drošās rokās.

Kaut arī reichskomisāra darbinieki labprāt nodarbojās ar visādiem nevajadzīgiem sīkumiem, tomēr man utu zīmju rakstīšana likās nelietderīgākā laika šķērdēšana. Rīgā praktizēja kāds no maniem studiju laiku draugiem Dr. Vīdners. (Wiedner). Viņš valsts eksāmenuš liekot, bija saslimis ar bērnu trieku, kājas palika paralizētas, un viņš varēja vadīt savu praksi tikai sēžot krēslā. Dr. Vīdners bija speciālizējies ādas un veneriskās slimībās, tā kā izdarīt vizītes slimnieku dzīvokļos viņam nenācās, un viņš varēja pieņemt savā kabinetā, jo pāris soļu paiet viņš spēja. Tā viņš bija izkūlies gadiem cauri ar nelielu praksi. Liku viņam priekšā izdarīt vajadzīgās izmeklēšanas. Iknedēļas mūsu kanceleja aizsūtīja pie viņa utu zīmju formulārus ar uzspiestu ģenerālkomisāra zīmogu, un viena marka honorāra par katru izmeklēšanu bija rokā. Tā kā braucēju vienmēr bija prāvs skaits, tad palīdzēts bija ir viņam, ir man pašam. Bet tas nu atkal nepatika maniem draugiem reichskomisāra veselības nodaļā. Lieta bija tā, ka Dr. Vīdners nebija piedalījies ne pirmajā, ne otrajā repatriācijā. Ar to viņš visu taisno baltvācu acīs bija kļuvis par nacionāli neuzticamu un aizdomīgu. Sazināties un satikties ar tādu vīru bija šaubīga lieta.

Tieši vērsties pret šo nokārtojumu kungiem nebija iespējams, jo taču Dr. Vīdnera norīkošana utu zīmju rakstīšanai bija notikusi paša ģenerālkomisāra uzdevumā. Un Drechslers nevienu reizi manai rīcībai nebija licis ceļā šķēršļus. Bija jāpamēģina pa aplinkus ceļu, jo Dr. B. kunga mēģinājums panākt Vīdnera atcelšanu no „amata” personīgā sarunā ar stūrgalvīgo Marnicu izbeidzās nesekmīgi.

Reichskomisāra veselības nodaļā bez jau kādreiz minētā higiēnas referenta Dr. L. darbojās sevišķs zoologs Dr. Šteinigers, kuŗš bija ieradies Rīgā 1942. g. sākumā. Viņš kādā Rīgas apkārtnes muižiņā bija iekārtojis apmācības kursus atutošanas iestāžu vadītājiem. Bez tam viņš skaitījās arī austrumministrijas tiešais politiskais novērotājs un referents. Viņa uzdevumus šinī virzienā varētu vienkārši apzīmēt par civilpārvaldes darbinieku izspiegošanu.

Kādu jauku dienu Dr. Šteinigers ieradās Dr. Vīdnera praksē ar nolūku kontrolēt viņa darbību un dīvainā kārtā prasīja, lai parādot, kur viņš izdarot atutošanas, un vai tas atbilstot noteikumiem. Laikam kungi bija cerējuši tādējādi manam draugam pieķerties. Vīdners izskaidroja, ka viņa uzdevumos neesot ļaunžu atutošana, bet izmeklēšana, vai viņi esot brīvi no utīm. Tādiem tad viņš varot izsniegt attiecīgo zīmīti, kamēr tos, kam utis atrastas, sūtot uz pilsētas jeb vērmachta atutošanas iestādēm, kuŗas tad par to izsniedzot apliecības. Pret to Šteinigeram tad nu nekas iebilstams nebija, un Vīdners varēja ne-traucēti turpināt utu zīmju rakstīšanu. Ne Vīdners, ne es pats tikām skaidrībā, kādā veidā prātīgam cilvēkam tik vienkāršas lietas var kļūt nesaprotamas. Bet paruna jau saka, ka naidis padarot ļaudis aklus.

Ne visos gadījumos izsituma tīfs un utis tika apkarotas ar higiēnas paņēmieniem. Par nožēlošanu, gāja arī otrādi. Cilvēka dzīvība Hitlera Lielvācijā nebija sevišķi augstā kursā, bet ar austrumu kaŗa sākumu ļaudis bieži bija novērojams pat tiešs

pārmežošanās process. Par paša SD piederīgiem nav ko runāt. Šī iestāde cita uzdevuma nepazina, kā iznīcināt un noslepkavot ļaudis. Vācu paruna saka, ka no vērša neko citu nevar prasīt, kā tikai vērša gaļu. Bet citu civīlpārvaldes darbinieku nostāja attieksmē pret SD rīcību bieži bija baismīga. Un bija arī tādi, kas centās sekot SD piemēram. Tā gāja valodas par kādu apgabalkomisāru, ka viņš kādu gūstekņu darba grupu, kurā bija gadījusies saslīmšana ar izsituma tīfu, esot licis visu vienkārši likvidēt. Sarunā ar mani par sērgu apkaņošanu tas pats komisārs palielījās, ka viņš gan esot vienmēr pratis aizkavēt sērgas uzliesmošanu savā apgabalā.

Jāatzīstas, ka minētais pārmežošanās process lielākā vai mazākā mērā skāra mūs visus, arī lēnprātīgos fazānus. Kādu agru rītu mēs ar Dr. Bo. izbraucām inspekcijā uz Daugavpili. Rīta tumsā Latgales priekšpilsētā panācām lielu pūli laužu, to vidū daudz vecu vīru, sievietes un bērnu, kuŗi bruņotu policistu pavadībā soļoja Kvadrata virzienā. Kad pabraucām gaŗām, redzējām, ka tie bija žīdi. Iespaids bija ļoti nospiedošs, bet es samierinājos, izteikdams domu, ka laikam šos cilvēkus ved uz Šķirotavu, lai tur iesēdinātu vilcienā. Civīlpārvaldē no paša sākuma gāja valodas, ka žīdus visus izvietotot pa Baltrutēniju. Bet kad nonācām pie priedēm pusceļā uz Salaspili, pamanījām tur starp krūmiem stipru policijas komandu, un tad tikai sapratām, kas te īsti gatavojās. Pirmo reizi sastapos ar tiem varas darbiem, par kuŗiem līdz tam laikam nezināju neko noteiktu, bet biju dzirdējis tikai baumas. Dr. Bo. pasteidzās pastāstīt, ka tā esot atmaksas akcija, jo žīdi taču esot pielaiduši uguni Pēterļa baznīcas tornim, un esot arī nodedzinājuši Daugavpili.

Kad ie braucām Daugavpili, mums tiešām atklājās stipri iespaidīga, bezcerīga posta aina. Ja nu patiesi te būtu vainīgi žīdi? Tikai vēlāk sapratu, ka tie bija bezkaunīgi meli, lai ļaudīs radītu naidu pret žīdiem un jau iepriekš novērstu sašutumu par izrīcību ar viņiem. Bet pirmatnējās saslīšanās pret

tādām necilvēcībām mūsos jau vairs nebija. Ticība kādai idejai var būt dižena lieta, bet tanī slēpjas arī briesmas ticētāja dvēselei, un tā robežlīnija var tikt nemanīti pārkāpta.

MANS „NELEGĀLAIS BĒRNS“

1942. g. sākumā varēja ķerties pie Māsu savienības dibināšanas. Istenībā tā nebija nekāda jaundibināšana, bet kāda faktiskā stāvokļa oficiāla atzišana. Kā jau minēts, reichskomisāra veselības nodaļa, īstenojot vienu no saviem pirmiem rīkojumiem, tūdaļ pēc ierašanās Rīgā bija pasteigusies slēgt Latvijas sarkano krustu. Ar to arī LSK Māsu savienība formāli bija beigusi eksistēt, bet patiesībā darbojās, un šai darbībai bija ļoti svētīga nozīme, jo vācu kaŗaspēkam bija pastāvīgi augoša vajadzība pēc māsām. Kā pirmajās kaŗa pārvaldes nedēļās bija parasts, kaŗaspēks griezās pie LSK Māsu savienības arī pēc tam, kad civilpārvalde Latvijas patstāvības idejas izskaušanas labad to bija slēgusi kopā ar LSK. Un Māsu savienība, par spīti tam, ka viņa nedrīkstēja eksistēt, gādāja spēkus ievainoto un saslimušo vācu kaŗavīru kopšanai.

Ar TP dibināšanu civilpārvalde bija nodomājusi pievienot tai Māsu savienību. Lai tas varētu notikt, bija vajadzīgi divi pārvaldes akti, pats dibināšanas rīkojums Iekšlietu ģenerāldirekcijai un Māsu savienības priekšnieces iecelšana. Šis fakts sevišķi raksturo garu, kādā strādāja civilpārvalde Latvijā, jo būtu pilnīgi pieticis ar dibināšanas rīkojumu, atstājot Iekšlietu direktoram priekšnieces izvēles brīvību un kopā ar to arī atbildību par tās darbību. Bet šo izvēli reichskomisāra veselības nodaļas rīkotāji nevēlējās atstāt pat ne ģenerālkomisāra nodaļai.

Dr. Vēgners par Latvijas apstākļiem bija informēts ne tik vien caur savu palīgu un padomdevēju Dr. B. kopā ar palīdzības organizāciju referentu Dr. H., bet arī caur savu sievu baltvācieti. Dr. Vēgners bija atvedis līdzī no Vācijas arī savas sievas māsu un uzticējies tai vadošās virsmāsa amatam (Leitende Oberin beim Reichskommissar). Nevarēju gan lāga saprast, kam tāda vadoša virsmāsa bija vajadzīga, jo, kā jau parasts, reichskomisāra darbinieki iejaucās ģenerālkomisāra darīšanās, un tā arī mūsu vadošā virsmāsa pasteidzās nozīmēt priekšnieci Māsu savienībai, lai ar to būtu nodrošināta savienības turpmākā vadība civiltērvaldei uzticamajā garā. To nu atkal tiepīgais veselības nodaļas vadītājs negribēja saprast un bija atļāvies domu, ka tas būtu viņa uzdevums, ja jau nu reizi latviešu pārvaldei un pašām māsām līdzrunāšanas tiesības netika pieļautas.

Vadošā virsmāsa par Māsu savienības jauno priekšnieci bija izvēlējusies kādu māsu no otrās pilsētas slimnīcas, kuŗa esot pavadījusi vairākus gadus Vācijā un tur tikusi audzināta nacionālsociālistiskā garā. Lūdzu viņu ierasties Smilšu ielā iepazīšanai, bet, protams, no vienas īsas sarunas nevarēju atļauties nekādus slēdzienus. Vienīgais, ko zināju noteikti, bija neuzticība pret visiem priekšlikumiem, kuŗi nāca no Skolas ielas. Apspriedāmies par šo lietu ar Veselības departamenta direktoru Dr. Bušu, un pēdējā padoms bija uzklausīt kādu piedzīvojušu Sarkanā krusta māsu-audzinātāju, māsu Petrēvicu.

Tā arī izdarījām. Dr. Bušs palūdza sirmo māsu ierasties pie manis, un mēs atklāti un sirsnīgi izrunājāmies par šo lietu. Māsa Petrēvica brīdināja iecelt Dr. Vēgnera svaines nozīmēto priekšnieci, kuŗa bijusi starp viņas audzēknēm, jo viņa esot nepatiesa un citu māsu neiecienīta, un ieteica iecelt atkal Latvijas brīvības laika priekšnieci virsmāsu Kušķi. Biju pateicīgs par padomu, kuŗā saskatīju tautas balsi.

Tagad nu bija jārediģē rīkojuma teksts. Pēdējam bija jāsadabū visu citu nodaļu vadītāju piekrišana, bet, pretēji manām bažām, neviens no viņiem iebildumus necēla, un beidzot varēju virzīt uz Iekšlietu ģenerāldirektoru oficiālu rīkojumu nodibināt pie TP Māsu savienību un iecelt par tās priekšnieci māsu Kušķi. Šādus rīkojumus mums bija tiesības parakstīt ģenerālkomisāra uzdevumā. Aiz nejausības, jo man pašam trūka pārvaldes darbinieka pieredzes, biju piemirsis pirms virzīšanas uz Iekšlietu ģenerāldirekciju likt rīkojumu priekšā apstiprināšanai galvenās daļas vadītājam Benneram. Un šī kļūda izrādījās par liktenīgi labvēlīgu.

Pēc kādām nedēļām Benners pajautāja man, vai es esot licis rīkojumu priekšā viņam. Mana atbilde bija, ka esmu domājis, ka tas nav bijis vajadzīgs, reiz visi nodaļu vadītāji nav cēlušies iebildumus. Tas tomēr esot bijis nepieciešams, viņš teica, bet lai nu tagad tā paliekot, jo tā beidzot esot labāk. Viņš būtu bijis spiests vēl pieprasīt reichskomisāra iestādes piekrišanu, un ar tur valdošo noskaņojumu lietas iznākums būtu kļuvis šaubīgs. Biju gan drusku nobijies par šādu varbūtību. Pie sevis no sirds svētīju Benneru par viņa neformālo lietišķību, un turpmāk pie reizes labprāt nosaucu Māsu savienību par savu nelegālo bērnu.

Protams, mani draugi Skolas ielā bija sirsnīgi sašutuši par šādu nepaklausību un patvarību. Pēc neilga laika pienāca oficiāls reichskomisāra veselības nodaļas vadītāja rīkojums ģenerālkomisāra veselības nodaļas vadītājam atbildīgi iesniegt paziņojumu par MS tapšanu un tās priekšnieces iecelšanas sīkumiem. Negaiss savilkās pār manu vainīgo galviņu, bet labvēlīgs liktenis izglāba.

Dr. Vēgneram jau kopš mēnešiem bija nopietnas nesaskaņas ar austrumministriju un sevišķi ar Lielvācijas ārstu vadītāju Dr. Konti (Reichsärzteführer Conti), un proti — viņa patvarīgās veselības kameras dibināšanas dēļ, kuŗu priekšniecība bija

domājusi citādi. Un taisni šinīs kritiskajās dienās pienāca rīkojums, kas atcēla Dr. Vēgneru no amata, atsaucot viņu atpakaļ uz Vāciju. Kopā ar viņu pazuda arī vadošā virsmāsa. Pēcnācējs vēl nebija nozīmēts, un tā nebija neviena, kas varētu saukt vainīgo pie atbildības. Varēja uzelpot ir veselības nodaļas vadītājs, ir Māsu savienība, bet pēdējā pat nezināja par tām briesmām, kas viņu apdraudēja vēl pirms tapšanas. Virsmāsa Kuške atgriezās Rīgā no Krimuldas, uz kuriem boļševiki viņu bija izsūtījuši trimdā, un uzņēmās Māsu savienības vadību ar parasto mērķniecību un lietpratību. Māsu savienības tapšana ir ļoti raksturīga nodaļa civilpārvaldes chronikā, un vēl līdz šai dienai atceros to ar sevišķu labpatiku.

NEDZIRDĒTA RUNA

Kāda veselības departamenta darbinieka ielūgts, apmeklēju reiz Tautas dzīvā spēka veicināšanas biedrības referātu Latvijas universitātes aulā, kuŗu lasīja Dr. Knostenbergs. Biedrība kā tāda okupācijas apstākļos gan neeksistēja, bet tomēr tās darbinieki rikoja pa referātu vakaram. Dzīvā spēka veicināšana, dzimstības un apdzīvotības politikas jautājumi interesēja mani jau kopš gadiem Vācijā, un tāpēc pēc referāta nobeiguma palūdzu sev vārdu un sāku paust savas domas par šo tematu attieksmē uz Latvijas apstākļiem. Klausītājiem, kā arī rīkotājiem, tā bija gluži neparasta aina, ka kāds no ne visai iecienītajiem brūnajiem ieņem pozitīvu nostāju tādos latviešu tautas dzīves pamatjautājumos un turklāt vēl latviešu valodā. Bet mēs sapratāmies labi un norunājām kopīgi rīkot vēl kādus referātus. Tie tad kārtēji notika kādā auditorijā un saistīja prāvu skaitu klausītāju. Sevišķi mani pagodināja klausītāju vidū Latvijas universitātes profesoru Pētera Sņiķera un Jēkaba Prīmaņa regulārā klātieņe.

Apskatīju arī rases problēmas, bet, lai gan oficiāli skaitījos partijas rases politikas nodaļas līdzstrādniekos (Rassenpolitisches Amt der NSDAP), biju šinīs lietās nonācis pie citiem slēdzieniem nekā oficiālā partijas vadība un sevišķi radikālā SS nostāja, kuŗa tikai zināja šķirot ļaudis ģermaņu cilšu augstvērtīgajos — kuŗiem lemts būt kungiem, un citu, sevišķi austrumtautu, zemcilvēkos — kuŗu liktenis ir mūžīgi kalpot un ļaut izmantot sevi. Šo referātu ciklu nobeidzām, jādāmā sek-

mīgi, jo tiem sekoja ielūgumi referēt arī citur, par piemēru kādā Torņkalna skolotāju kopā, kur man ar klausītājiem iznāca ļoti sirsnīgs kontakts. Tas pats bija Sarkanā krusta māsu skolā Ergļu ielā, kur māsu audzinātājas virsmāsas Šēra un Nolle-Sieciniece lūdza mani nolasīt skolas audzēknēm vairākas stundas. Un visur es, vācietis būdams, tiku saņemts ar atklātu pretimnākšanu un priecīgi apsveikts. Šie referāti un visur parādītā atklātā sirsnība pieder pie manām gaišākām to gadu atmiņām, kuŗās labprāt kavējos vēl šobrīd.

Tā nu bija šī latviešu intelligence, uz kuŗu mēs, baltvācieši, vienmēr raudzījāmies no augšas un kopš 1905. g. ar pastāvīgām aizdomām. Cilvēciskā kontakta trūka. Kā uzdevums tad būtu bijis pirmajam sniegt roku? Taču jau tam, kā rīcībā tobrīd atradās kultūras bagātības. Bet to vietā nāca liktenīgais mēģinājums aplāpēt veselas tautas brīvības alkas ar varas pielietošanu un kaitīgu savstarpēju asinsliešanu. Nav brīnums, ka no tā varēja rasties vienīgi neuzticība un nelabvēlība. Tas uz priekšu nekad nedrīkst atkārtoties, un tas novēršams droši, ja abas puses mācās viena otru pazīt, atzīt un cienīt, kā tas šimbrīžam iedarbīgi tiek piekopts Baltiešu biedrības darbā.

Mani priekšlasījumi dzīvā spēka veicināšanas darbā labu laiku ritēja netraucēti. Interesi par šo darbu rādīja arī lasītājiem jau pazīstamais sērgu apkaŗošanas referents Dr. Bo. Viņš bija parupējies par oficiāli neeksistējošās dzīvā spēka veicināšanas biedrības darbību, pārdēvējot to par darba kopu, jo biedrības nebija atļautas, un sameklējot tai jaunu priekšnieku Raudziņa kunga personā. Izrādījās, ka Dr. Bo. kungam pie šīs lietas bija zināmas personīgas intereses. Viņš sapņoja par oficiālu apdzīvotības politikas iestādes dibināšanu ar mitekli Rīgā, kuŗa pārzinātu visu Ostlandi. Vadībai, protams, vajadzēja būt viņa rokās. Šī iestāde bija domāta SS plānotās politikas garā ar mērķi iekļaut Ostlandi Ljevācijā. Šim nolūkam iedzīvotāji bija šķirojami tādos, kuŗiem bija jāpaliek uz vietām, un tādos, kas bija

izvietojami uz citurieni. Dr. Bo. pēdējos apzīmēja par mobilo iedzīvotāju daļu pretstatā pirmajiem, tas ir nekustāmajai iedzīvotāju daļai. Par neizvietojamiem bija domāti tie, kuŗas plānotā apdzīvotības politikas iestāde atzīmēšot par derīgiem un cieņīgiem ievācošanai, kamēr otrā mobilā daļa bija izvietojama. Līdzīgas domas man kādreiz pauda lasītājiem jau pazīstamais Dr. M., kuŗš zīmīgā kārtā piederēja arī pie SD. Viņš stāstīja, ka nu drīz austrumu politika ieiešot interesantā posmā, kad nākšot masu pārvietošanas uz austrumiem aiz Peipusa ezera.

Nav bez zināma humora, ka man kādu reizi izdevās sekmīgi patverties aiz šīm fantastiskajām idejām, kuŗas, droši vien, būtu kļuvušas par realitātēm, ja kuŗš pret Pad. savienību būtu beidzies ar uzvaru. Arodbiedrību savienība 1942. g. maija vidū bija aicinājusi mani uzrunāt ģimenes dienā Rīgas rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumu vadītājus. Tas notika kādā zālē Valņu ielā, un es pamatīgi izklāstīju klausītājiem savas domas par tautas dzīvā spēka veicināšanu. Teicu, ka rasiskajā ziņā latviešu tauta ir vesela un krietna, ka tam par mērauklu ņemami nevis galvas kausu apmēri, bet tautas neapstrīdamie sniegumi visās dzīves nozarēs, ka šie tautas spēki ir kopjami un vairojami, un ka spēku mūžīgais avots slēpjas ģimenē. Tāpēc jācenšas pirmām kārtām nevis pēc dzīves ērtībām, bet pēc krietnas un daudzgalvainas ģimenes.

Tik tālu viss bija labi, bet, kļūme nelika sevi gaidīt. Klāt bija arī toreizējās Rīgas vācu avīzes pārstāvis (Deutsche Zeitung im Ostland) un, kādi jau nu allaž ziņkārīgie žurnālisti mēdz būt, visu bija rūpīgi piezīmējis; nākošajā dienā atklātībā varēja sīki lasīt, ko tas Marnics bija sastāstījis draudzīgajai tautai. To, protams, lasīja arī austrumministrijas informācijas nodaļa un „ziēpes“ bija gatavas. Dr. Bo., kuŗš drīzi pēc tam brauca uz Berlīni, zināja stāstīt, ka tur viņam esot teikts, ka nu vajagot gan to Marnicu atsvilpt atpakaļ, kā to mednieks mēdz darīt

ar pārāk strauju sunīti. Vai viņš pats bija palīdzējis pakurināt uguni pret mani, lai ātrāk nozāgētu, to skaidri nezinu.

Katrā ziņā pēc kādām nedēļām no austrumministrijas pienāca aicinājums pašam ģenerālkomisāram Drechsleram oficiāli iztaujāt zināmo Marnicu, kā viņš varējis uzdrīkstēties tādu nedzirdētu runu, un saukt viņu pie stingras atbildības. Lieta tika iztirzāta kādā vispārējā apspriedē, uz kuŗu bija ataicināti visi nodaļu vadītāji ar Benneru priekšgalā. Ne pats Drechsler, ne arī Benners personīgi neuzkatīja manu rīcību par peļamu, bet tomēr viņiem priekšniecības rīkojums bija jāizpilda. Aicināts izteikt savas domas un motivējumus, aizrādīju uz to, ka Lielvācijas gala mērķis taču ir Latvijas ievācošana. Tad dzīvā spēka veicināšana nenozīmē vis latviešu tautas stiprināšanu. Tie, kas piedzīms tagad, izaugs tā kā tā par vāciešiem un pēc 30 gadiem dos krietnu pieaugumu Lielvācijas iedzīvotājiem. Ģenerālkomisārs piekrīzdams pamāja ar galvu, un ar to šai reizei pārkoņa briesmas bija novērstas. Viņš labi zināja, ka Marnics to nemaz tā nebija domājis, ne arī viņš pats bija tādās domās.

Bet viņš zināja, ka reālai dzīvei svešās Lielvācijas idejas paudējiem Berlīnē ar to būs jāapmierinas, jo šī pati, dzīvei tikpat svešā motivācija, labi saskanēja ar to.

Taču, par spīti tam, veselības nodaļas vadītāja dēbeta kontā bija atzīmējams tālāks noslogojums.

Ģenerālkomisārs Drechsler savus līdzstrādniekus nekad arī nepēla par latviešu valodas lietošanu, lai gan oficiāli tas bija tikpat kā aizliegts. Maz to latviski runātāju bija gan. Tātad sākumā mēs visi runājām tikai vāciski. Reiz kādā inspekcijas braucienā apmeklējām Pļaviņu slimnīcu, un šai reizē es kā dienesta vecākais lietoju tikai vācu valodu, kamēr Dr. Bo. tulkoja. Bet tā bija pirmā un pēdējā reize, kad es sāku tēlot tādu teātri. Turpmāk runāju visur un vienmēr latviski, un darīju to ar prieku un baudu, jo tā man bija Daugavas valoda.

Rīgas armijas ekonomiskais veikals skaitījās kā preču nams vāciešiem. Protams, arī tur oficiālā valoda bija vācu. Bet veikala pārdevēji bija latvieši, un gluži dabīgi, ka viņi apkalpoja latviski runājošos pircējus ātrāk un labāk. Tāpēc arī daudzas civildarbinieku sievas, kas kā baltvācietes prata latviski, labprāt veikalā lietoja latviešu valodu. Pret to uzstājās politikas nodaļa, apzīmējot to par nacionālās stājas trūkumu un prasot no darbiniekiem, lai aizliedzot savām sievām veikalā runāt latviski. Bet panākumu tur bija maz, jo lai vai cik dižens būtu kāds valdnieks, pie virtuves durvīm viņa noteikšana jau parasti izbeidzas.

Par mēģinājumiem pārvērst Rīgu par vācisku pilsētu biju jau stāstījis, tāpat par vāciskā koridora izveidošanas plānu no Tilzītes cauri Šauļiem un Jelgavai līdz Rīgai. Ģenerālkomisāra skolu un kultūras nodaļā viens speciāls līdzstrādnieks tika nodarbināts ar vācisko vietu nosaukumu saraksta sastādīšanu. Citas nodaļas saņēma šo sarakstu ar rīkojumu turpmāk rakstiski un mutiski lietot tikai vāciskos vietu nosaukumus. Kur tādu no agrākiem laikiem nebija, tur tie tika jaundarināti, kā, piemēram, Augšpils — Hochstätten, Skrudaliena — Uberlautz. Šis darbs, protams, kara apstākļos bija sevišķi svarīgs un nozīmīgs, tāpat kā Rīgā un citur ielu pārdēvēšana, jo tobrīd nebija iespējams iespiest ne jaunas kartes, ne arī pilsētu plānus.

ČŪSKAI UZ ASTES

Pirmā sastapšanās ar SD man iznāca uz 1941. g. beigām, un nebija gluži bez humora, lai gan es nebiju tas, kas pēdējais smēja. Rīgā kā svarīgā aizmugures punktā atradās liels kara-spēka garnizons, un caur pilsētu pastāvīgi gāja dzīva karaspēka kustība. Tāpēc kareivju netrūka, un dabīgi, ka visi centās izbaudīt lielpilsētas izpriecas, par cik nu katrs zināja. Lai pēc iespējas ierobežotu venerisko slimību izplatīšanu, pilsētas komandantūras ārsts (Wehrmachtstandortarzt) bija nodomājis ierīkot publisku namu, jo ar to bija labāk iespējams turēt zem veselības uzraudzības Veneras modernās vai delotes, kā to rādīja pieredze citos garnizonos. Vermachta veselības virsniekiem ar mūsu veselības nodaļu vienmēr bija labas attieksmes, un tāpēc bija gluži dabīgi, ka komandantūras ārsts lūdza manu padomu savam delikātam uzdevumam. Mēs pamatīgi apspriedāmies ar veselības departamentu un nācām pie slēdziena, ka uz likuma pamata nav iespējams ievietot kādu veselības kontrolē atrodošos sievieti piespiedu kārtā publiskajā namā. Ieteicām komandantūras ārstam ar veselības departamenta kontroliestādes starpniecību uzaicināt uzņēmīgas dāmas iestāties vermachta publiskajā namā, solot par to zināmas priekšrocības produktu devu piešķiršanā. Tā arī tika izdarīts, un mūsu vermachta kollēga ar iznākumu bija ļoti apmierināts. Pa to laiku veselības nodaļā Smilšu ielā pienāca vēstule no Rīgas SD komandiera šturmhauptfirera Lībrama: „Pēc mūsu izziņām Jūs nodarbojaties ar publiska nama ierīkošanu. Vadoties no drošī-

bas policijas apsvērumiem, lūdzam nodrošināt mūsu līdzdalību šai lietā." (Nach unseren Ermittlungen befassen Sie sich mit der Einrichtung eines öffentlichen Hauses. Aus Sicherheitspolizeilichen Erwägungen bitten wir, uns daran zu beteiligen.)

Teksts vācu valodā bija neveikli rediģēts, jo vācu darbības vārds „beteiligen” nozīmē arī komerciālu piedalīšanos. No šīs izdevības izjokot nicināto SD es nevarēju atteikties un tāpēc atbildēju: „Diemžēl man jāziņo Jums, ka šinī lietā attiecīgās izziņas neatbilst faktiem, jo publiskā nama ierīkošanu plānoju ne es, bet vermachta komandantūras ārsts, un es esmu tikai „gājis viņam pie rokas.” Šī iemesla dēļ man no savas puses nav nekādas izdevības dot drošības policijai iespēju piedalīties šinī uzņēmumā, kaut es to, protams, labprāt darītu.”

Te nu bija izdarīti divi noziegumi. Biju uzdrošinājies pirmām kārtām apšaubīt SD okšķerspējas, un, otrām kārtām, pasmīnēt par šo visvareno iestādi. Lībrams esot bijis nopietni saskaities par mani, tā man zināja stāstīt līdzstrādnieks Dr. Bo., kuram tas bija zināms, jo viņš bieži apmeklēja Reimersa ielu. Humora šiem kungiem jau tā nebija, kur nu vēl spējas pasmīnēt pašiem par sevi. No tā brīža Reimersa iela sāka mani novērot. Tas, ko es biju izdarījis, uzkāpjot kā nevērīgs bērns indīgai cūskai uz astes, noteikti bija ļoti nediplomātiski. Par to man vēlāk arī bija jāsamaksā. Piedzīvojuši pārvaldes ierēdņi zināja izturēties veiklāk, un, galvenais, zināja, ka SD ir pārāks pār visiem un ka nekad nav ieteicams ielaisties kādā ķildā ar to

Kādu dienu veselības departamenta direktors paziņoja man, ka Strenčos vājprātīgo slimnīcā ieradies SS komanda un prasījusi slimnieku sarakstus. Visi nedziedināmi slimie tikuši smagās mašīnās aizvesti uz mežu, tur nolikvidēti un aprakti kādā bedrē. Sašutumā aizskrēju tūlīt pie paša ģenerālkomisāra, bet pēdējais uzņēma šo lietu ar man nesaprotamu lēnību. Viņš aizrādīja, ka tik un tā mēs tur nekā nespētu grozīt, un ka

stāvoklis būtu bijis daudz neērtāks, ja mēs to iepriekš būtu dabūjuši zināt. Viņš man ieteica nekā nedarīt, it kā es par šo lietu nekā nezinātu. Tā bija iespaidīga ilustrācija Drechslera biežajām nopūtām, par to, ka viņam kā ģenerālkomisāram patiesībā nekādas izšķirošas varas nebija.

SD jutās kā īstais saimnieks visur un piesavinājās tiesības spriest arī tādās lietās, kur tam zināšanas trūka.

Dr. Bušs bija uzņēmis veselības departamenta direktora pienākumus ar noteikumu, ka viņu pēc gada atbrīvos no amata. Kad gads bija gaŗām, viņš iesāka strādāt par chirurģu, bet es viņu lūdzu uzņemties arī jaunatdzīvinātās veselības kameras priekšsēdētāja amatu. Tam viņš piekrita, un es sagatavoju attiecīgo ģenerālkomisāra rīkojumu. Bet Benners, kuram referēju par to, aizrādīja, ka iepriekš vēl vajagot pieprasīt SD atsauksmi par politisko uzticamību. Iebildu, ka Dr. Bušs taču bijis par departamenta direktoru, tātad baudījis civilpārvaldes uzticību, bet Benners teica, ka tomēr esot labāk iegūt SD piekrišanu. Laikam viņš jau labi pazina šos kungus. Tā es arī izdarīju, aizrakstīju uz Reimersa ielu un lūdzu atsauksmi par Dr. Bušu. Pagāja vairākas nedēļas, un beidzot saņēmu diezgan plašu rakstu, kurā bija apcerētas Dr. Buša spējas vispār negatīvā gaismā. Iznāca, ka viņš neesot nekāds teicams chirurģs un ka viņa organizātoriskās spējas esot vājas, tāpēc viņš neesot ieteicams par veselības kameras priekšsēdētāju. Par politisko uzticamību ne vārda. Ar šo dīvaino atsauksmi aizgāju pie Bennera un teicu, ka man gribētos uz to atbildēt, ka neesmu taču pieprasījis atsauksmi par Dr. Buša spējām, jo politiskā policija tādās lietās nav lietpratēja. Bet tā kā SD nav izteicies noraidoši par Dr. Buša uzticamību, tad es esmu tiesīgs pieņemt, ka kungiem tādu iebildumu pret viņu nav, un tāpēc Dr. Bušs var tik iecelts veselības kamerā. Benners paskaidroja man, ka tādu slēdzienu mēs varot taisīt gan, bet būšot labāk SD velti nekaitināt un iecelt Dr. Bušu klusu ciešot. Tas nu noteikti

bija gudrāk, un es no tā saņēmu mācību, ka karsta galva ne vienmēr ir derīga.

Par nožēlošanu, mana iepazīšanās ar SD ar to neizbeidzās, jo man vēl gadījās piedzīvojumi, par kuriem patiesi nebija iespējams ciest vienkārši klusu.

Kā jau minēts, veselības kamera ar rīkojumu no Berlīnes tika atjaunota. Dr. Vēgners to ar lielu pompu bija dibinājis, bet tas neguva austrumministrijas piekrišanu, jo Lielvācijas ārstu vadītājs Dr. Konti vēlējās, lai kameru vadītu ne vācieši, bet paši iezemieši. Pārsteidzīgās patvarīgās rīcības dēļ Dr. Vēgneram iznāca nopietna nesaprašanās ar Dr. Konti, un tādēļ viņam bija jāatstāj Rīga, kur viņš jau bija iespējis pārcelties no Vācijas ar visu dzīvi un ieņemt Meža parkā greznu villu ar plašu dārzu.

Viņa vietas izpildītājs kļuva jau vairākas reizes minētais Dr. B., kurš visu laiku bija par viņa personīgo referentu un padomdevēju. Kādu pusgadu vēlāk Dr. B tika apstiprināts reichskomisāra veselības nodaļas vadītāja amatā, un ar to uzraudzība par letofiliem-ģļēvuļiem kļuva vēl stingrāka.

Pēc austrumministrijas rīkojuma 1942. g. rudenī bija jāieceļ veselības kameras un tās atsevišķo nodaļu vadītāji. Par kameras priekšnieku un ārstu vadītāju biju izraudzījis Dr. Bušu ar kuru mēs bijām labi iestrādājušies pirmajā gadā. Apzinājos gan, ka ieceltā priekšniecība „karājas gaisā”, jo tā nespēj balstīties uz plašākām aprindām. Bet kā lai to panāk, ja pat mazāko priekšnoteikumu tam nebija? Vēlēšanu ceļā izraudzītas priekšniecības rīcībā jau no paša sākuma ir vēlētāju lielākās daļas uzticība, kamēr valdošas varas ieceltiem vīriem jārīkojas vienkārši ar pavēlēm.

Tiem vienmēr un visos laikos jācenšas iegūt pārvaldīto ļaužu uzticība. Un uz to ceļš ir grūts un garš, sevišķi, ja šie amata vīri ir kādas svešas varas iecelti un pie tā vēl arī šīs varas noteikumu visādi ierobežoti. Bet tomēr darbs bija

jāpadara, jo pati dzīve prasīja to, un veicamos uzdevumus nevarēja atstāt novārtā. Tāpēc biju pateicīgs visiem, kas bija gatavi strādāt līdzī un mēģināt likt pamatus jaunai dzīvei, lai gan nākotne rādījās diezgan nedroša. Es personīgi biju mazs vīrelis, bet civiltērvāldē bija arī citi, piedzīvojuši politiķi un augstāki pārvāldes darbinieki, kuŗi, par spīti oficiālās domas neprātam, cerēja, ka taču beidzot reiz, varbūt notikumu nepielūdzamības spiesta, Lielvācijas vadība sapratīs, ka uzvara par boļševismu gūstama tikai kopīgi ar austrumu tautām un nekad ne pret tām. Tāpēc mēs centāmies strādāt tā, lai vēlāk latvieši paši varētu pārņemt rīcību savās rokās un turpināt iesākto uzbūvi, nebūdami spiesti visu nojaukt un iesākt atkal no gala. Bēdīgi bija tikai tas, ka vīru ar tādu domāšanas veidu bija ļoti maz. Tāpēc es biju pieradis jau sākumā katru jaunu seju vērot ar neuzticību, sevišķi, ja tām bija kāda rokomendācija no „augšas”.

Tā man izgāja ar latviešu zobārstu Dr. I. Kādu dienu viņš ieradās pie manis Smilšu ielā, uzrādīdams austrumministrijas apliecību, kuŗā viņš bija nozīmēts par latviešu zobārstu uzticības vīru. Kā viņš šo apliecību bija dabūjis un uz kādu taktu pamata, to vairs neatceros. Piesardzīgā kārtā viņš man bija pasniedzis nevis oriģinālu, bet fotokopiju. Biju saīdzis par ministrijas rīcību iecelt „uzticības vīrus”, neuzklausot iepriekš vietējos atbildīgos darbiniekus. Paskaidroju Dr. I. kungam, ka man nekas nav zināms ne par uzticības vīru uzdevumiem, ne arī vispār par vajadzību pēc tādiem. Apliecību es paturēju un pateicu, ka iesniegšu pārbaudei reichskomisāra veselības nodaļai. Ar to mūsu saruna izbeigās, un man kādās darīšanās bija jāatstāj finanču ministrijas ēka.

Pēc pāris stundām atgriezos neko ļaunu nedomādams, un tad tikai uzzināju, no kādas pārkoņa vētras ar to esmu izsargājies. Izrādījās, ka Dr. I. pacientos ir arī paša Lozes personīgā sekretāre. Viņš tūlīt bija aizskrējis pie tās un žēlojies

par pretīgo Marnicu, kas viņu negribējis atzīt un atņēmis apliecību. Protams, sekretāre ieskrējusi pie sava šefa, un pēdējais tūdaļ uzdevis adjutantam attiecīgo vīreli nekavējoties saukt pie kārtības. Adjutants turpat piezvanījies uz Smilšu ielu un pavēlējis tūlīņ atdot atpakaļ Dr. I. konfiscēto apliecību. Nesastopot mani personīgi, viņš esot bijis ļoti saskaities un piedraudējis, ka gan tam Marnicam lauzīšot kaklu. Par laimi mana līdzstrādniece atjautīgi pateikusi, ka apliecības mums vairs nav pie rokas, jo esot jau ar ziņnesi ceļā uz Skolas ielu. Gluži tā gan nu nebija, bet tagad mēs mierīgi varējām ievīstīt „karsto” papīru un nodot ekspedīcijas nodaļā. Ar to izbeizās šis incidents, un Dr. I. vairs netiku redzējis. Zobārstu pārstāvību uzņēmas Dr. Vidīņš. Par nožēlošanu viņš pēc kuņģa operācijas mīra, un viņa pēcnieka es neatceros.

AR LIELGABALU PRET ZVIRBULI

Ar māsām pārstāvības jautājums virsmāsu Kuškes personā bija atrisināts ļoti apmierinoši, lai gan ne manu draugu acīs. Bet ar to viņiem pagaidām bija jāapmierinās.

Labi lieta bija nostādīta ar aptiekariem. A. Dzirnes kunga personā mūsu rīcībā bija vīrs, kuŗš tikpat lietderīgi vadīja Farmācijas pārvaldi, kā arī veselības kameras aptieku nodaļu. Vispār taisnības labad man jāuzsver, ka aptiekaru lietās veselības nodaļai nekad nav bijušas ne mazākās grūtības. Pretēji parastajai parādībai ar reichskomisāra darbinieku pastāvīgo iekļaušanos, abu iestāžu aptieku referentu starpā valdīja priekšzīmīga sadarbība. Pie reichskomisāra šinī nozarē strādāja aptiekars Hencelts (Henzelt), mūsu nodaļā aptiekars Valbe (Walbe), abi baltvācieši ar plašu vērienu un ļoti prātīgiem uzskatiem. Ja tāda sadarbība būtu bijusi arī citās veselības nozarēs, tad tiešām darbs būtu bijis tīrais prieks.

Nokārtot apstākļus vecmāšu, masieru un kopēju nodaļās mēs nepaspējām. Vispār laiks bija par īsu, lai tiktu pie kāda apmierinoša nokārtojuma. Izredzes uz uzvaru austrumos 1943. g. samazinājās strauji. Tas arī ietekmēja veselības kameras darbību. Mēģinājumi kaut cik paplašināt kameras atbalstu ārstu saimē beidzās ar neveiksmi. Tā, par piemēru, Torņakalna kaulu tuberkulozes slimnīcas direktors Dr. Tiesnieks vienkārši atteicās strādāt līdzī. Cērēju piedabūt kameras darbā arī Dr. Staprānu. Pret viņu no paša okupācijas sākuma laika bija vērsušās niknas balsis. Viņš esot simpatizējis boļševikiem, jo esot tiem

uzdāvinājis savu privātklīniku. Lai pats gūtu priekšstatu par šī pārmetuma pamatu, izrunājos personīgi ar Dr. Staprānu. Viņš man paskaidroja, ka esot to darījis, vienkārši nenogaidot tik un tā priekšā stāvošo nacionālizāciju. Pret to nekas nebija ko iebilst. Un vispār nācu pie slēdziena, ka tas nekad nevar ietilpt manos uzdevumos izošņāt visu, ko katrs darījis un no kā vairījies boļševiku laikos, un vai šādā vai citādā rīcībā saskatāmas simpatijas pret boļševikiem jeb ne. Ar to gan sagādāju vilšanos „cietā kursa” pārstāvjiem latviešu ārstu saimē, bet biju tādās domās, ka civilpārvalde nedrīkst sniegt atbalstu personīgās izrēķināšanās tieksmēm.

Vēlāk biju ļoti pateicīgs ārstiem Dr. Staprānam un Dr. Ogriņam, ka viņi uzņēmās darba pārvaldes uzdevumā izmeklēt Latgalē derējamos strādniekus Vācijai. Tas bija nepatīkams darbs, jo šo strādnieku derēšanu veica SS, un dažreiz tas arī izskatījās vairāk pēc ļaužu ķerstīšanas. Darba pārvalde bija pieprasījusi ārstus, un veselības nodaļai tie bija jāpiegādā. Kad vēlāk pamudināju veselības kameras vadību pieaicināt Dr. Staprānu līdzdarbībai kamērā, tā dabūja atbildi, ka to nu gan ne no viena nevarot gaidīt, lai viņš kāptu uz grimstoša kuģa. Pret to nu atkal nebija nekas ko iebilst.

Kad Dr. Bušs norunātā kārtā atstāja Veselības departamenta vadību, grūti bija sameklēt citu direktoru. Vicedirektors bija Dr. Vankins, bet tas jau bija diezgan gados, un likās šaubīgi, vai viņam būs pa spēkam veikt šo visai neveiklo amatu. Te atkal lieku reizi parādījās, ka līdzdarbība latviešu pašpārvaldē nemaz nebija tāda lieta, pēc kuŗas būtu bijis daudz tīkotāju. Un jo tālāk ilga okupācija, un jo vairāk latviešiem kļuva skaidra lielā vilšanās savos atbrīvotājos, jo grūtāk kļuva pierunāt cilvēkus uz līdzdarbību. Tā bija arī šoreiz. Veselības departamenta direktora postenim neatradām nevienu vīru, un beidzot vicedirektors tika iecelts par direktoru.

Ar Vankinu sastrādājāmajies labi, tikai pie reizes viņš bija drusku straujš, un tad veselības nodaļai nācās pabremzēt. Reiz kādā braucienā apmeklējām Valku. Apriņķa vecākais laikam bija ienīdis savu apriņķa ārstu, jo viņš sāka nopietni žēloties par pēdējo un apgalvoja, ka tas esot sācis rakstīt pārāk daudz spirta zīmju, tā kā lieta esot izvērtusies par neciešamu skandālu. Ar tādu apriņķa ārstu viņš nevarot sastrādāt, un būtu labāk pārceļt to uz citu apriņķi. Departamenta direktors tam piekrita, un tāpēc es izteicos, ka ja tas tiešām tā ir, tad veselības nodaļa piekritīs ārsta pārcelšanai, jo korupcija ir izskaužama.

Vienojāmajies ar Dr. Vankinu, ka viņš sagatavos visu materiālu pret apriņķa ārstu, sevišķi sakopos visas masveidīgi izrakstītās spirta zīmes. Apriņķa vecākais bija aplaimots un pēc mūsu aizbraukšanas viņš laikam bija krietni „uzdevis garu” savam apriņķa ārstam, kuŗš pa mūsu apmeklējuma laiku atradās prombūtnē apriņķī, piedraudēdams, ka nu jau viņam Valka būs jāatstāj.

Nabaģa ārsts uztraukumā pat bija steidzīgi atbraucis uz Rīgu un ieradās arī veselības nodaļā Smilšu ielā. Varēju viņam tikai pateikt, kādus apvainojumus bija cēlis apriņķa vecākais, un ka šī lieta tiks pārbaudīta, bet varēju arī mierināt, ka bez pietiekama pamata neviens nedomās izdzīt viņu no Valkas. Pēc apriņķa vecākā apgalvojumiem varēja domāt, ka nu būs sakopots biezs žūksnis spirta zīmju; bet kad beidzot apvainojošais materiāls no departamenta pienāca, biju ļoti pārsteigts ka tanī atradās veselas divas zīmes. Tā nu Valkas apriņķa vecākajam tomēr bija jāiztiek ar savu nemīlēto apriņķa ārstu.

Līdzīga lieta notika Kuldīgā. Neatceros vairs kāda iemesla dēļ departamenta direktors ar veselības kameras otro priekšsēdētāju tiesas ārstu Dr. Koceru bija izbraukuši revidēt Kuldīgas slimnīcu. Katrā ziņā slimnīcas direktors Dr. Knes-Knezinskis laikam labu negaidīja, jo viņam, ieraugot pa logu aug-

stus viesus, paspruka piezīme, ka nupat jau čekisti no Rīgas esot klāt. Protams, netrūka iztapīga plāpu iznēsātāja, un mūsu cienījamie amata vīri jutās smagi apvainoti. Ļoti nožēlojams bija, ka nevienam neienāca prātā tikt stāvoklīm pāri ar humoru. Es par visu šo incidentu dabūju zināt tikai post factum, jo otrajā okupācijas gadā sāku turēties vairāk pie neiejaukšanās principa, lai vismaz veselības sektorā pamazām rastos sajūta par tiešu pašpārvaldi. Bet šoreiz man nebija lemts palikt ārpusē, jo kādu baltu dienu Smilšu ielā ieradās Kuldīgas slimnīcas direktors un raudādams lūdza palīdzību. Vai viņš tieši esot tik smagi nogrēkojies, ka nu viņam esot uzdots nekavējoties pārcelties uz Ludzu, kamēr turienes slimnīcas direktors ieņemšot viņa vietu Kuldīgā. Vispirms, negribēdams iejaukties departamenta un arī kameras rīkojumos — ja, acīm redzot, tas bija abu amata vīru lēmums — aizrādīju kollēgam, ka tā nu ir pašpārvaldes lieta, kuŗu izšķīruši paši latvieši. Bet viņš tomēr nelikās apmierināts, līdz es viņu lūdzu atstātīt sīki visu notikumu. Pēc viņa stāsta tiešām man likās, ka te būs ticis šauts ar lielgabalu zvirbulim. Bet pirms lēmuma bija jāuzklausa arī otrā puse. Abi kungi — ir departamenta direktors, ir kameras otrais priekšsēdētājs — bija ļoti saniknoti un prasīja slimnīcas direktora pārcelšanu uz Ludzu. Bet vairāk par minētajiem neapdomātajiem vārdiem un dažām Kuldīgas slimnīcā it kā atrastām nekārtībām viņi nevarēja uzrādīt. Veselības departamenta ilggadīgais darbinieks Dr. Barkāns, ļoti nosvērts un taisnīgs kungs, ar kuŗu es neoficiālā sarunā apspriedos par neērto stāvokli, apstiprināja man, ka tāda rīcība pret Dr. Kņes-Kņezinski būtu netaisnība. Tā nu nācās izteikt veselības nodaļas veto, jo, par nožēlošanu, kungus pārliecināt un pierunāt neizdevās.

Bet tas netraucēja draudzību un uzticīgo sadarbību, kāda bija mūsu starpā līdz beigām.

Rīgas gados mācījos saprast, ka cilvēkam nav veselīgi, ja viņam dota vara pār citiem. Tāpēc autoritārā sistēma galu galā

ir netikumīga, jo veicina varas nepareizu izlietāšanu. Un ko varēja gaidīt no mazajiem, ja lielle deva visļauņākos piemērus? Visiem laikam būs zināms Rītprūsijas gauleiters un Ukrainas reichskomisārs Kochs. Kocham gaužam nepatika — kad viņš savā salonvilcienā braukāja no vienas valstības uz otru, tas ir no Rītprūsijas uz Ukrainu — ka bija jāšķērso teritorija, kuŗā viņš nebija valdnieks. Tas bija Bialistokas apgabals, kas administrātīvi piederēja pie Baltrutēnijas. Civiltārvaldes aprindās gāja valodas, ka Kochs līcis „okupēt” šo apgabalu, un ka starp viņa un Baltrutēnijas ģenerālkomisāra robezsargiem esot notikušas apšaudīšanās. Beidzot tomēr Kochs esot panācis savu un Bialistokas apgabals piešķirts viņam. Tādas lietas varēja notikt Lielvācijas varas lokā otrajā pasaules karā, kuŗā tika izšķirts tās pašas Lielvācijas galīgais liktenis.

ATKLĀTA DOMU APMAIŅA

Veselības kameras uzplaukšanu un saaugšanu ar ārstu aprindām ļoti aizkavēja sociālās apdrošināšanas jaunradīšanas pārāk ilgā novilcināšana. Boļševiki beigajā gadā bija likvidējuši visas Latvijā priekšzīmīgi noorganizētās slimo kases un citas sociālās apdrošināšanas iestādes. To vietā bija ieviesta brīvā ārstēšanās poliklīnikās un slimnīcās. Kaut uz pirmo acu uzmetienu tas likās ļoti ideāli, pie tuvākas iepazīšanās tomēr parādījās šīs sistēmas trūkumi.

Ārstu darbs poliklīnikā bija iedalīts 6 stundās, no kurām 4 stundas bija slimnieku pieņemšanai, 2 mājas vizītēm. Bija noliktas darba normas. Piemēram chirurgam pa stundu bija „jāizlaiž cauri” 12 slimnieki, tātad caurmērā iznāca 5 minūtes katram. Sešu stundu darbs skaitījās viens komplekts, un tas bija likts pamatā mēneša algai. Algas bija zemas. Izdevumi par zālēm slimniekam bija jāsedz pašam. Tātad brīvai ārstēšanai kā no slimnieka, tā no ārsta puses piemita diezgan nepatīkami „āķi”. Ārsts nevarēja pamatīgi strādāt, jo norma bija jāizpilda, un kārtīgs atalgojums kā dzenulis kārtīgam darbam atkrita. Slimnieks nevarēja griezties pie ārsta pēc savas izvēles, bet viņš tika iekļauts masu pieņemšanā, kurā par individuālu ārstēšanu nevarēja būt runas un par zālēm, kā jau teikts, bija jāmaksā pašam. Tātad iznāca, ka padomju ļaužu paradīzē netika cienīts dzīvais cilvēks, bet sava cena bija nedzīvām aptiekas precēm. Te neviņus nāk prātā uzraksts uz Krievijas dzelzceļu preču vagoniem: sorok čelovek, vosjem lošaģei, ti. 40 cilvēku,

8 zirgi. Lai gan ar to bija tikai izteikts, cik cilvēku un cik zirgu varēja ievietot vienā vagonā, taču šis uzraksts netīši simbolizēja to zemo cieņu, kādā cauri visiem laikiem atradies dzīvais cilvēks plašajā mātuškā.

Kad ienāca vācieši, tauta kā pašsaprotamu lietu gaidīja visu šādu āziātisku iekārtojumu nekavējošu atcelšanu, tāpat arī katrs turēja par tikpat pašsaprotamu lietu privātīpašuma tiesību atjaunošanu. Bet nenotika ne viens, ne otrs. Lielvācijas varasvīriem nerūpēja nekādi Eiropas kultūras principi, bet vienīgi varaskāre un tieksme izmantot atbrīvotās draudzīgās tautas. Pret bolševiku medicīniskās aprūpes sistēmu sāka cīnīties visi tie, kas sajuta tās necienību un pretkultūrālo būtību. Bet, par nožēlošanu, pēdējo skaits bija niecīgi mazs. Turpretim bija jāpārvar visādu nogrupējumu intereses, no kuŗām visstiprākā bija arodbiedrību savienība, aiz kuŗas stāvēja visuvarenā Lielvācijas „Arbeitsfront“. Pierādījās lieku reizi, ka arodbiedrības ne vienmēr stāda pirmā vietā paša strādnieka intereses, bet vairāk meklē ceļus varas un ietekmes paplašināšanai.

No Vācijas 1942. g. pirmajā pusē bija ieradies kāds reichskomisāra darbinieks, sociālās apdrošināšanas lietpratējs, kuŗam bija uzdots izstrādāt šīs apdrošināšanas jaunradīšanas projektu. Ar šo vīru lūkoju sadarboties. Biju izstrādājis memorandu par apdrošināšanas ātras jaunuzbūves nepieciešamību, kuŗu viņš atzina par ļoti labu un pārliecinošu, bet tālāk par to mēs netikām. Beidzot aizgāju pie paša Drechslera un atreferēju viņam par neciešamo stāvokli. Tā kā reichskomisāra iestāžu vilcināšanas paņēmieniem gals nebija saredzams, Drechslers pilnīgi piekrita priekšlikumam — ķerties pašiem pie projekta izstrādāšanas par sociālās apdrošināšanas atjaunošanu Latvijā.

Nekavējoties ataicinājām no Vācijas kādu piedzīvojušu slimokases direktoru, kuŗš tad priekšzīmīgā sadarbībā ar latviešu lietpratējiem un Veselības departamenta darbiniekiem nedēļas laikā izstrādāja visas puses apmierinošu visu Latviju

aptverošu apdrošināšanas projektu. Ģenerālkomisārs tam piekrita un nu ceļš būtu bijis brīvs uz saprātīgu stāvokļa atjaunošanu.

Bet tad visi šī projekta sīvie pretinieki ar arodbiedrību savienības priekšnieku Hānu (Hahn) priekšgalā sacēla tādu traci, alarmējot arī visādas varenas Berlīnes iestādes, ka Drechsleram atkal neatlika nekas cits, kā vienīgi nopūsties. Minētajam Hānam mēs Smilšu ielā bijam piedēvējuši palamu „mežonīgais Hāns”. Šis vārds bija dots pretstatā mūsu labklājības nodaļas vadītājam, arī Hānam, kurš mēs saucām par „rāmo”, jo viņš bija ļoti godīgs, kluss un patīkams kolēģa. Turpretim „mežonīgais” viņa uzvārda brālis bija tipiska civiltārvērdes parādība: pēc gara stājas pilnīgs mietpilsonis, negaidīti ticis pie plašas varaš un tās apskurbis. Ar tādiem cilvēkiem gara kontakts un prātīga saruna nebija iespējami.

Reiz „mežonīgais” Hāns ar plašu žestu bija ielūdzis visus mūsu galvenās daļas darbiniekus ar Benneru priekšgalā uz varietē teātra izrādi Lāčplēša ielā 25. Pēc izrādes bija paredzēts tuvināšanās vakars. Paredzot pamatīgas dzīres, aizbildinājos ar slīmīgu kuņģi un biju darījis pareizi, jo tuvināšana izvērtās par smagu afēru, kurā Hāns, laikam gribēdams parādīt savas spējas, bija sācis daudzīt traukus un nemetis mieru, kamēr viss uz galda bijis saaplēsts.

Tā nu mēs ar savu apdrošināšanas projektu cauri netikām. Viens no galveniem pretargumentiem bija tas, ka sociālā apdrošināšana Latvijā nedrīkst būt labāka kā Vācijā. Un kad beidzot pēc ilgas tiepšanās apdrošināšana bija gatava, tad tā tiešām neapmierināja ne apdrošinātos, ne ārstus. Man palika tīri kauns par šo iznākumu. Lai bolševiku sistēma bija vai kāda, tā vismaz bija viengabalaina, ar līdz galam izvestu principu pamatā, kamēr viss, ko mēs darījām civiltārvērdē, bija ne cepts, ne vārīts, jo mūsos nebija tieksme apmierināt laudis, bet tie tika uzskatīti vienīgi par visādu interešu nogrupējumu spē-

košanās objektiem. Un viss tas noritēja aiz greznās varenās Lielvācijas civilpārvaldes fasādes. Kungi tiešām domāja, ka „mazkultūrālās austrumtautas” nespēj saskatīt aiz šīs fasādes nožēlojamo gara nabadzību.

Mazs piemērs lai ilustrē to. Kādu dienu Rīgu apciemoja Vācijas ārsts vadītājs Dr. Konti. Augstā viesu saņemšanai Spilves gaisa ostā bija ieradušies visi civilpārvaldē nodarbinātie ārsti. Atceļā uz Rīgu auto kolonna iegriezās Kleistiņos, lai viesim parādītu pazīstamo priekšzīmīgi nostādīto Latvijas universitātes seruma staciju. Vadītājs prof. Dārziņš saņēma apmeklētājus un ne bez lepnības izvadīja tos caur staciju, dodot vajadzīgos paskaidrojumus. Dr. Konti bija manāmi ietekmēts no visa redzētā un dzirdētā. Pa apskates laiku Dr. Konti pavadībā esošais Austrumministrijas veselības nodaļas vadītājs pienāca man klāt un pārmeta, kāpēc es kā attiecīgās veselības nodaļas priekšnieks nevadot viesus pats un astājot to kādam latvietim. Aizrādīju, ka taču neesmu nekāds liepratējs, ne arī šīs seruma stacijas amatēvs. To viņš negribēja atzīt un teica, ka tas būtu bijis mans pienākums. Esot nepieklājīgi pret augsto viesi, ka viņš saņemot paskaidrojumus no kāda iezemieša. Tagad saimnieki te esot mēs, vācieši, un to arī vajagot uz ārieni parādīt. Ko gan būtu domājis cienījamais prof. Dr. Dārziņš, ja es vai kāds blakus cilvēks bez kādām speciālzināšanām būtu piesavinājies serumstacijas amatēva lomu?

Saprātīga un taisnīga nostāja pret latviešiem gaužām nepatika zināmai grupai civilpārvaldes darbinieku. 1942. g. vasarā Vēgnera pēcnācējs Dr. B. uzaicināja mani ierasties uz atklātu domu apmaiņu Skolas ielā 1. Viņa līdzstrādnieks Dr. Šteinigers, kuŗš nodarbojās ar atutošanas iestāžu vadītāju apmācību, bet blakus amatā — austrumministrijas uzdevumā ar civilpārvaldes darbinieku politisku novērošanu, būšot pie šīs sarunas klāt. Esot teicami un svarīgi, ka ministrija varot iepazīties ar savu

padoto darbinieku domāšanas veidu un viņu no praktiskās pieredzes smeltiem uzskatiem par vietējām problēmām.

Tolaik es vēl ticēju, ka šādai domu apmaiņai būs kāda jēga un labprāt aizgāju. Neslēpu savus uzskatus, pamatojot tos ar to, ka Lielvācijai cīņā pret boļševismu vajadzīgi sabiedrotie, un ka latviešu līdzdarbība būs jo iedarbīgāka, jo labprātāk tā būs sniegta. To var panākt vienīgi, apejoties ar viņiem tieši kā ar draugiem un sabiedrotiem. Sarunas beigās Dr. B. sako-
poja visu teikto šādos vārdos:

„Tu gribi visādi veicināt latviešu labklājību, bet ar to tiek stiprināta viņu nacionālā apziņa. Turpretī mēs cenšamies turēt viņus trūkumā un apspiestībā, lai viņos jo drīzāk un jo ciešāk rastos tieksme pārvācoties, lai izkļūtu no visām likstām.”

Arī šeit lieku reizi parādījās paviršība, ar kādu civilpārvalde domāja atrisināt tautu psiholoģiskās problēmas, un beidzot kailās varas atzīšana par vienīgo un vispārīgo līdzekli visu jautājumu pārvarēšanai. Tobrīd domāju, ka šādi ir vienīgi manu „draugu” uzskati, un ka austrumministrija nopietni cenšas, izpētot savu darbinieku pieredzi un uzskatus, izdibināt pareizāko veidu, kā pieiet austrumtautu jautājumiem. Tikai vēlāk bija jāsaprot, ka šī saruna tika rīkota vienīgi, lai dabūtu konkrētu materiālu pret mani kā nevēlamu „letīņu” draugu.

Neilgi pēc tam notika Tautas palīdzības priekšnieka maiņa. Par priekšnieku pie Tautas palīdzības dibināšanas bija iecelts Iekšlietu ģenerāldirektors ģen. Dankers. Pusgada laikā TP bija izvērtusies par plašu organizāciju, kuŗu ar priecīgu sirdi tieši veicināja visa tauta. Ar to TP vadība bija kļuvusi par uzdevumu, kuŗu veikt blakus amatā uz priekšu kļuva neiespējams. No otras puses bija vajadzīga stingra un ļoti uzmanīga vadība, lai izsargātu TP no atsevišķu politisku nogrupējumu ieviešanās, un lai saglabātu tās raksturu kā visu tautu aptverošas organizācijas. No ģenerāldirektoru aprindām tika izdarīti at-

tiecīgi priekšlikumi, un beidzot ģenerālkomisārs Drechslers piekrita Bruno Pavasara kunga iecelšanai par priekšnieku. B. Pavasars pieņemšanā pie ģenerālkomisāra uzsvēra, ka viņš apņemas pēc labākās apziņas kalpot savai tautai, ko Drechslers uzklausa bez iebildumiem, un šo savu solījumu viņš ir izpildījis apzinīgi, ar lielu sparū un apdomību, veitījot visus savus spēkus cēlajam darbam, nesņemot par to nekādu atlīdzību.

Priekšnieka maiņa notika TP telpās Elizabetes ielā svinīgā aktā, kurā piedalījās visi darbinieki. Man kā ģenerālkomisāra referentam TP lietās bija jāaizstāj Drechslers, kurš bija uzņēmis TP protektora goda amatu. Jāuzsver, ka Drechslers ar labvēlību vēroja TP uzplaukumu un nekad nelika šķēršļus darbā ne savam referentam, ne pašai organizācijai. Protams, aktā man bija jāuzrunā dalībnieki. Uzsvēru latviešu valodā, ka aprūpes darbs var tikt paveikts sekmīgi tikai tad, ja tanī piedalās visa tauta, vienota kopējam cēlam mērķim. Šī vienotība no savas puses ietekmē visu tautu, veidojot un stiprinot tās apziņā kopības sajūtu, saliedējot cieši kopā visu tautu vienā stiprā un izturīgā kopībā. Latviešu tautai piemīt visas tautas kopības pazīmes, kopīga valoda, kultūra un nacionālā apziņa cauri gadsimtiem. Tāpēc nav ko šaubīties, ka arī tagad tauta sekmīgi iznesīs uz saviem pleciem un paveiks visus tos uzdevumus, kas tai uzlikti ar TP mērķiem.

TP darbinieki un draugi, neizslēdzot pašu Drechsleru, labi zināja, ka tās darbā tikpat čakli tiek veikti aprūpes, kā arī kultūrās uzdevumi.

Bija skaidrs, ka viss tas pārvācotājiem nepatiks. Otrā dienā latviešu laikrakstā Tēvijā viss bija atreferēts, par nelaimi arī manas uzrunas saturs ar visiem sīkumiem. Pēc kādām dienām Dr. B. piezvanīja man un pārmeta, kā es varot apgalvot tādas lietas par latviešiem. Tas neatbilstot faktiem un nesot pareizi. Latvieši neesot nekāda tauta, bet tikai cilts,

kurai neesot nekādas tiesības uz patstāvīgu eksistenci kā tādai. Viņš esot licis pārtulkot Tēvijas referātu vācu valodā un tūdaļ nosūtīšot to uz Berlīni austrumministrijas rīcībā. Tā nu pēc ģimenes dienas bija otrā smagā kļūme. Kad paziņoju par to ģenerālkomisāram, vienīgais, ko viņš pateica, bija: „Jūs esat pielaiduši kļūdu. Uz priekšu, ja jūs vēlaties teikt runu, tad gādājiet iepriekš, lai zālē neatrodas neviens no preses!”

Tā es arī vēlāk darīju, jo turpmāk vēl bieži gadījās teikt runas propagandas nodaļas uzdevumā, kuŗas vadītājs Dresslers arī izturējās labvēlīgi latviešiem. Bet, par nožēlošanu, šī piesardzība nāca par vēlu. Mani labvēļi nesnauda un lai gan tikai pēc laba pusgada, bet tomēr 1943. g. pirmajos mēnešos bija panākuši, ka ar tiešu austrumministrijas rīkojumu man tika uzlikts stingrs aizliegums vispār teikt atklātas runas.

Ģenerālkomisārs bija ļoti sašutis par tādu iejaukšanos viņa varas lokā, jo rīkojums bija dots, neievērojot viņu kā manu tiešo priekšnieku. Viņš personīgi ieradās pie paša Rozenberga un tiešām panāca, ka divus mēnešus vēlāk aizliegums atkal tika atcelts.

REPRIVĀTIZĀCIJA AR PROPAGANDU

Tas bija 1943. g. pavasarī, tieši īstajā laikā, jo propagandas nodaļai bija vajadzīgi runātāji. Lieta bija tā, ka beidzot pēc turpat 2 gadus ilgstošas tiešanās civilpārvalde bija nolēmusi ķerties pie īpašumu reprivātizācijas. Kā zināms, pēc boļševiku padzišanas visi gaidīja, ka jauno valdnieku pirmais solis būs boļševiku ievestās iekārtas nekavējoša atcelšana un atgriešanās pie Latvijas brīvvalsts likumiem. Tas sākumā būtu bijis viegli izdarāms ar vispārīgu rīkojumu. Reizē ar to vācieši būtu izrādījušies par patiesiem atbrīvotājiem un iemantojuši visu austrumtautu neierobežotu uzticību, ieskaitot arī pašus lielkrievus, kuņos zemnieki, gluži tāpat kā Latvijā un kā visur pasaulē, arī ilgojās pēc sava stūrīša zemes un no vāciešiem gaidīt gaidīja beidzot tā solījuma pildīšanu, kuņu Ļeņins savā laikā viltīgi viņiem bija devis un pēc varas sagrābšanas tikpat viltīgi un viegli lauzis.

Ar zemes piešķiršanu privātīpašumā Hitlera rokā bija ielikta vienreizējā izdevība ar sekmēm nobeigt kuņu austrumos un uz visiem laikiem atbrīvot kultūras pasauli no sarkanā rēga draudiem. Tas austrumos bija skaidrs katram vienkāršam cilvēkam. Vāciešos arī netrūka pat visai nozīmīgu personu, kuņas nemitējās aizrādīt uz šādu nepiedzīvotu likteņa labvēlīguumu. Civilpārvaldē pat oficiāli cirkulēja vairāki memorandi, kuņos bija ieteiktas austrumos realizējamās politiskās vadlīnijas: kā pirmais solis — īpašuma tiesību atjaunošana un zemes izdališana zemniekiem; kā otrais — nacionālu valdību iecelšana

un patstāvības piešķiršana. Ar to Vācijai būtu radušies uzticami sabiedrotie un līdzcīnītāji pret kopīgo sarkano ienaidnieku, tā saudzējot vācu kaņavīru asinis.

Bet Hitlers bija akls pret šādām izredzēm, viņš palāvās vienīgi uz ieroču varu un neuzticīgi bažījās, vai tikai austrumtautas nevērsīs ieročus pret vācu kaņaspēku. Starp minēto memorandu autoriem bija izcili kaņā vadoņi, kā, piemēram, ģenerālfeldmaršals fon Reichenaus un kājnieku ģenerālis Henriči, kuņi no savas frontes pieredzes bija pārliecināti, ka, apmierinot austrumtautu taisnīgās prasības, Vācija var iegūt tikai patiesus draugus.

Rozenbergs savā nostājā bija ļoti nekonsekvents. Viņš gan sapņoja par Ukrainas patstāvību, bet Baltijas valstu iekļaušana Lielvācijā un galīgā pārvācošana viņam bija sirdslieta. Agrāro reformu viņš bija apzīmējis par vēsturisku pārestību, nodarītu Baltijas vācietībai, kuņū izlabot būšot viņa vēsturiskais uzdevums. Bet Rozenbergs vairāk bija teorētiķis nekā praktiskās politikas vīrs, un savu nodomu realizēšanai viņam pietrūka pat mazākās enerģijas. Loze principā gan piekrita īpašumu reprivātizācijai, bet viņš to gribēja atlikt līdz kaņā beigām, ko viņš, protams, nevarēja iedomāties citādi kā uzvaras vainagotu. Tā arī bija vispār vairākuma nostāja, jo kungu domāja tad ar īpašumu tiesību piešķiršanu apbalvot uzticīgus elementus.

Arī šeit parādījās civīlpārvaldes vājā psiholoģija, jo neviens nevarēja iedomāties, ka latviešu zemniekam bija pavisam citādi uzskati: zeme tam pieder, paša Dieva piešķirta, no seniem laikiem, to gan varmācīgā kārtā var viņam atņemt, bet ar to neviens varmāka neiegūst tiesības uz to. Tātad uzdāvināt viņam zemi, kas viņam pieder pēc Dieva likumiem, neviens nespēj, bet vienīgi var atjaunot pirmatnējo tiesisko stāvokli. Beidzot 1943. g. Loze kā arī citi valdnieki bija sapra-

tuši, ka kaŗa uzvara ir kļuvusi diezgan ņaubīga lieta un ka ilgāk atlikt privātizāciju nevar.

Arī tagad vēl, lai nu gan novēloti, bet tomēr iespaidīgi būtu bijis iespējams izdarīt privātizāciju viena vispārīga rīkojuma veidā. Ar to vācieši būtu atguvuši daudz zaudētās uzticības. Bez tam ar vispārīgu īpašuma tiesību atjaunošanas deklarāciju viss jautājums būtu bijis atrisināts pamatīgi un vienkārši bez kādas liekas pārvaldes aparāta piepūles un laika zaudēšanas.

Bet, acīm redzot, ar to vācu pazīstamajam pamatīgumam nepietika. Civīlpārvalde sāka stāties pie individuālas īpašumu piešķiršanas, rīkojot svinīgus aktus un izsniedzot katram īpašniekam sevišķu dokumentu vai nu ar paša ģenerālkomisāra, vai arī apgabalkomisāra roku. Tas prasīja daudz laika un netrūka gluži pamatotu zobgalīgu piezīmju, ka šādējādi paiešot 10 gadi, līdz pēdējais saimnieks būs saņēmis savu īpašnieka apliecību. Arī tagad vēl kungi nevēlējās atteikties no apbalvojuma principa. Pirmie, kas saņēma savus dokumentus, bija tie, kas vislabāk bija paveikuši uzliktās nodevas.

Zemgales apgabalkomisārs privātizācijas svinībās deva piemēru citiem un atgādināja klausītājiem, ka boļševisms viņus ir nopostījis, un ka nu slavenais Lielvācijas vadonis ir tas, kas viņus izglābis no posta. Tāpēc visiem jābūt mūžīgi pateicīgiem, šī dziļā pateicība nekad neesot aizmirstama un pārmantojama nākošām paaudzēm. Citi apgabalkomisāri gan tik patētiski neizteicās, bet līdzīgs pamattonis bija manāms visās runās.

Propagandas nodaļa bija uzaicinājusi arī mani piedalīties runātāju darbā. Iegaumēju ģenerālkomisāra piekodinājumu un rūpīgi pārliecinājos pirms sapulces atklāšanas par to, vai nav klāt kāds preses vīrs. Viss gāja diezgan labi. Biju teicis runas Brīgera ziepju un Laimas šokolades fabriku strādniekiem. Propagandas nodaļa bija iedevusi katram runātājam konspektīvu pārskatu par izklāstījamiem jautājumiem. Bet man tas viss šķi-

ta tukšas frazes un ne tas, ko klausītāji vēlējās dzirdēt. Stāvoklis bija neērts un tanī slēpās visa civiltārvārdes divkosība. Patiesību mēs nedrīkstējām teikt, ka mūsu uzdevums ir pārvācot ļaudis un pārvērst tos par Švaukstiem. Dot solījumus bija iedomājams vēl mazāk, un aiz tukšām frazēm klausītāji tūlīt būtu pamanījuši nepatiesīgumu, jo salīdzināt vārdus ar darbiem tauta jau bija paspējusi gana notecējušos okupācijas gados.

Tāpēc teicu to, kam pats ticēju un ko cerēju. Lielvācijas vara 1943. g. vairs neatradās savā zenītā un bija jādomā, ka tai agrāk vai vēlāk būs jāmeklē draugi un palīgi. Ar to tad paši no sevis atkritis visi augstprātīgie un noziedzīgie nodomi par tautu ievācošanu, pārvietošanu un tml. Vislielākais svars piemītis tai tautai, kuŗa būs parādījusi sevi kā krietna un uzticīga līdzcīnātāja pret cilvēces drausmīgāko ienaidnieku, un ar to šī tauta vislabāk kaldinās savu nākotni. Viss tas ir jāapzinas un tādēļ jāsaslēdzas cieši kopā un jāturas pie savas tautas

Šādu domu gaitu mēģināju izskaidrot saviem klausītājiem, bet tas, protams, bija jāizdara piesardzīgi, lai neviens varbūtējs novērotājs nevarētu teiktajā saskatīt kaut ko politiski „pie-dauzīgu”. Pēc sapulces pie Brīgera man pienāca klāt kāds vecs draugs no landesvēra laikiem, kas ieņēma nozīmīgu posteni fabrikā, un brīdināja, ka klausītāju pēdējās rindās esot sēdējis kāds SD darbinieks, kuŗš esot pieteicies fabrikas vadībai kā savas priekšniecības nozīmētais sapulces novērotājs. Mans draugs, acīm redzot, runu bija noturējis par stipru, jo viņš solījās vajadzības gadījumā apliecināt tās nebīstamību. Bet nekas nepatīkams nenotika. Vai nu SD vīram pietrūka intelliģences, kā tas nereti gadījās apakšējās dienesta pakāpēs, vai arī kungji bija nolēmuši iepriekš sakrāt pietiekami pierādījumus pret runātāja kaitīgo lomu.

Ārpus Rīgas man bija uzdots teikt runas Rūjienā un Alojā Ziemeļlatvijā, un pēc tam Ilūkstē. Visur klausītāji pa lielākam

daļai bija zemnieki. Iespaidīgi bija vērot, kā visi alktin alka dzirdēt no atbraukušā varas pārstāvja mutes kaut cik ko svarīgu un nozīmīgu par nākotni. Bet ko tad tas mazais vācietītis varēja stāstīt par tādām lietām, zinādams, ka viņa pārstāvētā vara galu galā gatavo ļaunus nodomus. Sāku runāt par to, ka ir karš un nākotne nevienam nav zināma, bet zemnieks zina to vienu, ka ir jāar, jāsej un jāpļauj, viss noteiktā laikā, paklausot mūžīgiem dabas likumiem. Turēties pie zemes vienmēr ir bijis latviešu tautas stiprums, un tikai stipra un vienota tauta varēs runāt līdz nākotnē, prasot sev pienācīgo vietu. Nezinu, vai toreiz klausītāji bija apmierināti. Pusotru gadu vēlāk satiku skolotāju no Rūjienas bēgļu gaitās. Abi tobrīd mēs vēl cerējām drīzā laikā atgūt zaudēto dzimteni. Nepazinām viens otru, bet kad izrādījās, ka es esmu toreizējais runātājs, skolotāja stāsts sagādāja man dziļu prieku. Viņš teica, ka pēc sapulces ļaudis esot runājuši, ka tas vācietis toreiz gan viņiem esot visu beidzamo izvilcis no sirds dziļumiem un zinājis pateikt visu par zemnieku bēdām, rūpēm, par viņu lepnumu un spēka avotiem. Skaistāku apliecinājumu man neviens nevarēja sniegt par to, ka man tiešām bija izdevies aizkustināt tautas sirdi un runāt tautai saprotamu valodu . . .

Nav jau nekādas plašas starp vāciešiem un latviešiem, ja abi, tās pašas zemes izaudzināti, runā to pašu valodu un viens otru cienī kā cilvēku, un ja abus vieno mīlestība pret kopējo dzimteni.

Reprivātizācijas akcija iesākās ar plašu svinīgu aktu Mazajā Ģildē. Ielūgts bija liels skaits izcilu zemkopju no visas Latvijas, un pats Drechslers uzrunāja savus viesus, pēc kā viņš personīgi pasniedza katram savu īpašuma dokumentu. Arī es biju starp lūgtajiem viesiem. Bija tīrs prieks, cik ātri, sarunādamiem latviešu valodā, varējām saprasties un sirsnīgi un atklāti apmaiņties savām domām. Man blakus pie galda sēdēja kāds Vidzemes pazīstams vaislas zirgu audzētājs, un man tagad vēl

kā vienīgā piemiņa glabājas viņa vizītkarte. Viņš bija uzai-
cinājis mani iegriezties pie viņa ciemos, ja dienesta brau-
ciens aizvedīšot mani uz Ziemeļlatviju, bet vēlākā notikumu
norise pārvilka tam nežēlīgu svītru.

Uz veco dzimto vietu Ikšķīli, protams, es braucu pie katras
izdevības, gan ar divriteni, bet visbiežāk ar laiviņu pa Dau-
gavu. Kad arī tur gatavojās svinīgais privatizācijas akts, uz
kuŗu mani kā ikšķilnieku bija ielūdzis apgabalkomisārs Fusts,
mans draugs Vilis Z. ieteica jau trīs dienas iepriekš meēst, lai
tad izdotos visu svētību sevī novietot. Un tā arī bija, jo pa-
gasta ļaudis bija saziēdojuši tādu pārpilnību produktu, ka tie-
šām tikai ar piepūli varēja notiesāt visu galdā celto. Apriņķa
priekšnieks Veide apgabalkomisāra saņemšanu bija noorgani-
zējis sevišķi grezni. Uz lielceļa pats priekšnieks sešu kārtībnie-
ku pavādībā jāšus sagaidīja apgabalkomisāra mašīnu un pava-
dīja līdz tautas namam. Tur visa apriņķa kārtībnieki, ierindā
stāvot, sagaidīja augsto viesi, kuŗš tad īstā kaŗavadoņa pozā
apsveica komandu un lēnām aizsoļoja gar ierindu. Tāda godi-
nāšana viņam, acīm redzot, patika, un apriņķa priekšnieks labi
zināja, kā iztapt apgabalkomisāra vājībām.

Bet iztikt ar viņu varēja diezgan labi. Mans draugs Kārlis
Brēķis, vecs Daugavas laivinieks, bija žēlojies par paŗasta ve-
cāko, ka tas gribot viņam atņemt jau kopš daudziem gadiem
rentēto un rūpīgi kultivēto pļavas gabalu, lai piešķirtu to kā-
dam no saviem draugiem. Aizgāju pie Fusta, izrunājos pama-
tīgi un lieta bija nokārtota, mans vecais Brēķis palīka pie sa-
vas pļavas.

SADURSMES AR S.D.

Ar SD man nācās sadurties vēl divas reizes, un pie šīm sadursmēm humoram vairs nebija vietas, jo vispār SD no savas puses humoru nekad nepazīna un cilvēku dzīvības nevērtēja ne par grasi. Pirmais gadījums, par kuŗu man ir izdevība stāstīt, attiecas uz Dr. L. Kirchenšteini, padomju Latvijas ministru prezidenta prof. Kirchenšteina radinieci un audžu meitu.

Dikļu tuberkulozes sanatorija bija palikusi bez direktora, jo pēdējais pēc vāciešu ienākšanas patvarīgi bija atstājis savu vietu un aizgājis uz fronti par latviešu policijas bataljona ārstu. Sākām ar Dr. Bušu meklēt pēc jauna direktora — speciālista plaušu tuberkulozes ārstēšanā, bet, par nožēlošanu, nevarējām atrast tādu, kuŗa zināšanas un pieredze būtu pietiekami nobriedušas lielas sanatorijas vadībai. Tātad beidzot neatlika nekas cits, kā nozīmēt šim darbam Dr. Kirchenšteini, kuŗa strādāja tuberkulozes poliklinikā Akas ielā Rīgā. Sākumā viņa gan sīvi pretojās pārcelšanai, jo kas tad nu labprāt atstās galvaspiēsētu, lai dotos uz tālajiem Dikļiem, no kuŗienes pat uz aprinča pilsētu Valmieru ir turpat pie 20 km. Bet beidzot viņa tomēr piekrita, saprotot mūsu argumentus, ka cita speciālista nav un kā tiešām nevar taču atstāt sanatoriju bez ārsta.

No lasītājiem pazīstamā Dr. B. biju saņēmis aģentu sastādītu Rīgas ārstu sarakstu ar to politiskā noskaņojuma raksturojumu. Šinī sarakstā Dr. Kirchenšteine vienkārši bija apzīmēta par „sarkanu”, bez kādiem tālākiem paskaidrojumiem. Acīm redzot šis raksturojums bija dots pavirši, bez personīgas zinā-

šanas. Dr. Kirchenšteines nelaime bija tā, ka viņa nesa lautā ienīstā ministru prezidenta uzvārdu. Rīgas ārstu aprindās viņas pārceļšana uz Dikļiem tika saprasta kā politiska trīmda, bet Valmieras apriņķa vecākais asi protestēja pie apgabalkomisāra pret to, ka par sanatorijas direktriši tiekot iecelta kāda komūniste. Patiesībā Dr. K. ar politiku nemaz nenodarbojās, bet bija apzinīga, čakla un savā speciālitātē krietna ārste. Par to arī man izdevās pārliecināt apgabalkomisāru Hanzenu, un viņš solījās dot jaunajai direktrisei savu atbalstu. Tātad formālie šķēršļi bija pārvarēti, bet atlika vēl grūtības pašā sanatorijā, kuŗa jau dažus mēnešus bija palikusi bez ārsta-direktora. Pa to laiku virsmāsa bija uzstājusies par direktriši un tagad, protams, bija ļoti neapmierināta par to, ka nu būs jāpakļaujas kādai ārstei.

Slimnieku disciplīna arī bija visai cietusi. Ar vienu vārdu Dr. Kirchenšteinei bija priekšā diezgan grūts uzdevums. Lai atvieglotu sākumu, mēs ar Dr. Bušu personīgi pavadījām viņu uz jauno vietu, saaicinājām visus sanatorijas slimniekus un darbiniekus un katrs savā uzrunā uzaicinājām tos izturēties apzinīgi un disciplinēti, pie kam drošības pēc nepiemirsu piezīmēt, ka pats apgabalkomisārs atbalsta jaunās direktrišes iecelšanu. Otrajā dienā atvadoties ieteicu Dr. K. turēties drošsirdīgi un gaidīt ziedoni, jo līdz nākošā gada vasarai mēs cerējām sagādāt kādu citu kollēgu par direktoru. Tikpat vīrietim vieglāk iegūt autoritāti un panākt kārtību. Jo lielāks paldies bija jāsaka Dr. K. par dūšīgo uzņēmību tik grūtos apstākļos.

Pirmos mēnešus viss gāja labi un no Dikļiem nekādas ztraucošas vēstis nenāca. Dr. K. rakstīja, ka viņa ir iestrādājusies, ka sanatorija atzinusi viņas autoritāti un ka viņa jūtoties apmierināta. Kā sveicienus no Vidzemes viņa reiz atsūtīja man gabalu ļoti garšīga zāvēta bekona un reiz trauciņu ar Vidzemes kaņepēm un pašdarinātus cepumus. Šim sirsnīgajām dāvanām vēlāk vēl bija sava nozīme.

Pēkšņi 1942. g. vasaras sākumā mūs pamatīgi izbiedēja vēsts no Dikļiem, ka sanatorijas saimniecības vadītājs izdarījis pašnāvību. Izmeklēšanā izrādījās, ka pamatā bija diezgan plaša korupcija, kuŗu enerģiskā direktriese bija atkiājusi. Šinī lietā kaut kā bija iejaukta arī virsmāsa un vēl daži no ilggadīgiem sanatorijas iemītniekiem-slimniekiem. Nācu ar piedāvājumu Dr. K. atgriezties uz Rīgu, ja viņa to vēlētos šādos nepatīkamos apstākļos, bet viņa teicās, ka līdz rudenim vēl izturēšot. Šis lēmums izrādījās liktenīgs. Oktobra beigās saņēmu ziņu, ka SD apcietinājis direktriši un ievietojis Valmieras koncentrācijas nometnē.

Tagad sākās ēva cīņa, kuŗā, par nožēlošanu, stāvēju viens pats. Aizrakstīju uz SD un lūdzu paziņot Dr. K. aresta iemeslus, uzsverot, ka viņa bija iecelta sanatorijā par direktriši ģenerālkomisāra uzdevumā, un ka viņa veikusi atbildīgu uzdevumu tuberkulozes apkaŗošanas laukā. Aizrādīju arī, ka nav nemaz tik viegli sameklēt speciālistus ar pietiekamām zināšanām šajā tik svarīgajā nozarē un ka civilpārvaldei ir tiesības prasīt, lai tā tiktu informēta pirms tik nopietnas politisko organu iejaukšanās, lai slimnieku aprūpē nerastos traucējumi.

Uz tik nopietnu valodu SD tomēr nācās atsaukties, lai gan šie kungi bija pieraduši ķerstīt un apcietināt ļaudis bez mazākās apdomāšanās un bez kādas atbildības. Pēc vairākām nedēļām pienāca diezgan plašs raksts, kuŗā bija teikts, ka Dr. K. esot padomju ministru prezidenta audžu meita un kā tāda bez šaubām komūniste. SD jau kopš mēnešiem esot viņu novērojis un viņas apcietināšana esot izrādījusies par neatliekamu. Tad bija uzskaitīti 16 „apsūdzības” punkti, kuŗus es par nožēlošanu visus no galvas nevaru atreferēt. Pa lielākai daļai tās bija SD izgudrotas nejēdzības, par piemēru — viņa esot rupji apgājusies ar slimniekiem un ar personālu, saimniecības pārzini viņa esot pat iedzinusi pašnāvībā. Vissmagākais punkts bija tas, ka direktriese esot Ziemsvētku vakarā pieaicinājusi pie eglītes

arī divus sanatorijā nodarbinātus krievu gūstekņus, esot tos apveltījusi ar Ziemsvētku dāvanām, kaut tas esot stingri aizliegts, un visādi parādījusi tiem savas simpatijas. No visa tā jau esot redzams, ka viņa ir nelabojama un bīstama komūniste.

Ar tik neveiklu rakstu man nenācās grūti tikt galā. Atbildēju, plaši apgaismojot un sīki iztirzājot punktu pēc punkta. Apsvēru katru SD pievestu faktu no tā viedokļa par cik tas varētu kārtējas tiesas priekšā tikt uzskatīts par derīgu liecību. Šāda uzmanība no manas puses SD komandierim Dr. Langem — hauptšturmfirmers Lībrams bija aizgājis uz fronti — acīm redzot kļuva neērta, jo viņš laikam pats apzinājās sava stāvokļa juridisko vājumu. Viņš sāka atvairīties ar uzbrukumiem personīgi man, aizrādot, ka esot ļoti uzkrītoši, ka nesaprotamā kārtā „štandartenfirera“ kungs tik stipri interesējoties par kādu neģēlīgu komūnisti. Varbūt iemesls esot meklējams tanī faktā, ka D. K. esot atkārtoti piesūtījusi „štandartenfirera“ kungam lielus pārtikas saiņus. Dāvanu pieņemšana no iezemiešiem civilpārvaldes darbiniekiem bija aizliegta.

Aizgāju tūlīt pie ģenerālkomisāra un parādīju viņam šo Dr. Langes vēstuli. Izstāstīju, kādi un cik lieli tie sutījumi bijuši, bet Drechslers atmeta ar roku, ka par tādiem niekiem neesot ko runāt. Varu iedomāties, ar kādām pratināšanām un mocībām šie slepkavas nometnē būs izspieduši no nabaga Kirchenšteines visus šādus sīkumus. Dr. Langem pretuzbrukums neveicās un viņš redzēja, ka man bija izdevies ieinteresēt pašu Drechsleru. Beidzot saņēmu paziņojumu, ka atbilstoši ģenerālkomisāra prasībām Dr. K. lieta esot uzticēta vēlreizējai pārbaudei kādam vecākam piedzīvojušam ierēdnim. Tagad uzelpoju, jo nu taču bija pamats cerēt uz lietas labvēlīgu izbeigšanu. Bet man nācās rūgti vilties, jo es vēl nepazinu SD asinskāri, viltību un arī kaut mazākās sirdsapziņas trūkumu.

1943. g. janvāra beigās pienāca SD komandiera raksts, kurā viņš paziņoja, ka tuvākajās dienās Dr. K. tikšot atlaista no

apcietinājuma. Biju ļoti priecīgs par lietas laimīgo izbeigšanu. nožēloju paziņot Jums, ka K. — jaunkundze savas atlaišanas dienas rīta stundās izdarījusi bēgšanas mēģinājumu un bēgot nošauta. Lai sniegtu Jums pareizu notikuma norises attēlojumu, pievienoju attiecīgā ierēdņa ziņojuma norakstu.”

Sekoja ziņojuma teksts: „Šodien septiņos no rīta man bija uzdots pārvest K. jaunkundzi uz citu korpusu, kur viņu nepazīna, lai pie atlaišanas nenotiktu gaidāmais ieslodzīto komunistu simpatijas demonstrējums. Pēkšņi viņa sāka skriet. Viņai mugurā bija viegls tērps un tāpēc es, dienestam silti saģērbies, nevarēju viņu panākt. Saucienus stāt viņa neuzklausīja. Tāpēc tvēru pēc pistoles. Viņa bija jau kāduš 70—80 soļus priekšā un rīta mijkrēslī vēl tikko saredzama, kad es izšāvu vairākas reizes. Redzēju viņu krītam, un kad pienācu klāt, viņa jau bija beigta.”

Laikam viss šis drāmatiskais SD stāsts bija sacerēts par izsmieklu mulķīgajam štandartenfireram, kas ar saviem argumentiem domāja kaut ko panākt pret visuvareno SD.

Neapraķstāms sašutums par tādu nelietību pārņēma mani, bet bija jāsaprot, ka te nekas nav darāms. SD zināja, kā savus upurus paturēt ķetnās. Bet tomēr nenocietos atbildēt Dr. Langem, lai viņš vismaz zinātu, ka neviens viņa meliem netic: „Jūsu paziņojumu saņēmu. Man neatliek nekas cits kā pieņemt nožēlojamo faktu zināšanai un izteikt dziļu apbrīnu Jūsu ierēdņa spējām šaušanā, kuŗam pat izdodas ar pistoli trāpīt skreļošanai cilvēkam rīta krēslā 70—80 soļu attālumā.”

Otrs gadījums bija ar Dr. Šēnfeldu (Schoenfeld), pazīstamā Pārdaugavas Šēnfelda sanatorijas īpašnieka dēlu.

1943. g. pavasarī Dr. Šēnfelds ieradās pie manis Smilšu ielā. Viņš sākumā bija ievietots Rīgas getto, bet viņam bija izdevies izdabūt no Berlīnē esošās SS iestādes „Volksdeutsche Mittelstelle” apliecību, ka viņa māte nav vis židiete, bet esot vai

nu vāciete, vai krieviete, — to vairs lāga neatceros. Minētā iestāde bija pakļauta SS rases un nometināšanas valdei (SS Rasse- und Siedlungsamt) un nodarbojās ar vācu izcelsmes austrumu apgabalu iedzīvotāju apzināšanu un repatriāciju. Uz šīs apliecības pamata Dr. Š. tika atzīts par „puszīdu”.

Viņš tika atbrīvots no getto un pārskaitīts veselības nodaļas rīcībā. Sākām ar Dr. Š. gudrot, kur viņam iesākt prakti. Viņš labprāt gribēja palikt Rīgā, bet es viņu brīdināju, ka būs gudrāk pārcelties tālāk nost no Reimersa ielas, un ieteicu uzņemties rajona ārsta pienākumus Indrā, kur ārsts steidzīgi bija vajadzīgs. Viņš tam piekrita un kopā ar māti un māsu pārcēlās uz dzīvi Indrā. Mēs gan domājam, ka esam rīkojušies gudri, bet nebijām aplēsuši, ka SD asins suni tik viegli neatstāj sava medījuma pēdas. Vasarā Dr. Š. divas reizes apmeklēja mani Smilšu ielā. Pirmo reizi viņš bija ļoti apmierināts un pašāvīgs nākotnei. Turpretī otro reizi viņš vairs nebija tik drošs un teica, ka esot nelaba nākotnes nojauta. Mēģināju viņu mierināt, aizrādīju, ka taču pati SS izniegusi viņam liktenīgo apliecību. Tā mēs šķīrāmies.

Dažas nedēļas vēlāk man zvanīja Dr. B. un stāstīja, ka pie viņa izmisuma pilnas ieradusās Dr. Š. dāmas, kuŗas viņš personīgi pazina no agrākiem laikiem. Tās stāstījušas, ka vienu dienu Dr. Š. kabinetā, rupji trokšņojot, ienākuši bruņoti SD vīri, lamādamies stipri piekāvuši nelaimīgo ārstu un aizveduši to uz Daugavpils SD cietumu, kur viņš trešā dienā nošauts. Ārsta māte un māsa saprotamā kārtā dabūja pilnīgu nervu sabrukumu. Dr. B. pie tālruņa man likās stipri sašutis. Viņš nosauca SD rīcību par neticamu brutālītāti, pret kuŗu viņš asi protestēšot. Viņš esot norunājis kopīgu protesta akciju ar SS un policijas vadītāju Latvijā Šrēderu. Bez tam par šo lietu interesējoties un esot izteicis nodomu iesākt izmeklēšanu arī virsprokurors pie reichskomisāra

Richters, Dr. B. uzacinaja man pievienoties kopējai protesta akcijai. Dr. Š. dāmas ieradīšoties pie manis, lai es no viņu personīgā stāsta varētu gūt pilnīgu notikuma norises ainu.

Kundzeš drīzumā atnāca un attēloja man savu šausmīgo piedzīvojumu un nelaiķa doktora likteni. Lieki piebilst, ka ilgi vilcinājos. Bez šašutuma par tādu necilvēcīgu rīcību, man bija cerība reiz pamatīgi iegāzt ienīstajam SD.

Vispirms aizskrēju pie SS brigadefirera Šrēdera, jo biju pārliecināts, ka viņam kā SS un policijas vadītājam Latvijā ir pakļauts arī Latvijas SD komandieris. Ar Šrēderu dažas reizes biju sastapies un atklāti izrunājos par vācu izturēšanos pret latviešiem. Man likās, ka mēs ar viņu esam vienis prātis, jo viņš sarunā dedzīgi aizstāvēja labākas sastrādāšanās un saprašanās prasību. Viņš izteicās, ka pie viņa rēgulāri notiekot viesības ar vadošām latviešu personām un solījās nākamoš reizi aicināt arī mani. Bet tas palika gan tikai solījums vien.

Šrēders, kā jau Dr. B. bija teicis, bija informēts par notikumu ar Dr. Š. un to nosodīja. Viņš aicināja mani rakstīt oficiālu protesta ziņojumu un iesniegt to viņam caur ģenerālkomisāra valdi. Viņš vēl atkārtoti piekodināja, lai es to lietu nostādot plaši („ziehen Sie die Sache ganz gross auf“). Tā es izdarīju un savās kaislīgājās dūsmās nemaz nepamanīju, ka Šrēders nekā nebija minējis par to, kā viņš pats nodomājis rīkoties šinī lietā. No manas sarunas viņam vajadzētu saprast, ka es viņu noturēju par Rīgas SD priekšnieku, bet viņš ne ar vārdu nemēģināja izlabot šo kļūdaino uzskatu.

Uzrakstīju ziņojumu pašam ģenerālkomisāram ar uzrakstu Ārsta noslepkavošana (Mord an einem Arzt) un attēloju visus man zināmos faktus, izteikdams domu, ka Daugavpils SD nodarījis rīkojusies patvarīgi un prasīdams lietas izmeklēšanu un vainīgo sodīšanu. Pavisam drīz nāca SD komandiera atbilde,

man jau no sarakstīšanās par Dr. Kirchenšteines gadījumu pazīstamajā ironiskajā tonī. SD aģenti esot pārbaudījuši Rīgas adresu galdū un tur atraduši morādījumu, ka Dr. Šēnfelda māte 1940./41. g. esot uzdevusies par židieti. Tātad Dr. Š. esot uzskatāms par pilnu žīdu, viņš esot mēģinājis slēpties un tāpēc neesot noslepkavots, kā tas paticies standartfirera kungam apzīmēt, bet saskaņā ar spēkā esošo pavēli viņam esot izpildīts sods nošaujot. Uz to tomēr nenocietos aizrādīt, ka adresu galdam datus sniedz paši iedzīvotāji, un ka Baigajā gadā dažs labs varēja uzdoties par žīdu, jo tas tobrīd bija izdevīgāk. Katrā ziņā ar adresu galda izsniegto izziņu vēl nav atspēkota galvenajai SS valdei pakļautas iestādes izdotā apliecība. Tādu pašu izziņu neviena kārtīga tiesa nevar atzīt, par dokumentu un uz tā pamata spriest par cilvēka dzīvību un nāvi. Tāds aizrādījums uz SD patvarību un varmācību nu gan nekad nebija piedodams un Marnica mērs bija pilns. SD dzirnavas sāka strādāt, lai pēc iespējas pamatīgāk samaltu šito pretestības graudu. Bet es pats drusku par vēlu atgīdos, ka biju palicis pilnīgi viens. Ne bravurīgais Dr. B., ne brašais Šrēders, ne arī notālē draudošais galvenais prokurors pēkšņi nebija vairs manāmi. Un jo tālāk, jo vairāk man likās ka no nelaimīgā Dr. Š. likteņa šeit veikli tika izveidotas lamatas, kurās nebija pārāk grūti ievilināt vientiesīgo cīnītāju pret vējdzirnavu spārniem.

Vēl gan dažus mēnešus varēju netraucēti strādāt, jo pats nekā nezināju par draudošo negaisu.

Darba un rūpju netrūka. Atkārtotos aizrādījumus par kārtējās tiesas praksi pretstatā SD patvarībai, gan vairs nevarēja salīdzināt ar bērna uzkāpšanu čūskai uz astes, bet tie sevišķi aizkāra SD patmīlību.

Ar tiesas praksi man bija izdevība iepazīties turpat Rīgā, jo nodaļu vadītāju pienākumos ietilpa arī regulārā maiņā darboties par vācu sevišķās tiesas piesēdētājiem. Šīs tiesas priekš-

sēdis un viens no diviem piesēdētājiem bija juristi, otrs juridisks lajs no civiļpārvaldes Vācu sevišķā tiesa bija radīta, lai iztiesātu smagos noziegumus, kuŗus pēc Latvijas tiesu prakses miera laikos sodīja Kaŗa tiesa. Tālāk šī tiesa sodīja vāciešu pārkāpumus un noziegumus. Lai gan sevišķā tiesa, kā jau kaŗa laika apstākļos, sodīja diezgan bargi, tad tomēr tikai pēc rūpīgas izmeklēšanas uz tiešu vainas pierādījumu pamata un stingri saskaņā ar likuma noteikumiem. Turpretī SD apmierinājās ar kaut kādu vieglprātīgi sameklētu faktu apgalvojumu, un ļaunākais bija tas, ka SD apvienoja sevī ir apvainotāja, ir tiesneša, un beidzot vislabprātāk, arī bendes lomu. Šāda rīcība kautrīgi tika apzīmēta par Sicherheitspolizeiliche Massnahmen, ti, drošības policijas soļu spēšanu. Tauta arī labi saprata šo liktenīgo starpību starp tiesas darbību un SD neierobežotu patvarību, un ja jau lieta bija nonākusi līdz sodīšanai, katrā ziņā deva priekšroku Sevišķai tiesai

Bija gan gadījumi, kuŗi man likās nepamatoti. Tā reiz kāds vīrs dabūja 2 gadus cietuma. Viņš bija klausījies ienaidnieka radio ziņas un savā darbnīcā kādam jautātājam, ko viņš tur darot, bija atbildējis: „Kausēju svinu, lai ielietu Hitleram acīs.” Iebildu priekšsēdim, ka tāds izteiciens uztverams tikai kā bērniskība, viņš man atbildēja, ka tiesai jāturas pie noteikumiem, kuŗi par radio klausīšanās un Lielvācijas vadoņa apvainošanu prasa stingru sodu zināmā apmērā. Vēl atceros divus gaļas spekulantus, no kuŗiem viens zemnieks būdams bija nodarbojies ar spekulēšanu, lai iegūtu līdzekļus rījas ceļšanai savās mājās, kamēr otrs spekulēja vienkārši naudas kāres dēļ. Abiem tika piespriesti astoņi gadi pārmācības namā. Aizrādīju priekšsēdim, ja pati tiesa atzīst pirmā spekulanta lietišķīgo nolūku, tad arī jāpielaiž mīkstinoši apstākļi. Uz to viņš atbildēja, ja reiz tiesas spriedums pasludināts, tad grozījumu varot panākt vienīgi procesa atkārtojuma ceļā. Bet kas to darīs? Liku priekšā saviem tiesas amata kollēgām, ka vajadzētu visus

tiesnešus un sevišķi prokurorus pirms amatā stāšanās ieslodzīt uz kādiem mēnešiem, bet ar noteikumu, ka viņi būtu neziņā par atbrīvošanas dienu. Tad tie iegūtu pareizu mērauklu par viena gada cietuma soda īsto garumu. Bet ar tādiem nejuridiskiem priekšlikumiem nebija ko cerēt uz juristu pretimnākšanu.

Veselības nodaļas vadītājam bija jāizpilda arī vācu oficiālā ārsta pienākumi (Amtsarzt beim Generalkommissar). Starp citu bija jāpārbauda civiltērvaldes darbinieku dienesta nespēja saslimšanas gadījumos. Reiz no kādas reichskomisāra nodaļas tika atsūtīta uz pārbaudi darbiniece, kuŗa žēlojās par zināmiem traucējumiem iekšējo asinsvadu nervu sistēmā. Izmeklēšanā izrādījās, ka kundze atradās grūtniecības pirmajos mēnešos, un ka tas deva iemeslu minētiem traucējumiem. Teicu viņai, ka tam jāpaliek starp mums un par to nevienam nav jāzina. Tādi traucējumi var gadīties arī no citiem iemesliem. Uzrakstīju viņai apliecību, ka tā dienestam nespējīga iekšējās nervu sistēmas traucējumu dēļ. Jau otrā dienā zvanīja telefons un kāda uztraukta un apvainota balss pārmeta man, kā es drīkstot slēpt darbinieces īsto iemeslu, un mani saukšot pie atbildības par oficiāla ārsta pienākumu neapzinīgu veikšanu. Saprātu, ka te kāds laikam grib izmantot izdevību atriebties ienīstam letofīlam. Atteicu, ka man bija jāapliecina tikai tas vai darbiniece darba spējīga vai ne. Uz to esmu atbildējis pievedot vispārīgo šīs nespējas cēloni. Sievieteš stāvoklis ir visai privāta lieta. Ja es par to kaut ko zinu, tad tas ir amata noslēpums, un bez izmeklētās personas piekrišanas man nav tiesību izpaust to citiem. Kundzei jau teicu, ka tam jāpaliek starp mums un viņa iebildumus pret to necēla. Ar to manam nezināmam pretiniekam bija jāapmierinas, jo mana nostāja bija korekta, bet tas lieku reizi apliecināja, ka pretnieki nesnauz.

Rīgā 1942. g. rudenī nomira rakstnieks Andrievs Niedra. Viņš, kā zināms, bija pēc 1919. g. 16. aprīļa landesvēra puča ieceltās valdības ministru prezidents. Kā tāds viņš nekad nebūtu varējis ķerties pie Latvijas vissāpīgākā un liktenīgākā jautājuma atrisināšanas pie bezzemnieku prasību apmierināšanas. Agrārās reformas izvešana bija nepieciešamais priekšnoteikums jaunās valsts iekšējā miera nostabilizēšanai. Tas ir viens no tiem iemesliem, kuŗu dēļ Latvijas valdībai A. Niedra bija jāuzskata par valsts nodēvēju un jāsoĶa par to. Ar vāciešu okupācijas valdes atļauju viņš bija atgriezies dzimtenē. Pie apbedīšanas bija jāuzstājas ar runu starp citiem Iekšlietu ģenerāldirektoram ģen. O. Dankeram. Viņš ļoti korrekti uzsvēra Niedras lielos nopelnus latviešu literātūrā, bet teica, ka par viņa politisko stāju galīgo spriedumu došot vēsture. Civīlpārvaldes darbinieki pēc bērēm ar sašutumu prasīja ģenerāļa apcietināšanu par to, ka viņš esot uzdrošinājis atklāti pelt Niedras vāciešiem draudzīgo politiku. Bet ģenerālkomisārs Drechslers bija prātīgāks un nomierināja karstās galvas.

To pašu gadu ar liktenīgu novēlošanos vācu okupācijas pārvalde stājās pie latviešu leģiona formēšanas. Zīmīgā kārtā Hitlers, ļoti negribēdams, beidzot bija piekritis šiem Himmlera nodomiem. Un kā visos savos pasākumos, tā arī šinī lietā vācu pārvalde apstājās pusceļā un, kā vienmēr, netika līdz galīgajām konsekvencēm. Kareivji bija vajadzīgi, to beidzot visi bija sapratuši. Vienkāršākais veids, kā tikt pie tādiem, būtu bijusi mobilizācijas izsludināšana. Bet tādai trūka likumīga pamata. Vācieši, kā okupācijas vara, tādu izsludināt nevarēja. Tā tad atlika vienīgi Zemes pašpārvalde. Bet pēdējai uz to nebija pirmā nepieciešamā priekšnoteikuma, ti. suverēnitātes, ko Lielvācija nevēlējās ne latviešiem ne citām tautām. dot. Izeja no šī strupceļa tika atrasta. Tās veids bija raksturīgs vispārīgai okupācijas pārvaldes rīcībai.

Ar rīkojumu tika uzdots darba pārvaldei uzaicināt visus no 1919.—1924. gadam piedzimušos jauniešus ierasties darba pārvaldes birojos. Tur notika veselības pārbaude un pēc tam katrs komisijas priekšā varēja izteikt vēlēšanos, kur viņu iedalīt, vai nu latviešu leģionā, vai gaisa izpalīgos, vai arī darba vienībās. Ar to tad it kā tika saglabāts brīvprātības princips. Lielākā daļa „brīvprātīgo” pieteicās leģionā, lai būtu kopā ar savējiem un kalpotu tieši savai dzimtenei.

Minētajos gada gājumos bija pārāk maz ārstu. Tātad parastajā ceļā sagādāt ārstus leģiona vienībām nebija iespējams, un bez medicīniskas aprūpes tās taču palikt nedrīkstēja. Mans priekšlikums bija ārstiem paplašināt iesaukšanu no 1918.—1912. g. Leģiona vadība piekrita un mēs rīkojāmies šādi. Veselības kamera saaicināja ārstus kopā un tad tos pēc kārtas uzrunāja kamera priekšnieks Dr. Bušs, latviešu leģiona ģenerālinspektora palīgs un Kājnieku priekšnieks plkv. Silgailis un beidzot veselības nodaļas vadītājs Dr. Marnics. Izklāstījām ārstiem stāvokļa nopietnību, ka latviešu zēnus bez medicīniskās aprūpes atstāt nevar un ka iesaucamo skaitā ārstu ir par maz. Tāpēc pēc kopīgas apspriedes esam nolēmuši, ka visiem ārstiem, kas dzimuši no 1912—1918. g., jāiestājas dienestā leģionā. Drusku mēs pie šīs lietas izmantojām pārsteiguma momentu. Patiesībā, mūsu rīcībai nebija nekāda likumīga pamata, bet vai nu ārsti tādā „juridiskā mijkrēslī”, kad jauniešu kara dienestam mobilizē darba pārvalde, sāks izšķirt pamatotu no nepamatota, ja viņus pašus mobilizē ārstu kamera kopā ar ģenerālkomisāra veselības nodaļu? Morālisti mūs attaisnoja nepielūdzamā vajadzība katrā ziņā latviešu leģionam piegādāt ārstus. Un par godu pēdējiem jāsaka, ka viņi visi bez ierunām sekoja šim uzaicinājumam un grūtajā brīdī nepameta tautiešus savam liktenim.

Tas bija pēdējais veselības nodaļas vadītāja veikums, ko varētu saukt par izdevušos un par derīgu. Katrā ziņā es to

ieskaitīju sev par apbalvojumu, kad kāds augsts leģiona virsnieks izteica izbrīnu par to, ka vāciešu darbinieks vairāk rūpējoties par leģionu nekā dažs labs latvietis. Mana pārliecība bija, ka tobrīd bija pienācis izšķirošais laiks. Latviešu leģiona rokās bija ielikts visas tautas liktenis. Jo sekmīgāk leģions cīnīsies pret boļševismu, jo mazāk Lielvācijas vadība varēs liegt latviešu tautai tās tiesību atzīšanu un piešķiršanu. Tāpēc katra leģiona stiprināšana nozīmēja Latvijas brīvības atjaunošanas veicināšanu.

Leģions pilnībā bij attaisnojis visas uz viņa liktās cerības. Bet Lielvācijas vadība, akluma sista, gāja bojā savas iedomības un uzpūtības dēļ un ierāva sev līdzī bezdibenī visus līdzcīnītājus.

SD uzbrukuma plāni bija nobrieduši. Ziņojumi par nepavedīgo Marnicu bija aizceļojuši uz Berlīnes iestādēm un beidzot saplūduši Austrumministrijā tik kompromitējoši, ka pēdējā bija nolēmusi no tāda vīra atbrīvoties galīgi. Kādā vēlas vasaras dienā galvenās nodaļas priekšnieks Sims, Bennera pēcnācējs, ataicināja mani savā kabinetā un pārādīja Austrumministrijas rīkojumu, kurā bija minēts, ka veselības nodaļas vadītājs Marnics esot kļuvis austrumu pārvaldei nepanesams (untragbar fuer die Ostverwaltung) tāpēc, ka viņš atklāti simpatizējis komunistiem un pat žīdiem. Ļaunāki noziegumi jau nu nevarēja būt iedomājami, un ar to kļuva skaidrs, kurā kalvē šīs saindētās bultas bija gatavotas.

Bet ģenerālkomisārs Drechslers ar to neapmierinājās. Viņš dienesta darīšanās brauca uz Berlīni un aizgāja pie paša Rozenberga. Viņam izdevās ministru pārliecināt, ka pirmkārt, Marnics tik ļauns nav, un otrkārt viņam, Drechsleram, esot diezgan derīgs līdzstrādnieks centienos apturēt tautā strauji uz zemi slīdošās simpatijas pret civilpārvaldi. Ministrs atsauca savu rīkojumu. Tik tālu viss būtu bijis labi, bet tagad pats

Marnīcs pielaida pārāk rupju kļūdu. Tā jau saka — ja cilvēks jūk, tad jau nu virspirms galvā.

Kādā dienesta braucienā iznāca pārnakšnot nelielā Ziemeļvidzemes pilsētīnā. Turienes slimnīcas vadītāja palūdzta man vakarā izdarīt kādai slimniecei ginekoloģisku operāciju, kuŗu viņa pati lāga nepārvaldīja. Uzņēmos to ar prieku, jo pārvaldes darbā man jau ilgu laiku nebija saskares ar ārsta īstajiem uzdevumiem. Pēc operācijas mēs vēl patērzējām pie glāzes tējas. Zināju, ka namamāte aktīvi piedalījās pilsētiņas sabiedriskajā un gara dzīvē un pēc runas viņu varēja noturēt par latviešu patrioti. Tāpēc biju pārliecināts, ka viņa ir uzticama. Aizmirsu piesardzību un pastāstīju par savām likstām ar SD un par to, ka ģenerālkomisāram izdevies no Rozenberga izkaulēt manas atcelšanas atsaukšanu. Palūdztu tikai viņu paturēt dzirdēto pie sevis, jo citādi gan vairs man piedošanas nebūs.

Jau pēc kādām dienām Sims atkal aicināja mani pie sevis un norūpējies pateica, ka tagad gan esot nelabojava ķeza. Nojautu, kas bija noticis, un man kļuva diezgan nelabi ap dūšu. Sims parādīja SD komandiera rakstu, kuŗā bija teikts, ka kāda latviete esot sniegusi ziņojumu par to, ko štandartenfirers Marnīcs esot tai stāstījis. Un tad sekoja sīks manas sarunas satura attēlojums. Zināju, ka starp šīs kollēgas paziņām bija arī vietējais drošības dienesta virsnieks, bet ka cienījamās kundzes attieksmes ar indīgo čūsku bija tik labas, to nu gan nebiju gaidījis.

Tā nu noteiki bija nepiedodama uzticības laušana. Kā mīkstinōšu apstākli var pielaist to, ka biju pārliecināts par kollēgas uzticamību, un ka laimīgi novērstaīs negaisis un sasprindzinājuma atslābums pēc sekmīgi pabeigtās operācijas bija radījuši maigāku dvēseles noskaņojumu, kuŗā cilvēkā rodas tieksme izrunāties. Bet tomēr nedrīkstēju piemirst veco romiešu parunu: inter arma silent nuae, ieročiem žvadzot ir jāklusē mūzām, jo man vajadzēja būt skaidrībā par to, ka

ienaidnieks pēc pirmā atsistā uzbrukuma nesnaudīs un gaidīs izdevību otrajam. Šo izdevību pats biju radījis ātrāk, nekā laikam ienaidnieks bija to gaidījis.

Drechslers mani noturēt vairs nevarēja, bet viņš tomēr līdz beigām aizstāvēja savu līdzstrādnieku. Viņš palūdza Dr. Langi pie sevis un lika priekšā vienošanos: Marnice atstās Latviju, bet Dr. Langem jāapsolās, ka viņš to Vācijā tālāk nevajās. Pretējā gadījumā Drechslers piedraudēja vēlreiz uzņemties cīņu. Vai nu Dr. Lange zināja, ka Drechslera ietekmi pārvarēt viņam būs grūti, vai arī viņš, kā jau čekistu cilts īsts piederīgais, viegli bija gatavs dot solījumu, kuŗu pie izdevības tikpat viegli var lauzt. Viņš Drechsleram apsolījās likt man mieru, ja tik es pazudīšot no Latvijas.

Atvadīšanās bija ļoti sirsnīga un parādīja, ka divu gadu laikā biju mantojis daudzu latviešu uzticību, draudzību un mīlestību. Man palicis atmiņā, ka sociālā departamenta direktors nelaiķis Silis reiz teica: „Nu, Marnica kungs, jūs jau neesat nekāds vācietis, jūs jau esat latvietis”.

Latvijas baltvāciešu tips ir tapis un audzis mijiedarbībā starp abām tautībām Latvijas dabas klēpī, Latvijas likteņa ritējumā. Šī mijiedarbība kopš 1918. g. no latviešu tautas puses ir pieņēmusies stiprumā. Būtu svētīgi, ja tas rezultātā dotu pūnīgāku saprašanos un sadarbību abām pusēm par labu.

Tas, ko mēs kopīgi cēlām gāja bojā Kurzemes cietokšņa liesmās. Palikušas atmiņas, palikušas draudzīgās saites un cerības. Latvija būs, to mēs zinām un ticam. Un saprašanās starp latviešiem un baltvāciešiem, par cik tie atgriezīsies pēc atbrīvošanas, pastāvēs arī kopīgās dzimtenes jauncelšanas darbā. Vai mēs to piedzīvosim, to zina un lems tikai pats Dievs.

1.50

Gr. 0. 113

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305050959

